

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Necdet Coşkun ALDEMİR

KÜRESELLEŞME KARŞITI SOSYAL HAREKETLER

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2010

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Necdet Coşkun ALDEMİR

KÜRESELLEŞME KARŞITI SOSYAL HAREKETLER

Danışman

Doç. Dr. Nurşen ÖZÇELİK ADAK

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2010

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET.....	vi
SUMMARY.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1.....	3
SOSYAL HAREKETLERİ ANLAMAK	3
1.1. Sosyal Hareket Nedir?	3
1.1.1. Klasik Sosyoloji’de Sosyal Hareketler	5
1.1.1.1. Kalabalıklar Kuramı	5
1.1.1.2. Kitle Toplumu Kuramı	7
1.1.1.3. Rasyonalist Kuram	8
1.1.2. Modern Sosyoloji’de Sosyal Hareketler	9
1.1.2.1. Kaynak Mobilizasyonu Kuramı	10
1.1.2.2. Sembolik Etkileşimci Kuram.....	12
1.1.2.3. Yeni Sosyal Hareketler Kuramı	14
1.2. Yeni ve Eski Sosyal Hareketler Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler	17
1.2.1. Eski Siyasetin Yükselişi ve Düşüşü.....	18
1.2.1.1. Eski Sosyal Hareketler	19
1.2.1.2. Bir Dönüm Noktası: 1968.....	20
1.2.2. Parçalanma ve Yeniden Bütünleşme	21
1.2.2.1. Yeni Sosyal Hareketler Gerçekten “Yeni” mi?.....	22
1.2.2.2. Küreselleşme Karşıtı Hareketin Yeniliği.....	24
BÖLÜM 2.....	27
HANGİ KÜRESELLEŞME? NEYE KARŞI?.....	27
2.1. Küreselleşme Tartışmaları.....	27
2.1.1.Eskiden Kopuş Yaklaşımı	28
2.1.2. Eskiye Dönüş Yaklaşımı	28

2.1.3. Eskinin Süreçliliği Yaklaşımı.....	29
2.2. Küresel Sistemin Kurumları ve İşleyişi.....	29
2.2.1. IMF	30
2.2.2. Dünya Bankası.....	30
2.2.3. Dünya Ticaret Örgütü	31
2.3. Küresel Kurumlara Yönelik Eleştiriler.....	33
2.3.1. Yapısal Uyum Politikaları.....	33
2.3.2. IMF ve DTÖ'nün Karar Alma ve Yönetim Yapısı.....	34
2.3.3. Çevreye İlişkin Değerlendirmeler.....	35
2.3.4. Demokrasi Tartışmaları.....	36
2.3.5. Yapısal Uyum Programlarının Sonuçları.....	37
2.3.6. Çözüm Önerileri ve Olası Alternatifler.....	39
2.4. Küreselleşmenin Diğer Yüzü	40
2.4.1. Az Gelişmiş Ülkeler ve Küreselleşme	41
2.4.2. Küreselleşme, Ulus-Devletler ve Demokrasi	43
2.4.3. Küresel Sistem: Neo-Liberalizm	45
2.4.4. Şirketlerin Egemenliği	48
2.5. Küreselleşmeyi Tersten Okumak.....	49
2.5.1. Birleştirirken Bölmek, Bütünleştirirken Ayırmak	50
2.5.2. Belirsizleşen Sınırlar ve Örülen Duvarlar	51
2.5.3. "11 Eylül"den Sonra Kültürlerin Kaynaşması, Küresel Barış ve Hoşgörü.....	52
BÖLÜM 3.....	54
YÜKSELEN DEMOKRASİ TALEBİ: KÜRESELLEŞME KARŞITI SOSYAL HAREKETLER	54
3.1. Küreselleşme Karşıtlığı mı? Yoksa Karşı Küreselleşme mi?	54
3.1.1. Hareketi İsimlendirmek.....	54
3.1.2. Her Şey Nasıl Başladı?	55
3.1.3. "J-18" İlk Büyük Buluşma	58
3.1.4. Seattle Gösterileri	59
3.1.5. Seattle'dan Sonra	62
3.1.6. "11 Eylül"ün Hareketlere Etkisi.....	63
3.2. Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Ayırıcı Nitelikleri	65
3.2.1. Teknolojinin Önemi	65

3.2.2. Çoğulculuk	68
3.2.3. Liderin Yokluğu	70
3.2.4. Değişen Sınıf Yapısı ve Hareketlerin Tabanı.....	71
3.3. 21. Yüzyılda Küresel Demokrasinin Olabilirliğini Düşünmek.....	76
3.3.1. Dünya Sosyal Forumu.....	76
3.3.2. Başka Bir Dünya Mümkün!	81
S O N U Ç.....	83
K A Y N A K Ç A.....	86
Ö Z G E Ç M İ Ş	95

ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ

TABLO 1.1: ESKİ VE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER	17
TABLO 1.2: SOSYAL HAREKETLERİN EVRELERİ	18
TABLO 1.3: KOPUŞ VE SÜREKLİLİK TEORİLERİ	23
TABLO 3.1: ULUSÖTESİ TOPLUMSAL HAREKET ÖRGÜTLERİ, 1973-2003	58
TABLO 3.2: KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETLERİN SEÇİLMİŞ EYLEMLERİ (1999-2003)	62
TABLO 3.3: BAZI ÜLKELER İÇİN İLETİŞİM BAĞLANTILARI, 1990-2000	66
TABLO 3.4: DÜNYA SOSYAL FORUMU İSTATİSTİKLERİ (2001-2003)	80
ŞEKİL 2.1: DTÖ'DEN KAZANANLAR VE KAYBEDENLER	32
ŞEKİL 2.2: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN TOPLAM DIŞ BORCU	43
ŞEKİL 2.3: DÜNYA ÇAPINDA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM AKIŞI	48
ŞEKİL 2.4: GSYİH – TOPLAM SATIŞLAR	49
ŞEKİL 2.5: MÜLTECİLER VE YERİNDEN EDİLMİŞ KİŞİLER 1998-2007	52
ŞEKİL 3.1: ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN KÜMÜLATİF HESABI	57

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ATTAC	Yurttaşlarla Dayanışma Amacıyla Finans İşlemlerinin Vergilendirilmesi Derneği
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DB	Dünya Bankası
DEF	Dünya Ekonomik Forumu
Der.	Derleyen
DSF	Dünya Sosyal Forumu
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EZLN	Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu
GATT	Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
MAI	Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

ÖZET

Bu çalışma, günümüzde hâlâ gelişme süreci içinde olan küreselleşme karşıtı hareketlerin örgütsel yapısını, bu hareketi ortaya çıkaran toplumsal faktörleri ve küreselleşme süreci içerisinde hareketlerin taşıdığı potansiyel dinamikleri araştırmaktadır.

Tez, temel olarak üç soruya yanıt aramaktadır: İlki, bir sosyal hareket olarak küreselleşme karşıtı hareketler, kendinden önceki sosyal hareketlerden ne şekilde etkilenmiştir? Bu anlamda, küreselleşme karşıtı sosyal hareketler evrimsel bir sürecin son halkası mıdır, yoksa sosyal hareketlerin yeni bir aşaması olarak kendinden önceki hareketlerden büyük bir kopuşu mu ifade etmektedir? İkincisi, küreselleşme süreci sosyal hareketleri ne şekilde etkilemiştir ve küreselleşme karşıtı hareketler hangi nedenlerden ötürü bu çok boyutlu sürece karşı çıkmaktadırlar? Son olarak ise, küreselleşme karşıtı hareketlerin yapısal özellikleri ve ayırıcı nitelikleri nelerdir? Hareketlere hangi politik kültürler destek vermekte ve hangi toplumsal süreçler hareketleri doğurmaktadır. Eğer varsa hareketlerin ileriye yönelik imkânları nelerdir?

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme karşıtı hareketler, Sosyal hareketler, Küreselleşme

SUMMARY

Anti-Globalization Social Movements

This study aims to investigate the organization structure of anti-globalization movements that have been still in the development process, as well as the social factors that give rise to these movements, and the potential dynamics of these movements within the process of globalization.

This thesis seeks answers to three primary questions: Firstly, in what ways were the anti-globalization movements, as a social movement, affected by preceding social movements? In this respect, are anti-globalization social movements the final chain of an evolutionary process, or do they represent a major break from preceding movements and therefore a new stage of social movements? Secondly, in what ways has the globalization process affected social movements and what are the leading causes of the emergence of anti-globalization movements against this multi-dimensional process? Finally, what are the structural characteristics and distinguishing features of anti-globalization movements? Which political cultures support these movements and which social processes give rise to these movements? What are the prospective potentials of these movements, if there are any?

Keywords: Anti-globalization movements, Social movements, Globalization

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, henüz on bir yıllık bir geçmişe sahip olan küreselleşme karşıtı sosyal hareketler, bir sosyal hareket örneği olarak ele alınmış ve incelenmiştir.

Başta, çalışmam süresince en zor anlarımda beni yüreklendiren, gerek titiz ve özenli çalışma disipliniyle, gerekse hoşgörülü ve anlayışlı tavrıyla tezimi olabilecek en iyi şekliyle tamamlamamı sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. Nurşen ÖZÇELİK ADAK olmak üzere;

Yaşamım boyunca sevgi ve şefkatlerini benden esirgemeyen, tez yazım sürecinde de sıklıkla ihtiyacını hissettiğim en temiz ve en sıcak limanı bana sunan, sabırlı ve özverili Annem ve Babam'a;

Varlıklarıyla beni onurlandıran değerli ablalarım Şansel ÖZPINAR ve Şenkan ALDEMİR'e en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

GİRİŞ

Küreselleşme karşıtı sosyal hareketler, içinde bulunduğumuz küreselleşme sürecine eklemlenen bir sosyal olgu olarak, hem bu süreci etkileme potansiyeli taşıyan bir aktör rolüyle öne çıkmakta, hem de bu süreçten etkilenecek şekilde şekillenmekte olan bir toplumsal muhalefet hareketi olarak sosyal hareketlerin “yeni” biçimlerini sunmaktadır. Bu yönüyle kendinden önceki sosyal hareketlerden önemli ölçüde ayrılan küreselleşme karşıtı sosyal hareketler, kendine özgü nitelikleri ve içinde doğduğu toplumsal süreçler bağlamında ele alınarak incelenilmesi gereken bir sosyal hareket örneği olarak belirmektedir.

Bu amaçla, tezin ilk bölümünde “sosyal hareket” kavramı açıklanmaya çalışılmış ve geçmişten günümüze sosyal hareketleri açıklamak amacıyla öne sürülmüş sosyal hareket kuramlarının bazılarını değinilmiştir. Daha sonra, tarihsel bağlamda sosyal hareketlerin geçirmiş olduğu evrim süreci kısaca ele alınarak, sosyal hareketler alanındaki tartışmalar değerlendirilmiş ve küreselleşme karşıtı hareketlerin bu tartışmalar içindeki yeri araştırılmıştır.

İkinci bölümde, küreselleşme karşıtı hareketlerin küreselleşme sürecinin hangi boyutlarına karşı çıktıkları ve ne tür bir küreselleşmeden yana oldukları sorularına yanıt aranmıştır. Bu bağlamda, küreselleşme tartışmalarına kısaca değinilerek, hareketlerin karşı çıktıkları küresel sistemi düzenleyen uluslararası kuruluşlar hakkında bilgi verilmiş ve bu kurumlara yönelik eleştiriler aktarılmıştır. Ardından, sosyal bir olgu olarak küreselleşme sürecinin taşıdığı çok boyutluğun sınırları incelenmiş ve bu boyutlar bağlamında küreselleşmeye yönelik muhalefetin nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak, küreselleşmenin çift yönlü karakteri üzerinde durulmuş ve böylelikle farklı toplumsal katmanların bu süreci farklı şekilde deneyimlemelerinin küreselleşme karşıtı hareketleri ortaya çıkaran temel faktörlerden biri olduğu iddiası değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, küreselleşme karşıtı hareketlerin ortaya çıkışından günümüze kadar ki evrim süreci üzerinde durulmuş ve hareketlerin ileriye yönelik olasılıkları araştırılmıştır. Bunun için, öncelikle küreselleşme karşıtı hareketlerin küresel niteliğinin ve yapısal özelliklerinin anlaşılmasını sağlamak amacıyla, hareketlerin ortaya çıktığı ilk eylem olan

Seattle protestolarının öncesi ve sonrası yaşanan sürece değinilmiş ve bu süreç içinde gerçekleşen eylemlilik deneyimleri ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bunun ardından, küreselleşme karşıtı hareketlerin bir sosyal hareket olarak ayırt edici nitelikleri araştırılmış ve kendinden önceki sosyal hareketlerle hangi şekillerde benzeştiği ve hangi farklılıklarla onlardan ayrıldığı sorularına cevap aranmıştır. Son olarak ise, demokrasi tartışmaları bağlamında küreselleşme karşıtı hareketlerin ileriye yönelik olası imkânları ve taşıdığı potansiyel değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1

SOSYAL HAREKETLERİ ANLAMAK

1.1. Sosyal Hareket Nedir?

Sosyal hareketler, toplumsal sistemin işleyişi konusunda ortak sıkıntıların veya onun iyileştirilmesine yönelik ortak arzuların bir araya getirdiği insanlar tarafından gerçekleştirilen, küçük ya da büyük çaplı eylemler veya mücadelelerdir. Sözlük anlamıyla bir toplumsal hareket “Dikkate değer sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da birkaçını değiştirmek (ya da değiştirilmesine karşı direnmek) için örgütlü çaba harcamalarını gösteren bir terim” (Marshall, 1999, s. 746) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, bir sosyal hareket, kendini var edebilmek için ortak politik çıkarları paylaşan insanlara gereksinim duymaktadır.

Sosyal hareketler sosyolojisi, sosyolojinin diğer alt dallarına göre oldukça geç bir zamanda akademik bir çalışma alanı olarak belirmeye başlamıştır. Her ne kadar farklı disiplinlerin sosyal hareketlere olan ilgisi oldukça eski zamanlara gitse de, sosyoloji bilimi akademik anlamda ancak 20. Yüzyılın ilk yarısında sosyal hareketlerle ilgilenmeye başlamıştır. Kuşkusuz, bu dönem tarihsel açıdan kendine özgü birçok farklı niteliği içinde barındırmaktadır.

Sosyal hareketler sosyolojisi alanında çalışan ilk akademisyenlerden biri olan Rudolf Heberle’ye göre, 20. Yüzyılın ilk yarısında sosyal hareketlere yönelik artan bu ilginin iki dünya savaşı deneyimi yaşamış, Rusya ve Almanya başta olmak üzere çeşitli devrimler görmüş, Mussolini ve Hitler’in yükselişi ve düşüşüne, Çin’deki iç savaşa, Sovyetlerin Avrupa’nın kalbine kadar ilerleyişine tanıklık etmiş bir dünyada ortaya çıkması bir rastlantı değildir. Kapitalist, sosyalist ve komünist partizanlar arasında artan gerilim ve Batı toplumunun krizine yol açan faktörlerin her biri sosyal hareketlerin sosyolojik açıdan incelenmesi gereksinimini doğurmuştur. Heberle’ye göre, bundan önce bu toplumsal

fenomeni çalışan kişilerin klasik yaklaşımı yalnızca teorik düzeyde kalmakta, bunlar sanki felsefi sistemler gibi analiz edilmekte ya da ampirik verilere dayanan mantıksal tutarlılık açısından eleştirel değerlendirmeleri sunulmaktaydı. Bu çalışmalar parti ya da hareketleri oluşturan kitlelerin düşüncelerinin anlamına veya sosyolojik ilginin yoğunlaştığı problemlere gereken ilgiyi ve önemi göstermekten oldukça uzaktı. (Heberle, 1949, s. 346-347)

Bir sosyal hareketi ortaya çıkaran birçok farklı etken vardır. Genel olarak, toplumsal sistemin kendileri üzerlerinde –ekonomik, kültürel veya siyasi- bir baskı kurduğunu düşünen insanların, seslerini başkalarına duyurmak ve iktidara taleplerini kabul ettirmek için çoğu zaman örgütlenerek, kimi zamansa kendiliğinden bir şekilde eyleme geçmeleriyle birlikte bir sosyal hareketi ortaya çıkardıkları söylenebilir. Elbette, bir sosyal hareketin ortaya çıkması için yalnızca insanların kendilerini baskı altında hissetmeleri ya da taleplerinin yoğunluğu yeterli değildir. Bunun yanı sıra sosyal hareketleri ortaya çıkarabilecek ya da yaygınlaştıracak tarihsel koşulların da gerçekleşmesi gerekmektedir. Tarihe baktığımızda, sosyal hareketlerin en yoğun yaşandığı dönemlerin, toplumsal yapıda meydana gelen önemli değişim ve dönüşümlerden hemen sonra ya da toplumsal yapının artık eski haliyle varlığını sürdüremediği ve yapısal dönüşümlere gereksinim duyduğu durumlarda ortaya çıktığını görmekteyiz. Wallerstein ve çalışma arkadaşlarının belirttiği gibi: “Baskıya muhalefet, hiyerarşik toplumsal sistemlerin varlığıyla eşzamanlı olmuştur. Muhalefet süreklidir, ama çoğu kez gizli bir haldedir. Ezilenler kendi muhalefetlerini aralıksız bir biçimde ifade etmekte –politik, ekonomik ve ideolojik bakımdan- çok zayıftır. Ne var ki bildiğimiz gibi, baskının özellikle keskinleştiği, beklentilerin özellikle boşa çıktığı, ya da yönetici katmanın gücünün sallantılı olduğu zamanlarda, hemen hemen kendiliğinden bir biçimde başkaldırmışlardır. Bu başkaldırıları isyan, ayaklanma ve kaçış biçimlerini almıştır.” (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004, s. 35)

Sosyal hareket teorileri, sosyal hareketi ortaya çıkaran kitlelerin ya da toplumsal grupların hangi nedenlerden dolayı bir araya geldiklerini, mücadelelerinin amacını ve doğurduğu sonuçları açıklamaya çalışan teorilerdir. Toplumsal bir olgu olarak sosyal hareketler, sosyoloji biliminin bir alt-dalı olarak belirmeye başladığından bu yana toplumsal sistemlerin yapısı ile birlikte ele alınarak incelenmiştir. Bunun bir sonucu olarak, modern toplumsal sistemlerin geçirmiş olduğu her evrede sosyal hareketler de çeşitli dönüşümlere maruz kalmış ve bu da biçim değiştiren sosyal hareketleri tanımlamak için farklı sosyal hareket teorilerinin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Sosyolojik literatürde sosyal hareketleri tanımlayan birçok

farklı teorik yaklaşım vardır. Ancak, bunlar kısaca klasik sosyolojik bakış açısı ve modern sosyolojik bakış açısı şeklinde gruplandırılabilir.

1.1.1. Klasik Sosyoloji’de Sosyal Hareketler

Klasik sosyoloji genel olarak sosyal hareketleri toplumsal yapıdaki bazı aksaklıklardan kaynaklanan geçici durumlar olarak açıklamaktadır. Buna göre, sosyal aktörlerin bu hareketler içerisindeki konumu değişmemektedir ve sistemdeki çatlak onarıldığında, bu hareketler de kendiliğinden bir şekilde ortadan kaybolacaklardır.

Klasik sosyolojinin bakış açısına göre, sosyal hareketler ya toplumsal yapıdaki krizin bir sonucu, ya da ortak inançlar ve çıkarlar birliğinin doğurduğu toplumsal katmanların doğal çatışmasının bir neticesi olarak ortaya çıkarlar (Çayır, 1999, s. 13). Bu yorumlar aslında klasik sosyolojinin endüstrileşmeye olan doğrudan ilgisinin sosyal hareketler analizine bir yansımasıdır. Meadows’un dediği gibi: “[Klasik sosyolojide] sosyal hareketler çoğu zaman endüstrileşmenin (sıralı) ilerleyişinin dönemleri olarak incelenir.” (Meadows, 1946, s. 411)

Klasik sosyolojide sosyal hareket teorilerinin en önemlileri kalabalıklar kuramı, kitle toplumu kuramı ve rasyonalist kuram olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

1.1.1.1. Kalabalıklar Kuramı

Özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk yarısında uzmanlar toplumsal hareketleri irrasyonel davranış biçimleri içerisinde değerlendirme eğilimindedir. Sosyal hareketleri kitle psikolojisi temelinde açıklamaya çalışan bu kurama göre, gerçekte rasyonel davranışlar sergileyen bir bireyin bile, böylesi kolektif ve kitlesel bir eylemin içinde yer aldığı zaman, içinde bulunduğu topluluğun rasyonel olmayan davranış kalıplarını benimseyebileceği düşünülür. Bu uzmanların inancı, sosyal hareketleri demokratik bir talebin ya da tepkinin kolektif bir dışavurumu olarak değil, toplumsal yapıya zararlı, içinde yıkım ve şiddet eğilimleri barındıran ve önlenmesi gereken bir sosyal problem olarak algılamak yönündedir (Jasper, 2002, s. 52).

Bu kuramsal akımın önde gelen temsilcisi Gustave Le Bon, “Kalabalıklar” isimli kitabıyla hem bu akıma ismini vermiş, hem de kalabalıklar kuramının temelini oluşturmuştur. Le Bon’a göre eylem halindeki kitleleri yönlendiren güdü sürü içgüdüsüdür. Kitleler kendilerine özgü bilinçleri olan vahşi organizmalardır. Bu bilinç modern yaşamın baskıladığı ne kadar zararlı içgüdü varsa onu ortaya çıkararak, eylem halindeki bireylerin bilinçli bir şekilde değil, içgüdüsel bir şekilde, daha çok baskıladıkları bilinçaltına dayanarak hareket etmelerine neden olan kontrolsüz bir bilinç durumudur (Çetinkaya, 2008, s. 18-20). Örneğin 1895 yılında Gustave Le Bon şöyle yazacaktır: “Bir kalabalığa dönüşmeleri, bu kişilerin, tek başlarıymışken hissedeceklerinden, düşüneceklerinden ve hareket edeceklerinden çok farklı şekilde hissetmelerine, düşünmelerine ve hareket etmelerine neden olan bir tür kolektif zihne sahip olmalarına yol açar.” (Le Bon’dan aktaran: Jasper, 2002, s. 52).

Le Bon, sosyal kontrol altındaki uygar bireylerin, kitle içerisinde tek vücut halinde bir canavara dönüşebileceğini vurgulayarak sosyal hareketlerin yıkıcı boyutlarına dikkat çekmektedir. Ona göre, tek başına bir birey ne kadar zararlı olursa olsun toplumsal sistem içerisinde yıkıcı bir etki yaratamazken, kitlesel bir eylemin içerisinde en akli başında bireyler bile kolektif hareketin etkisiyle kitlesel çılgınlığa katılabilmektedir. Kitlelerin önüne geçilemez gücü, onun bir parçası olan bireyleri tek bir bilinç durumu altında birleştirir. Le Bon’un kitlesel hareketlere karşı gösterdiği tiksintiyle karışık korku duygusu o denli ileri boyutlardadır ki, bu duyguyu kullandığı edebi dille bize şöyle aktarır: “[Kitlesel hareketlerde] insan ırkının dehası tümüyle yok olur; o izole edilmiş bireylerden oluşan katıksız bir yığındır ve gerçek durumuna geri dönmüştür, -bu kalabalıktır.... Ayaktakımı egemendir ve barbarlığın dağlarının mevsimidir.” (Le Bon’dan aktaran: Bosanquet, 1899, s. 523)

Günümüzde toplumsal hareketleri bu şekilde tanımlamak oldukça anti-demokratik bir yaklaşım tarzı olarak değerlendirilebilecekse de, bu kuramın doğduğu zamanlardaki kültürel ortama ve modernizmin sancılılarıyla birlikte ortaya çıkan şehir ayaklanmalarının yarattığı panik ortamına bakılacak olursa, Le Bon’un düşüncelerinin çağına göre hiç de aşırı olmadığı anlaşılacaktır. Ayrıca, 20. Yüzyılın ikinci çeyreğinde ortaya çıkan faşist rejimler ve totaliter diktatörlükler -hatta çok daha yakın örnekler olan Bosna katliamı, kanlı Ruanda iç savaşı vb.- düşünülürken gerici sosyal hareketlerin gerçekten de Le Bon’un kaygılarını haklı çıkarabileceği görülmektedir.

1.1.1.2. Kitle Toplumu Kuramı

Toplumsal hareketlerin açıklanmasında kullanılan bir diğer yaklaşım “Kitle Toplumu Kuramı”dır. “Kitle toplumu kuramcıları, modern sosyal sistemleri endüstriyel olmayan ve daha önceki toplumlardan tümüyle farklı olarak görmektedir.” (Gusfield, 1962, s. 20). Refah devleti politikalarının uygulanmaya başlandığı yıllarda popülerlik kazanan kitle toplumu kuramı, temel olarak toplumdaki bütünleştirici fonksiyonun modern zamanlarda gözle görülür bir şekilde zayıfladığı, bu durumun ise insanları farklı topluluklar aramaya yönelttiği iddiasına dayanmaktadır. Pinard’ın belirttiği gibi: “Kitle toplumu kuramına göre, modern toplumlarda kitle davranışlarının ve kitle hareketlerinin yaygınlaşmasının kaynağı sosyal yapının karakterinde, daha özede ise modern toplumların bütünleştirici fonksiyonlarının zayıflığında aranmalıdır.” (Pinard, 1968, s. 682). Benzer bir şekilde Mills kitle toplumunu “halkın pasif, ilgisiz ve atomize bir şekilde çoğaldığı, geleneksel sadakat, bağ ve ortaklıkların ya gevşediği ya da tamamen çözüldüğü, açık ve seçik çıkar ve görüşleri temsil eden tutarlı grupların yok olduğu ve içindeki insanların tıpkı tükettikleri ürün, eğlence ve değerler gibi kitlesel şekilde üretilen birer tüketici haline geldikleri, görece rahat, yarı-refah, yarı-polis toplumu” olarak tanımlamaktadır (Mills’ten aktaran: Swingewood, 1996, s. 17)

Modernizm öncesindeki toplum tiplerinin hepsinde toplumsal bütünleşme yoğunluğu modern toplumlarla kıyaslanamayacak kadar fazladır. Toplumsal bütünleşmeyi sağlayan en önemli unsur yerel toplulukların (mesleki, dini, vb.) varlığı olduğundan dolayı, modernleşmenin getirdiği atomizasyon bireyleri bir şekilde yeni topluluklar kurma ya da topluluklara katılma arayışına yöneltmektedir. Bu topluluklar modern dönemde sosyal hareketlerin tabanını oluşturan dini ve politik örgütlenmeler veya çeşitli yardım kuruluşları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Rosenberg, insanları politik örgütlenmeye yönelten başlıca üç ana unsuru şöyle sıralamaktadır (Rosenberg, 1951, s.6):

- Politika, referans grupları yoluyla insanları birleştiren bir araç olarak yorumlanabilir.
- Politika, psikolojik güç ve ego-artırımı sağlamaya hizmet edebilir.
- Politika, yaratıcı yeteneklerin bir dışavurumunu gerçekleştirmeye yarayabilir.

Modernist yaklaşımla çok yakın benzerlikler taşıyan bu kuram, toplumsal hareketlerin ortaya çıkış nedenini modernizmin nimetlerinden gerektiği kadar yararlanamayan toplumsal katmanların sıkıntılarını dile getirme biçimi olarak değerlendirmektedir. Ancak zamanla bu nimetler toplumsal tabakaların en altlarına kadar genişletilebilecek ve böylelikle bu hareketler de kendiliğinden bir şekilde ortadan kaybolacaklardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde geliştirilen bu yaklaşımın sosyal hareketler sosyolojisinde en önde gelen temsilcileri Smelser ve Blumer'dir (Çetinkaya, 2008, s. 20-21). Onların kuramlarına göre sosyal hareketlerin katılımcıları köksüz ve psikolojik olarak sağlıksız kişilerdir. Zira kitlesel bir harekete katılım, ancak kişilerin bağlayıcı sorumlulukları ya da ilişkileri olmadığı zamanlarda veya toplumsal bağların büyük ölçüde kaybedildiği ve kişinin kendini çıkmazda hissettiği zamanlarda mümkün olabilmektedir (Jasper, 2002, s. 52-53).

Bu kuram sosyal hareketleri daha çok sosyal psikolojinin bastırılmış hayal kırıklıkları tezine dayanarak açıklamaya çalışmaktadır. Bu kuramda savunulan tezin, savaş sonrası dönemin refah devleti ve merkantalist ekonomi politikalarının tezleriyle bir ölçüde örtüştüğü görülmektedir.

1.1.1.3. Rasyonalist Kuram

Toplumsal Hareketleri açıklamaya çalışan bir diğer yaklaşım ise "Rasyonalist Kuram"dır. Rasyonalist kuram, toplumsal hareketleri taşkın duyguların esiri, bilinçsiz vahşi bir sürü olarak gören kalabalıklar ekolünün karşıt kutbunda yer alır. Rasyonalist teorisyenlere göre bir toplumsal hareketi ortaya çıkaran temel etken bireylerin rasyonel kararlarıdır. Bu yaklaşım temel olarak liberal iktisatta sözü edilen, rasyonel tercih yöntemiyle hareket eden, çıkarıcı birey üzerine kurulmuştur. Bu yaklaşımın öne çıkan ismi Mancur Olson'dur. Olson'a göre her birey hayatı boyunca yaptığı tercihlerde fayda-maliyet muhasebesi yapan ve çıkarına en uygun şekilde davranan bir hesapçıdır (Çetinkaya, 2008, s. 21-22).

Olson'un teorisinin geçerli olduğunu varsaymamız durumunda, aklımıza şöyle bir soru gelebilir: eğer her birey rasyonel seçim kuramı uyarınca çıkarına en uygun şekilde davranıyorsa, neden tüm işçilerin -ücret artışı ya da çalışma koşullarının iyileştirilmesi için- yapılan bir grevden çıkarı varken, bunların yalnızca küçük bir bölümü greve katılmaktadır? Olson bu soruyu bireylerin kitlesel eyleme katılmadan da onun getireceği faydalardan yararlanma olanağına sahip oldukları için, başka bir deyişle hiçbir maliyetle karşılaşmadan “hazıra konabilecekleri” için katılmamaktadırlar şeklinde cevaplandırmaktadır (Jasper, 2002, s. 56). Yine benzer bir soru akla gelebilir: neden spesifik bir konuda, örneğin bir fabrikada kötü koşullar içinde çalışan işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda, işçilerle birlikte mücadele eden insanların içerisinde başka bir çok toplumsal katmandan insanlar (örneğin akademisyenler, doktorlar, öğrenciler vb.), bu mücadeleden kazanacakları gözle görülür hiçbir fayda yokken bu eylemlere katılmaktadırlar? Rasyonalist kuramcılarının bazıları bu teorik boşluğu kabul etmekte ve onu kültür ve toplumsal statü gibi kavramlarla kapatmaya çalışmaktadırlar. Onlara göre toplumda saygın bir insan statüsünde olmanın da araçsal bir değeri vardır. Bu araçsal değeri korumak ya da onu kazanmaya çalışmak için insanlar eyleme katılmanın getirebileceği çoğu maliyeti göze alabilmektedirler.

1.1.2. Modern Sosyoloji’de Sosyal Hareketler

Modern sosyolojide sosyal hareketler artık önlenmesi gereken anomik kriz durumları olarak görülmemektedir. Bunun yerine, sosyal değişimin getirdiği bir zorunluluk ya da toplumsal grupların haklarını korumak veya geliştirmek için başvurdukları bir mücadele biçimi olarak kabul edilmektedir. Modern sosyolojide sosyal hareketlerin analizi temel olarak üç ekole dayanmaktadır. Bunlar Amerikan sosyolojisinde “kaynak mobilizasyonu kuramı” ve “sembolik etkileşimci kuram” başlıkları altında toplanırken, Avrupa sosyolojisinde daha çok “yeni sosyal hareketler kuramı” olarak belirmektedir. Bu durum, Amerikan ve Avrupa ekollerinin birbirinden oldukça farklı tarihsel arka planlarından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Ancak, Walsh’ın iddia ettiği gibi (Walsh, 1988, s. 586-605), modern sosyal hareketlerin Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkma koşullarının ve biçimlerinin farklı olmasının da bunda azımsanılmayacak bir önemi vardır.

1.1.2.1. Kaynak Mobilizasyonu Kuramı

Kaynak mobilizasyonu kuramına göre “sosyal hareket, siyasi sistemin dışında bulunan kolektif bir aktörün o sisteme dahil olmak ve yerini korumak amacıyla yürüttüğü enstrümantal ve rasyonel eylemlere verilen addır.” Sosyal aktörler amaçlarına ulaşmak için ellerinde bulunan kaynakları en etkin şekilde seferber etmektedirler. Bu açıdan bakıldığında, haklarını genişletmek ya da var olan haklarının kısıtlanmasını engellemek isteyen her toplumsal grup mücadele etmeli, başka bir deyişle bir sosyal hareket olarak ortaya çıkmalıdır. Kaynak mobilizasyonu kuramının en önemli isimlerinden Oberschall Amerika’daki Afrika kökenli göçmenlerin haklarının ve kendilerini ilgilendiren sosyal reformların ancak sokak gösterileri düzenlemeye başlamalarıyla arttığını vurgulamaktadır. Benzer bir şekilde, öğrenciler tarafından elde edilen üniversite reformları da kampustaki gösteri ve eylemler sonrasında gerçekleşmiştir. Bir diğer örnek olarak sendikalar, yasal statülerini kazanabilmek için 1930’larda fabrika işgalleri, grevler ve çatışmalarla dolu bir mücadele vermişlerdir (Lelandais, 2009, s. 71-72).

Kaynak mobilizasyonu teorisyenleri sosyal harekete katılan bireylerin “mantıklı hedeflere ulaşmaya çalışan normal insanlar olduklarını” ve toplumsal grupların her birinin savunacakları ya da arttıracakları çıkarlara sahip olduğunu kabul etmektedir. Bu durumda sosyal hareketler demokratik her toplumda toplumsal grupların yerine getirmeleri gereken zorunlu bir etkinlik niteliği kazanmaktadır. Böyle düşünüldüğünde çıkarları için mücadele eden her politik yapılanma gibi, bu yapılanmaların içinde yer alan bireyler de maddeci ve rasyonel bir şekilde hareket etmektedir. Bu teoriye göre, tüm örgütler varlıklarını sürdürebilmek için paraya ve maddi kaynaklara gereksinim duymaktadırlar. Tıpkı bir şirket gibi hareket ettikleri varsayılan bu örgütlerin, tam zamanlı çalışan aktivistleri ve profesyonel örgütçüleri ile büyük bir toplumsal hareketler endüstrisini oluşturduklarına inanılmaktadır (Jasper, 2002, s. 65-66). Çetinkaya’nın da belirttiği gibi: “[Kaynak mobilizasyonu teorisyenlerine göre] hareketler iktisadi teşekküller gibi davranıyorlar, kaynak topluyorlar, personel oluşturuyorlar ve fikirlerini potansiyel alıcılara aktarıyorlardı. Hatta birbirleriyle ilişkili veya rekabet halinde olan birçok örgütün var olması hasebiyle bir Toplumsal Hareket Endüstrisi’nin varlığından bahsediyorlardı.” (Çetinkaya, 2008, s. 24).

McCarthy ve Zald, kaynak mobilizasyonu kuramını geleneksel yaklaşımla karşılaştırarak, iki kuram arasındaki en önemli perspektif farklılıklarını şöyle özetlemektedir (McCarthy ve Zald, 1997, s. 1216-1217):

1- Destek Temeli

- A- Geleneksel. Sosyal hareketler temel desteğini gerekli kaynaklar ve emeği sağlayan ezilen nüfusta bulmaktadır. Vaka analizleri harici destekten söz edebiliyor olmasına rağmen, onlar merkezi analitik unsur değildirler.
- B- Kaynak mobilizasyonu. Sosyal hareketler, ondan yararlanacağı varsayılan kişilerin şikâyetlerinde temellenmektedir. Vicdani öğeler, bireysel ve kurumsal desteğin temel kaynağını sağlayabilir. Bir dereceye kadar –para ve emek imkanını aktaran- destekçilerin spesifik hareketlerin altında yatan değerler için vaatleri olmayabilir.

2- Strateji ve Taktik

- A- Geleneksel. Sosyal hareket liderleri otoritenin değişimine etki etmek amacıyla pazarlık, ikna ya da şiddet yöntemlerini kullanmaktadırlar. Taktik seçimi otoritelerle ilişkinin geçmiş tarihine, önceki karşılaşmaların göreceli başarısına ve ideolojiye göre değişiklik göstermektedir. Taktikler aynı zamanda örgütsel yaşamın kurumsallığı ve oligarşisinden de etkilenmektedir.
- B- Kaynak mobilizasyonu. Hareketler ve otoriteler arasındaki karşılıklı etkileşim kabul edilmektedir, sosyal hareket örgütlerinin birçok stratejik görevi olduğu vurgulanır. Bu görevler destekçileri seferber etmeyi, sempatanlar içindeki elit kesimi ve kitleyi nötralize etmeyi ve(ya) dönüştürmeyi, hedefleri değiştirmeyi başarmayı içermektedir. Taktik seçiminde çıkmazlar ortaya çıkabilir. Dahası taktikler çoklu-örgütsel rekabet ve işbirliğinden etkilenmektedir.

3- Geniş Toplumla İlişki

- A- Geleneksel. Vaka analizleri örgütsel hareketler üzerindeki çevresel etkileri özellikle amaç değişimi açısından vurgulamaktadır. Ancak kendi amaçları için çevreyi şekillendirebilen örgütsel hareketler görmezden gelinmektedir. Bu

durumun, vaka analizlerinin temelinde varolan karşılaştırmalı örgütsel odak eksikliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkması olasıdır. Analitik çalışmalardaki vurgu, geniş toplumdaki düşmanlık veya katlanmanın boyutu üzerinedir. Toplum ve kültür, tanımlayıcı tarihsel bağlam olarak ele alınmaktadır.

B- Kaynak mobilizasyonu. Toplum, sosyal hareket endüstrisi ve diğer endüstrilerin kullanımına altyapı sağlamaktadır. Bu kullanım, iletişimsel medyayı ve masrafı, refah seviyelerini, kurumsal merkezlere erişim derecesini, daha önceki ağları, mesleki yapı ve gelişmeleri içermektedir.

Kaynak mobilizasyonu teorisi birçok yönden eleştirilmektedir. Jasper'e göre, her örgütün rasyonel çıkarlara sahip olduğu ve kendilerine yarar sağlamayacak hiçbir girişimde bulunmayacağı varsayımı üzerine temellenen bu teori, örneğin hayvan hakları için mücadele eden eylemcilerin bu mücadeleden ne gibi bir kazanç sağladığını açıklayabilmek noktasında aydınlatıcılığını yitirmektedir. Bu durumun getirdiği sıkıntıları aşmak amacıyla, teorisinin altındaki "kaynak" teriminin sınırlarını genişletmeyi deneyen –örneğin ahlak, kamuoyu, ruh halleri, simgesellik vb.- birkaç teorisyen çıkmışsa da, bu girişim maddi ve manevi tüm dünyayı bir kaynak olarak görmesi nedeniyle, daha başta kendisini çürüten bir totoloji haline gelme riskini taşımaktadır. Ancak Gamson, Fireman ve Rytina gibi bazı kaynak mobilizasyonu teorisyenleri para ve diğer kaynaklar arasında kesin bir ayırım yaparak, daha tutarlı kuramlar ortaya atabilmişlerdir (Jasper, 2002, s. 68-69).

1.1.2.2. Sembolik Etkileşimci Kuram

Sembolik etkileşimci kuram, Amerika'da doğmuş olan ve kökleri psikoloji bilimine uzanan bir sosyoloji ekolüdür. Blumer'e göre sembolik etkileşimcilik temel olarak aşağıda aktarılan üç önermeye dayanmaktadır (Blumer'den aktaran: Poloma, 1993, s. 224):

- a) "İnsanlar şeylere karşı şeylerin kendilerine ifade ettiği anlamlara göre tavır alırlar."
- b) Bu anlamlar, "birinin muhataplarıyla olan etkileşimi"nden çıkarılır.
- c) Bu anlamlar yorumsal bir süreçte değişime uğrar.

Bu önermeler göz önüne alındığında, sosyal hareketlerin sembolik etkileşimci yorumunun ana hatlarıyla bir çıkarımı yapılabilir. İlk olarak katılımcılar, toplumun nesnel gerçekliğinden farklı bir gerçeklik düzeyine sahiptirler. Bu nedenle toplumun nesnel gerçekliğini oluşturan sisteme karşıt bir unsur olarak kendilerini konumlandırmaktadırlar. Çünkü sisteme dar ya da geniş anlamıyla olumsuz bir anlam atfetmişlerdir. İkinci olarak, katılımcıların sosyal çevresi az çok kendileri gibi düşünen bireylerden oluşmaktadır. Bu da, bir taraftan katılımcıların öznel gerçekliğini korumalarını sağlarken, diğer taraftan da bu gerçekliği olması gereken olarak olumlamalarını ve diğer bireylerle etkileşim yoluyla geliştirmelerini olanaklı kılmaktadır. Üçüncü olarak, bu öznel gerçeklik durumu statik veya katı bir durum değildir. Öznel gerçeklik insanlar arası etkileşime açık ve sürekli kendini yenileyen, değişken bir süreçtir. Dolayısıyla, katılımcılar bu gerçekliği koruyabildikleri ölçüde eylemlerin içerisinde yer almakta, aksi takdirde bu oluşuma katılmamaktadırlar.

Sembolik etkileşimci yaklaşım sosyal hareketleri kalabalıklar kuramı veya kitle toplumu kuramındaki gibi patolojik ya da irrasyonel eylemler olarak değerlendirmemektedir. Bu yaklaşıma göre sosyal hareketler toplumdaki yerleşik ve kurumsallaşmış davranış kalıplarının sınırlarını aşsa da, içinde bulunduğu “gerçeklik bağlamı” düşünüldüğünde normal olarak değerlendirilir. Bu kolektif gerçekliğin oluşumu, hareketin katılımcılarına eylemlerini meşrulaştırabilecekleri ortak değerler ve inançlar sağlamaktadır. Böylece bireyler birbirleriyle etkileşime girerek her birinin üzerinde anlaşmaya vardığı normları ortaya çıkarırlar (Jasper, 2002, s. 53).

Sembolik etkileşimcilik birçok yönden eleştirilmiştir. Bu eleştiriler genel olarak sembolik etkileşimci kuramın tek başına bireyin ya da küçük grupların davranışlarının bir analizini yapmaktan ileri gidemediği; geniş ölçekli toplumsal değişimleri, toplumdaki güç dağılımını ve toplumsal yapının birey üzerindeki belirleyiciliğini açıklayamadığı konularında yoğunlaşmaktadır. Sembolik etkileşimciliği eleştirenlere göre, bireyin özgürlüğüne yapılan vurgu, toplumun yalnızca birçok bağımsız ve köksüz bireyin birbirleriyle kurdukları ilişkiler ve etkinlikler ağı olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Bu durum ise, insanın toplumsal kurumlar ve koşullar tarafından üretilmiş bir varlık olduğu gerçeğinin görmezden gelinmesini,

sınıf, hukuk, hükümet vb. tarafından kısıtlanmış bireyin aktif özne olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmaktadır (Slattery, 2007, s. 338).

1.1.2.3. Yeni Sosyal Hareketler Kuramı

Yeni sosyal hareketler kuramı, günümüzdeki toplumsal hareketleri anlamamız için eski teorilerin yeterli olmadığı düşüncesini savunmaktadır. Bu kurama göre, 70'lerden sonra ortaya çıkan hareketler, bundan önceki hareketlerden tümüyle farklı niteliklere bürünmüştür. Yeni toplumsal hareketler kuramının en önemli temsilcisi Alain Touraine'dir. Touraine'in aynı zamanda sanayi sonrası toplum kuramının yaratıcılarından biri oluşu bir rastlantı değildir. Zira sanayi sonrası toplum kuramı, yeni toplumsal hareketler kuramıyla benzer bir şekilde içinde yaşadığımız toplumun, sanayi toplumundan tümüyle farklı olduğu tezine dayanmaktadır.

Johnston, Larana ve Gusfield'e göre yeni sosyal hareketler kuramcılarının öne sürdüğü iddiaların başlıca özellikleri şunlardır (Johnston vd.'den aktaran: Coşkun, 2007, s. 145-146):

- a) Yeni toplumsal hareketler katılımcıların yapısal rolleri ile açık bir bağ sergilemez. Yeni toplumsal hareketlerin toplumsal tabanı sınıf yapısını aşarak daha çok yaş, toplumsal cinsiyet gibi toplumsal statü unsurlarına göndermede bulunur.
- b) Yeni toplumsal hareketlerin ideolojik karakteri işçi sınıfı hareketinin ve ortak eylem için birleştirici bir unsur olan Marksist ideoloji anlayışının tam zıttı bir noktada durur.
- c) Yeni toplumsal hareketler, düşünceler ve değerler çoğulluğu sergiler. Pragmatik yönelimler ile birlikte katılımcıların karar alma mekanizmalarına katılımını arttıracak olan kurumsal reformları hedefler. Gündelik yaşamın "demokratikleşme dinamiği"ne ve siyasal boyutlar karşısında toplumsal yaşamın sivil toplum boyutunun gelişmesine işaret eder.

- d) Yeni toplumsal hareketler, kimliklerin yeni ve daha önce önemli olmayan boyutlarının ortaya çıkışını gösterir. Çelişkiler ve harekete geçirici faktörler, ekonomik yakınmalardan çok kimlik ile ilgili olan kültürel ve sembolik sorunlara ilişkindir. Yeni kimlikler, hem özel hem kamusal kimlikler olarak şekillenirler.
- e) Birey ile kolektif arasındaki sınırlar belirsizdir. Birçok hareket, mobilize olmuş gruplar içinde veya onlar yoluyla değil, bireysel eylemler biçiminde ortaya çıkar.
- f) Yeni toplumsal hareketler gündelik yaşam alanlarına uzanarak genellikle insan yaşamının kişisel ve mahrem yönlerini kapsar.
- g) Sabote etmek ve direniş gibi radikal mobilizasyon taktiklerini kullanırlar, şiddet içermeyen sivil itaatsizlik eylemlerine başvururlar.
- h) Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve canlanması, Batı'nın geleneksel siyasal katılım kararlarına ilişkin yaşanan güven kriziyle ilgilidir.
- i) Yeni toplumsal hareketler dağınık, parçalı ve merkezsizdir.

Buradan da anlaşılacağı gibi yeni toplumsal hareketler teorisyenleri sosyal hareketlerin 70'lerden sonra bambaşka bir çehreye büründüğünü savunmaktadırlar. Onlara göre yeni hareketler eski hareketlerden köklü bir şekilde farklılık göstermektedir. Çoğu teorisyene göre bu farklılıklar özellikle amaçlar, katılımcılar, biçim ve değerlerde yoğunlaşmaktadır. Amaçlar, yeni sosyal hareketlerin devrim yapmayı ve devlet iktidarını ele geçirmeyi değil, kamusal kabul görmeyi ve yaşam alanları oluşturmayı hedeflediklerini; katılımcılar, yeni hareketlerin işçilerden ziyade, daha çok yeni orta sınıftan, gençlerden, alt-kültürel unsurlardan ve öğrencilerden destek gördüğünü; biçim, yeni hareketlerin eskiden olduğu gibi hiyerarşik olarak merkezi bir örgütte örgütlenmek yerine, yatay ve küçük gruplar halinde örgütlenmesini; değerler ise yeni hareketlerin ekonomik sorunlarla (ücretlerin yükseltilmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, vb.) değil yaşam biçimleriyle ilgili kültürel sorunlarla uğraştığını anlatır.

Pakulski'de benzer bir izlekten giderek yeni sosyal hareketlerin eski sosyal hareketlerden farklılık gösterdiği başlıca üç nokta olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar, "jenerasyon", "statü politikaları" ve "sivil toplum"dur. Jenerasyon terimi, yeni neslin, yeni değerler ve yaşam tarzlarıyla yeni toplumsal hareketlerin büyük bir kısmını oluşturuyor olmasını açıklamaktadır.

Statü politikaları, günümüz toplumsal yapısının ve katmanlar arası çatışmaların klasik “sınıflar” yaklaşımıyla anlaşılamayacağına ve bunun yerine statü grupları arasındaki ilişkileri inceleme gerekliliğine göndermede bulunmaktadır. Sivil toplum kavramı ise yeni sosyal hareketlerin amacının bir devrim yaparak iktidarı ele geçirmek değil, sivil toplumun egemen olduğu bir ortamda demokratik mücadele yöntemleri geliştirerek siyasal değil sosyo-kültürel hedeflere odaklandığını anlatmaktadır (Pakulski’den aktaran: Coşkun, 2007, s.136).

Yeni toplumsal hareketler kuramı, akademik tartışmalarda sıklıkla eleştirilen bir teoridir. Bu eleştiriler –ileriki bölümlerde daha ayrıntılı inceleneceği gibi- genel olarak yeni sosyal hareketler teorisyenlerinin eski ve yeni hareketler arasındaki ayrımlarının çok abartılı olduğu ve hareketlerin barındırdığı gerçek potansiyelin görmezden gelindiği üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Frankel’e göre, Touraine, Cohen ve Eder’in öncülüğünü yaptığı yeni sosyal hareketler kuramcılarının, sosyal hareketleri incelerken başvurdukları eski ve yeni hareket tanımlamaları ve bu tanımların altı özellikle çizilen çeşitli farklılıklar tarafından kesin bir şekilde birbirinden ayrılması oldukça yanlış bir yöntemdir. Bu kuramcılar –özellikle Touraine örneğinde olduğu gibi- kuramlarını, apriori olarak kabul ettikleri modern toplumların 70’lerin başlarında yaşadıkları büyük dönüşümle (post-modern toplum, post-endüstriyel toplum, enformasyon toplumu vb.) ilintilendirerek oluşturmaktadırlar. Oysa böylesi bir yaklaşım tüm ilgisini hareketlerin yapısında gerçekleşen yüzeysel dönüşümlere odaklayarak, bizi bu hareketlerin siyasal amaçlarının gerçekleşebilirliğini düşünmekten alıkoymaktadır. Ayrıca, yeni sosyal hareketlerin içerisinde yer alan bireylerin hem devlet kurumlarının içinde, hem de bu kurumların dışında varlık göstermesi olgusu açıkça ortadayken, bu hareketlerin yüzeysel bir şekilde “devlete karşı sivil toplum” mücadelesi şeklinde özetlenmesi oldukça yanlıştır (Frankel, 1991, s. 254-256).

1.2. Yeni ve Eski Sosyal Hareketler Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler

Sosyal hareketler 1990'ların sonlarına kadar başlıca iki evre içerisinde incelenmektedir. Bunlar, 1960'ların sonlarına kadar olan zaman dilimindeki sosyal hareketleri anlatmak için kullanılan "eski sosyal hareketler" ve 1960'lardan sonraki hareketleri anlatan "yeni sosyal hareketler" terimleriyle açıklanmaktadır. Bu ayrımıştırma hareketlerin birbirinden farklılıklarının altı çizilmektedir. Eski ve yeni sosyal hareketler arasında yapılmış olan bir karşılaştırma aşağıdaki tabloda özetlemektedir (Sanlı, 2005, s. 97-98):

Tablo 1.1: Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler

Özellikleri	İşçi Hareketi	Yeni Toplumsal Hareketler
Temel amaç	Devletin kontrolü	Genişlemiş ve çoğulcu bir toplumda özerklik
Temel tehdit	Düzensiz kapitalizm	Teknokratik devlet
Hareket türü	Esas olarak politik fakat, sendikaların önemli toplumsal/ekonomik fonksiyonları var.	Esas olarak kültürel/toplumsal, fakat siyaseti yeniden tanımlamakla meşguller; 'kişisel olan politiktir'
Anahtar konular	Maddi yararlar, sosyal adalet, yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik	Kişisel özerklik, özgürleşme, doğanın korunması, barış gibi etik sorular
Örgütlenme	Merkezi ve hiyerarşik, partiler ve sendikalar	Gerçek ilişki ağı, benzer bireyler arasında
Taktikler	Seçimlere katılma, ekonomik ve sosyal haklar için kampanyalar ve eylemler	Düzensiz kitle gösterileri, protestolar, alternatif yaşam biçimleri ve kimlikler üzerine sloganlar
Uluslararası alana yönelim	Milliyetçi duyguların uluslararası dayanışma ile dengelenmesi	Yerel ve global uluslar arası bağlantıların farkında olma 'yerel hareket et global düşün'
Demokrasiye yaklaşım	Sosyal demokrasi/ endüstriyel demokrasi	Farklılıkların demokrasisi/ planlanmış demokrasi
Yurttaşlığa yaklaşım	Liberal yurttaşlığın genişlemesi (sivil, sosyal, politik haklar) herkes için	Grup haklarının genişletilmesi/ genel insan hakları
Temel sosyal taban	İşçi sınıfı ve diğer sınıflardan sosyalist entelektüeller	Orta sınıf ve kamu sektörü çalışanları

1.2.1. Eski Siyasetin Yükselişi ve Düşüşü

Modern sosyal hareketlerin geçirmiş olduğu evrim sürecinde, onu modernizm önceki dönem hareketlerinden ayıran en önemli unsur, sosyal hareketlerin kurumsallaşmaya başlamasıyla belirginlik kazanmıştır. “On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bir yerlerde – sembolik bir tarih olarak 1848 denebilir- kapitalist dünya ekonomisinin politikası açısından derin önem taşıyan bir sosyolojik yenilik ortaya çıktı. Sistem karşıtı faaliyete katılan insan grupları yeni bir kurum yaratmaya başladılar: üyeleri, yetkileri ve (hem uzun vadeli, hem de kısa vadeli) özgül politik amaçları olan sürekli bir örgütlenme (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004, s. 36). Bu sürekli örgüt, yaklaşık olarak 70'lere kadar popülerliğini koruyan ve dünyanın birçok bölgesinde iktidarı ele geçirmeyi başarmış “politik parti”dir. Eski siyaset, görece homojen bir sınıfsal yapıya sahip geniş kitleleri tek bir çatı altında birleştirmeye çalışan, büyük ölçüde ulusal karakterli politik bir partinin etrafında oluşturulmuştur. Eski siyaset özellikle yirminci yüzyılın ortalarında doruk noktasına ulaşarak altın çağını yaşamış ve 1960'lardan itibaren düşüşe geçmiştir. Geçen zamanda eski siyasetin kurumsallaştığı ölçüde muhalif karakterini yitirdiği görülmektedir. Zira yeni siyasetin eski siyasete yönelttiği en önemli eleştiri bu olmuştur.

Aşağıdaki tabloda sosyal hareketlerin 19. Yüzyıldan günümüze kadar ki biçimsel dönüşümleri özetlenmiştir. Buna göre, 19. Yüzyıldan 1960'lara kadar birinci evre (eski sosyal hareketler), 1960'lardan 1990'lara kadar ikinci evre (yeni sosyal hareketler) ve 1990'lardan günümüze üçüncü evre (küreselleşme karşıtı hareketler) olmak üzere üç önemli dönüşüm saptanmıştır.

Tablo 1.2: Sosyal Hareketlerin Evreleri

Period	Başat Karakter	Kalıt	Doğmakta Olan
19. yy.'dan 1960'lara	İşçiler	Oy Hakkı	Sivil Haklar Hareketi (İkinci dalga feminizm vb.)
1960'lardan 1990'ların Sonuna	Yeni Sosyal Hareketler (İkinci Dalga Feminizm; Sivil Haklar)	İşçi Sınıfı	Küresel
1990'lardan günümüze	Küresel	Yeni İşçi Sınıfı	

Kaynak: Harvey, Horne ve Safai , 2009, s. 386

1.2.1.1. Eski Sosyal Hareketler

Eski sosyal hareketler olarak adlandırılan hareketler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini gösteren “sınıf bilinci ve ulusalcılığın” hareketlerin başat unsuru olduğu hareketlerdir. Bu hareketler bir ölçüde belirli bir homojen –sosyo-ekonomik, politik ve kültürel- yapı sergileyen insanların oluşturduğu, büyük ölçüde partiler, sendikalar veya illegal yapılanmalar yoluyla hiyerarşik olarak örgütlenen hareketlerdir. Sosyal hareketleri örgütleyen yapılanmaların iktidarı ele geçirmek için nasıl bir strateji geliştiklerini örgütün yönetici kadrosu belirler. Yönetici kadro dışındaki örgüt üyeleri ise sosyal hareketlere yalnızca bir aktör olarak katılır. Başka bir deyişle kararlara katılım ya da otonomi yoktur. Bu açıdan bakıldığında eski sosyal hareketlerin temsili demokrasiyi benimsemiş oldukları görülmektedir.

Wallerstein ve çalışma arkadaşlarına göre, eski sosyal hareketler on dokuzuncu yüzyıl boyunca başlıca iki temel akımla ortaya çıkmıştır: “toplumsal hareketler” ve “ulusal hareketler”. Toplumsal hareketler eski sosyal hareketlerin bir örneği olan sosyalist hareketlerdir. Bunlar baskıyı burjuvaların proleterler üzerindeki, işverenlerin işçiler üzerindeki baskısı olarak tanımlamaktaydı. Bir sosyalist iktidarın kurulmasıyla bu baskının ortadan kaldırılabilceğine inanmakta ve ideolojik olarak genel anlamda Fransız Devriminin ilkelerini (eşitlik, özgürlük ve kardeşlik) benimsemekteydiler. Ulusal hareketler ise baskının kaynağını bir etnik grubun diğeri üzerindeki hâkimiyetinde görmekteydi. Her iki hareket de bir çözüm yolu olarak ezilen grubun ezenlerle eşit statüye getirilmesini önermekteydi. Bunu gerçekleştirebilmek için ise yine her iki hareket de devlet iktidarının ele geçirilmesi gerektiğine inanmaktaydı (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004, s. 36-37).

Eski sosyal hareketlerin birçoğu, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, amaçladıkları devlet iktidarını elde etmişlerdir. Ancak iktidarı ele geçirmeleriyle birlikte hareketin baştaki temel amaçlarının çok azını gerçekleştirebilmiş ve muhalif karakterlerini giderek yitirmeye başlamışlardır. Aşağıda da görüleceği gibi, eski sosyal hareketlerin en geniş ölçekli eleştirisi 1968 hareketleri tarafından verilecektir. Ardından ise yeni sosyal hareketler bu eleştirileri benimseyecek ve hareketlerinin “yeni” karakterini bu deneyimin ışığında biçimlendireceklerdir.

1.2.1.2. Bir Dönüm Noktası: 1968

1968 tarihi modern sosyal hareketlerde bir kırılma noktasını temsil eder. Arrighi ve çalışma arkadaşlarının belirttiği gibi: “1960’lı yıllarda ve daha da fazlasıyla 1970’li yıllarda Kuzey Amerika, Japonya, Avrupa, Çin ve Meksika gibi çok çeşitli dünya bölgelerinde yeni bir tür sistem karşıtı hareketin (ya da hareketler içindeki hareketlerin) yükselmesiyle, bir ‘geçmişten kopuş’ ortaya çıkmaya başladı. Birleşik Amerika’da öğrenci ve Siyah hareketleri ve savaş karşıtı hareketler; Japonya ve Meksika’da öğrenci hareketleri; Çin’de Kültür Devrimi ve nihayet 1970’li yılların kadın hareketleri özdeş köklere, hatta ortak sonuçlara bile sahip değillerdi. Bunların her biri tikel ve farklı tarihleri ve ortaya çıkıp geliştikleri bölgelerin dünya sistemi içindeki farklı konumları tarafından şekillendirilmiş farklı politik ve ekonomik süreçlerde yer alıyorlardı. Ancak dünya-tarihsel standartlar açısından, aynı dönemde ortaya çıkmışlardı ve dahası kendilerini daha önceki sistem karşıtı hareket türlerinden açıkça ayıran kimi ortak ideolojik temaları paylaşıyorlardı.” (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004, s. 40)

Birçok kuramcı 1968’de yaşanan küresel ölçekli kitlesel gösterileri modern sosyal hareketler tarihinde gerçekleşen bir dönüm noktası olarak değerlendirmektedir. “Bir olay olarak 1968 uzun zaman önce sonlanmıştı. Ancak, o dönüm noktası olayları dediğimiz türden, bizim modern dünya-sistemimizi şekillendiren olayların en önemlilerinden biridir. Bunun anlamı, sistemin işleyişi içerisinde uzun süre var olmuş mutlak yapısal eğilimlerin kendini kristalleştirmesi ve dünya sisteminin kültürel-ideolojik realitelerinin bu olay tarafından kesin bir şekilde değiştirilmiş olduğudur.” (Wallerstein ve Zukin, 1989, s. 431). 1968 hareketleri içinde hem eski sosyal hareketlerin bütünsel politik ağırlığını, hem de yeni sosyal hareketlerin enerjisini barındırmaktadır. Ancak, bu tarih aynı zamanda eski sosyal hareketlerde ve eski toplumsal kültür ve değerlerdeki bir çözülüşün başlangıcı olarak ya da yeni toplumsal pratiklerin ortaya çıkışı olarak da okunabilir. Fakat hepsinden önemlisi 68 hareketinin eski sosyal hareketlere getirdiği eleştiridir. “Dünya sisteminin olumsuzluklarına karşı yürekten gelen bir çığlık ve aynı zamanda bu dünya sistemine yönelik eski sol muhalefetin stratejisinin temelli bir sorgulanışı olarak görmediğimiz sürece 1968’i anlamamız olanaksızdır.” (Arrighi, Hopkis ve Wallerstein, 2004, s. 99)

68 hareketleri yeni sosyal hareketlerin kimlik ve kültüre yönelik vurgularını ortaya çıkarmıştır. Bu hareketler her ne kadar politik sistemde derinlikli bütünsel bir değişimin gerekliliğine inansalar da, eski sosyal hareketlerin “ekonomi” kaynaklı kaygılarından çok,

yeni sosyal hareketlerin yaşam dünyasına ve gündelik yaşama yönelik kaygılarını paylaşmaktadırlar. Almanya 68'inin öğrenci lideri Rudi Dutschke şöyle diyecektir: "Muhalefetimizin hedefi artık sistemin ufak tefek hataları değildir. Tersine, otoriter devletin bugüne dek varlık göstermiş olan bütün o hayat tarzına karşı gelişmiş topyekûn bir muhalefettir bu." (Dutschke, 1998, s. 29). Yine benzer bir şekilde, 68 hareketleri eski sosyal hareketlerin en belirgin unsuru olan kitle tabanlı politik partilerde örgütlenmek yerine, ya daha yatay ve küçük ölçekli örgütlenmeler içerisinde, ya da daha yaygın görüldüğü gibi kendiliğinden bir şekilde örgütlenmişlerdir. Burada eski sosyal hareketlerden en önemli farklılaşma, hareketlere yön veren kurumsallaşmış bir aktör olarak tek ve mutlak bir liderin yokluğudur. Fransa 68'in öğrenci liderlerinden Cohn-Bendit 68 olaylarını şöyle değerlendiriyor: "Devrimin öncüleri denen o efsaneyi yok ettik. Herkes öncü ya da öncü yok. Bir de, dünyayı ekonominin değil, insanlığın kurallarının yönettiğini kanıtladık." (Cohn-Bendit'ten aktaran: Ciliv, 1998, s. 8). Bu da yine yeni sosyal hareketlere miras kalacak bir niteliktir.

1.2.2. Parçalanma ve Yeniden Bütünleşme

Eski sosyal hareketler ve eski siyaset en büyük eleştirisini 1968'de almış (en azından Avrupa ve Amerika'daki hareketlerde) ve bu tarihten sonra sosyal hareketlerde bölünme ve parçalanma dönemi başlamıştır. Bu süreç, eski sosyal hareketlere getirilen eleştirilerin içinden doğan yeni sosyal hareketlerin bütünsel toplumsal politikalar etrafında örgütlenmeyi reddederek nispeten küçük ölçekli, kendi özel sorunlarının çözümüne yönelik reel stratejilere odaklanmış örgütlenmelerini kurdukları bir dönemdir. Birçok akademisyen bu durumu 70'lerden sonra ortaya çıkan kültürel yapıyı anlatmak için kullanılan bir kavram olan post-modernizm tartışmaları bağlamında "büyük anlatıların" (Lyotard, 1997) etkisini yitirmesi tezine ilişkin olarak açıklamaktadır. Ancak 1980'ler ve 1990'larda yeni sosyal hareketlerin içerisine düştükleri kriz, bir ölçüde bu durumun neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu kriz, küreselleşme karşıtı hareketler tarafından yeniden bütünleşme yoluyla aşılmaya çalışılmaktadır.

1.2.2.1. Yeni Sosyal Hareketler Gerçekten “Yeni” mi?

Yeni sosyal hareketlerde ayırt edici unsur “farklılıkların tanınması”na yönelik yaptığı vurgudur. Diğer bir fark ise tümüyle sistemin değişmesi yerine belli özel konularda – toplumsal cinsiyet, çevre, azınlık hakları vb.- “hemen şimdi” bir değişim beklentisidir. Yeni sosyal hareketlere eski sosyal hareketlerin yarattığı hayal kırıklığının bir ürünü olarak da bakılabilir. Eski sosyal hareketlerin içinden doğmuş olan partiler dünyanın birçok yerinde iktidarı ele geçirmesine rağmen kapitalizmin çelişkilerinin üstesinden gelememiş ve ne vaat ettiği eşitliği, ne de ulusal bağımsızlığı gerçekleştirememiştir. Bu nedenle yeni sosyal hareketler bürokrasi ve örgüt içi hiyerarşi eleştirisiyle belirginlik kazanır. (Yenal ve Kırılı, 2005, s.11)

Robin Cohen’e göre yeni toplumsal hareketlerin temel özellikleri şunlardır (Cohen’den aktaran: Coşkun, 2007, s. 136):

- a) Kültürel ve kişisel kimliklere yönelirler.
- b) Teknolojik devlete karşı kültür ve sivil toplumu savunurlar.
- c) Yaşam niteliğine ilişkin ihtiyaçlara odaklanırlar
- d) Karar verme süreçlerini demokratikleştirmişlerdir.
- e) Alternatif anlam çatılarının gündelik hayatta üretimiyle beslenirler.
- f) Demokratik ve katılımcı biçimleri deneyimlemektedirler.

Sosyal hareket kuramcıları, özellikle 1970’lerden sonra sosyal hareketlerin artık klasik yaklaşımlarla açıklanamayacağı konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu dönemde toplumsal yapıda ve kültürde gerçekleşen radikal dönüşümler, her alanda olduğu gibi sosyal hareketler alanında da yankısını bulmuştur. Eski toplumsal yapının bir günde bütünüyle değişmeyeceği gerçeği kuşku götürmez olsa da, 1960’ların sonlarındaki hızlı kültürel dönüşüm ve eski değerlerden ani kopuş görmezden gelinmemelidir. Özellikle 70’lerin başları ve 90’ların sonuna kadar akademik tartışmalarda ortaya atılan çeşitli “yeni toplum” kuramlarının (post-modern toplum, post-endüstriyel toplum, enformasyon toplumu, vb.) işaret etmeye çalıştıkları ortak nokta 70’lerden sonraki toplum tipinin öncekinden oldukça farklı olduğu iddiasıdır.

Sosyal hareketler alanında bu tartışmalar başlıca iki grup arasında gerçekleşmektedir. Bir kısım kuramcı, özellikle 70’lerden sonraki sosyal hareketlerin öncekilerden tümüyle farklı – yapısal ve köklü bir anlamda- olduğu iddiasındadır. Diğer bir kısım kuramcı ise, yeni sosyal hareketler olarak adlandırılan hareketlerin, geçmişten günümüze taşınan köklü gelenekten beslendiğini ve yüzeysel bazı değişimler yaşasa da, hareketlerin özünün aynı kaldığını savunmaktadır.

İlk gruptaki kuramcıların teorilerini “kopuş teorileri”, ikinci kısımdaki kuramcıların teorilerini de “süreklilik teorileri” olarak adlandırmak mümkündür (Coşkun, 2007, s.149).

Tablo 1.3: Kopuş ve Süreklilik Teorileri

Kopuş Teorileri (Kültürel Yaklaşım)	Süreklilik Teorileri (Siyasal Yaklaşım)
<ul style="list-style-type: none"> - Yeni toplumsal hareketler sosyalist ideolojinin, modernleşme sürecinin ve refah devletinin eleştirisini yaparak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle eski sosyal hareketlerden kesin bir ayrıma işaret eder. - Yeni toplumsal hareketler orta sınıf temelli hareketleridir. - Kimlik yönelimli talepler içerdiklerinden, üretim ilişkileri gibi kavramlarla açıklanamazlar. - Yeni toplumsal hareketler merkezsiz ve hiyerarşik olmayan örgütlenme biçimleri ortaya koyarlar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Yeni toplumsal hareketlerin talepleri kapitalizmin sınıf yapısından kaynaklanan sorunlara karşı bir tepkidir ve ekonomik yapıdan özerk değildir. Bu nedenle eski toplumsal hareketlerden miras alınmış görünmektedir. - Yeni toplumsal hareketler eski ve yeni orta sınıflardan, işsizlerden, öğrencilerden ve emeklilerden oluşur. Dolayısıyla bu hareketler sınıflar arası bir ittifaka dayanır. - Bu hareketlerin talepleri, üretim ilişkilerinden ayrılamaz. Bu talepler emek-sermaye çelişkisinin karmaşık dolayımılarıdır. - Yeni toplumsal hareketler özellikle Offe’ye göre örgüt içinde yatay ve dikey olarak daha az bir farklılaşma yaratır.

Anieri, Ernst ve Kier “Tarihsel Perspektifte Yeni Sosyal Hareketler” isimli makalelerinde yeni sosyal hareketlerin önceki hareketlerden tümüyle farklı olup olmadığı sorusunu tartışmaktadır. Anieri ve çalışma arkadaşlarının tezi, yeni sosyal hareketler teorisyenlerinin savundukları iddialarla yanılığa düşmüş olduklarıdır. Zira bu teorisyenler günümüz sosyal hareketlerinin post-endüstriyel toplumun niteliklerini yansıttığını ve bu hareketlerin yeni amaçlar, değerler ve bileşenlerle kolektif eylemin kökten bir şekilde yeni formlarını sunduklarını savunmaktadırlar. Bu tezi çürütmek için Anieri ve çalışma arkadaşları birbirinden tamamıyla farklı tarihler ve alanlardaki üç sosyal hareketi ele alarak, yeni toplumsal hareketlerin yalnızca post-endüstriyel toplumlara özgü olmadığını kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu amaçla, “eski” hareket tipini örneklendiren Chartist hareket¹; klasik bir içsel dönüşüm hareketi olan Oneida topluluğu ve kusursuz bir “yeni” hareket örneği olarak 1980’lerin Batı Alman barış hareketi seçilmiştir. Daha sonra, yeni sosyal hareketler teorisinin geçerliliğini kontrol etmek amacıyla bu üç hareket, yeni sosyal hareketler teorisyenlerinin çağcıl sosyal hareketlerin eşsiz karakteristikleri olarak belirledikleri dört temel unsurun ışığında örneklendirilmiştir. Bu unsurlar sırasıyla: “amaç yönelimi, biçim, katılımcılar ve değerler”dir. Yapılan analizin sonucunda, bu üç hareket örneğinde de yeni sosyal hareketlerin temel karakteristiklerinin bulunduğu belirlenmiştir (Anieri, Ernst ve Kier, 1990, s. 445-454).

Tüm bu tartışmaların ötesinde, sosyal hareketler 1970’li ve 1980’li yıllarda bölünme ve ayrışma sürecine girmişlerdir. Bu dönemlerde özellikle öne çıkan kadın hareketleri, çevre hareketleri, etnik ve kültürel hareketler her biri birbirlerinden kopuk bir şekilde kendi talepleri ve sorunlarıyla ilgili kendi mücadelelerini vermeye başlamışlardır. Dolayısıyla, 68 hareketlerinin bitişinin ardından parçalanmış hareketlerin çok farklı yollara ayıldıkları görülmektedir.

1.2.2.2. Küreselleşme Karşıtı Hareketin Yeniliği

Küreselleşme karşıtı hareketlerin Seattle gösterileriyle birlikte bir sosyal olgu olarak ortaya çıkışı, sosyal hareketlerin yeni bir evresine girildiğine ilişkin tartışmaları gündeme getirmiştir.

¹ Chartistler: 1830 ve 1840’larda İngiltere’de aktif olan bir politik grup. Bu grup her vatandaşa oy hakkı verilmesi ve herkesin parlamentoya girebilme hakkı olması için mücadele etmiştir.

Buna göre, 68 hareketlerinin ardından parçalanma eğilimine giren hareketler, küreselleşme karşıtı hareketler olarak adlandırılan yeni aktivizm dalgasıyla birlikte yeniden bütünleşmeye başlamıştır.

30 Kasım 1999'da, Dünya Ticaret Örgütü toplantısını protesto etmek amacıyla dünyanın her tarafından on binlerce kişi Amerika'nın Seattle kentinde bir araya geldi. Bu protestolar sosyal hareketler literatüründe küreselleşme karşıtı sosyal hareketler diye adlandırılan hareketlerin ilk örneğini oluşturmaktadır. Küreselleşme karşıtı sosyal hareketlerin bir olgu olarak ortaya çıkması, akademik alanda birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Aslına bakılırsa bu durum, hareketlerin genel kategori dışı niteliği ve ortaya çıktığı tarih itibariyle yaratmış olduğu şaşkınlıktan ileri gelmektedir. Hareketleri organize eden grupların bile önceden tahmin edemeyecekleri katılım oranı ve artık yenildiği herkes tarafından kabul edilen muhalif politikanın yeniden güçlü bir şekilde ortaya çıkması, sosyal hareketler alanında çalışan teorisyenleri yeniden düşünmeye ve var olan teorileri gözden geçirmeye sevk etmiştir. Bu beklenmeyen muhalif hareket yalnızca sosyolojinin sosyal hareketler alanında değil, genel anlamda sosyal bilimlerin her alanında ve reel politik arenada sarsıcı bir etki yaratmıştır. Uzunca bir süre akademik tartışmaları meşgul etmiş neo-liberal zaferden, toplumsalın çöküşünden ve politikanın ölümünden söz eden yeni toplum kuramlarının ortaya atılmasından ve Fukuyama'nın tarihin sonunu ilan etmesinden (Fukuyama, 1999) çok kısa bir süre sonra ortaya çıkan bu hareketler, sistem karşıtı bir nitelik taşıyan küreselleşme karşıtı hareketlerin somut varlığıyla yeniden değerlendirilme sürecine girmiştir. Küreselleşme karşıtı hareketin en önemli niteliği sistem karşıtı bütün hareketleri tek bir ortak paydada birleştirmesidir.

Bu yeniden birleşme durumu birçok farklı nedene dayanmaktadır. 1968 sonrasında sosyal hareketlerde yaşanan bölünme ve farklılaşma, bütünleşmiş güçlü bir muhalefetin eksikliğini hissettirmiş ve bu durum bölünmüş sosyal hareketlere kısa vadede başarı getirmiş görünmesine rağmen, uzun vadede hareketlerin muhalif yönünü yitirmelerine neden olmuştur. Örneğin, kadın ve çevre hareketlerinin büyük ölçüde kurumsallaşması eleştirdikleri partiler ve sendikalardan pek de farklı olmayan yapılara dönüşmelerine yol açmıştır. Ayrıca sisteme yönelik taleplerinin çok az bir bölümünü elde etmelerine rağmen, amaçladıkları toplumsal dönüşümü sağlamaya yetecek herhangi bir kazanım elde edememişlerdir (Çetinkaya, 2008, s. 51). Son olarak belki de en önemli etken, tüm boyutlarıyla küreselleşen bir dünyada, muhalefetin de küreselleşmesinin bir zorunluluk olarak belirmesidir. Bu etkenlerin yanı sıra, muhalif hareketler arasında bir dayanışmanın gelişebilmesi imkânı, bir şekilde sorunların da

küreselleştiğini göstermektedir. Witheford bu durumu şöyle açıklıyor: “Sermaye sadece daha yüksek ücret, daha çok boş zaman ya da daha iyi çalışma koşulları peşindeki hareketlerin değil, farklı olanlara eşitlik, barış ve doğanın korunması peşinde koşan hareketlerin de düşmanıdır.” Sermayenin daha çok kültürel olan bu tip sorunlara bakışı tümüyle işlevseldir. “Erkeğin kadına şiddet kullanmasının engellenmesi, yağmur ormanlarının kurtarılması ya da ırkçılığın ortadan kaldırılması bir bilanço sorunudur: Maliyetsizse hoş görülür ya da hatta çaktırmadan desteklenir, kârlıysa coşkuyla teşvik edilir ama toplumsal fazladan büyükçe bir pay istemeleri halinde amansızca karşı çıkılır.” (Witheford, 2004, s. 18). Böylece ortak sorunlarla olmasa bile, sistemin yapısına yönelik ortak şikâyetlerle ortaya çıkan muhalif hareketler bir araya gelerek dayanışma göstermektedirler.

BÖLÜM 2

HANGİ KÜRESELLEŞME? NEYE KARŞI?

2.1. Küreselleşme Tartışmaları

Bu bölümde küreselleşme karşıtı hareketlerin küreselleşmeyi nasıl değerlendirdikleri, mevcut küreselleşme sürecine neden karşı çıktıkları, bu tür bir küreselleşmenin hangi yönlerini eleştirdikleri ve ne tür bir küreselleşmeden yana oldukları açıklanmaya çalışılacaktır.

Küreselleşme olgusu, özellikle 80’li yıllardan sonra –ve Doğu Bloğu’nun çöküşünün ardından doruk noktasına ulaşarak- sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında gerçekleşen tartışmalarda ve neredeyse ele alınan her konuda göndermede bulunmadan geçilemeyecek bir anahtar kavram niteliği kazanmıştır. Bu tartışmalarda küreselleşme sıklıkla eleştirilen bir olgu olarak tanımlansa da, yaygın kanı bu sürecin geriye döndürülemez nitelikte oluşu yönündedir. Başka bir deyişle, küreselleşme içinde birçok olumsuz ve yıkıcı etkileri barındıran, fakat başka bir alternatifi bulunmayan, önüne geçilemeyecek bir sosyal fenomen olarak tanımlanmıştır. Bauman’ın da belirttiği gibi: “Bazılarına göre ‘küreselleşme’ onsuz mutlu olamayacağımız şey, bazılarına göre ise mutsuzluğumuzun nedeni. Gelgelelim herkesin birleştiği nokta, ‘küreselleşme’nin hem geri dönüşü olmayan hem de hepimizi aynı ölçüde ve aynı şekilde etkileyen bir süreç; dünyanın, kaçamayacağı kaderi olduğu.”(Bauman, 2006,s. 7).

Küreselleşme tartışmaları bağlamında savunulan başlıca yaklaşımlar üç ana başlık altında özetlenebilir: eskiden kopuş yaklaşımı, eskiye dönüş yaklaşımı ve eskinin süreğenliği yaklaşımı.²

² Benzer bir ayırmsallaştırma daha önce Cem Karadeli tarafından yapılmıştır. Bkz: Karadeli, 2005, s. 6-12.

2.1.1.Eskiden Kopuş Yaklaşımı

Bu yaklaşımı savunanlar genellikle sağ kanat liberalizm, yeni muhafazakâr ideoloji ve yeni Marksist görüşlere bağlılık gösteren kişilerdir. Bu yaklaşımın savunucularına göre, küreselleşme tarihsel olarak “yeni” bir döneme göndermede bulunan bir terimdir. Bu bağlamda, 1980’lerden sonra gelişen telekomünikasyon, bilişim ve siberetik teknolojileri dünyayı giderek küçültmüş ve ulus-devlet sınırlarını silikleştirerek, ülkeleri birbirine daha çok bağımlı kılmıştır. Bu süreçte kültür ve gündelik yaşam pratikleri de yeni biçimler kazanarak, küresel kültür örüntülerinden söz edilir olmuştur. Ayrıca ekonominin küresel bir nitelik kazanması, ulus-devletlerin giderek uluslararası kurumlara ve anlaşmalara bağımlı hale gelmesine neden olmuş, bu durum ise küresel olarak tek bir yönetim biçiminin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

2.1.2. Eskiye Dönüş Yaklaşımı

Eskiye dönüş yaklaşımı çoğunlukla Klasik Marksistler tarafından savunulur. Bu yaklaşıma göre, küreselleşme yeni bir olgu değildir, kapitalizmin ilk aşamalarına –gerek ekonomi-politik anlamında serbest piyasanın hâkimiyetine, gerekse tek kutuplu dünya düzeni anlamında emperyalist sömürgeciliğe- geri dönmüştür.

Boratav küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığını, yalnızca yeni bir terim olduğunu vurgulamaktadır. Küreselleşme terimi aslında kötü üne sahip olan emperyalizm terimine bir saygınlık kazandırmak için kullanılmaktadır. Emperyalizmin özünde merkez ve çevre olmak üzere iki kutup vardır ve merkez çevreyi sömürmektedir. Bu sömürü yalnızca ekonomik ilişkilerle sınırlı değildir, sömürünün politik, ideolojik ve kültürel boyutları mevcuttur. Küreselleşme terimi ise bu kutuplaşmayı gizlemekte ve tüm dünyanın aynı kaderi paylaşan insanlardan oluşmuş bir toplulukmuş gibi algılanmasına neden olmaktadır (Boratav, 1997, s. 23). Yine benzer bir düşüncüyü Samir Amin dile getirir. Samir Amin’e göre, küreselleşmenin kendisi beş yüzyıl önce Amerika’nın fethiyle başlayıp, aydınlanma çağının evrenselliğinde devam ettiği için yeni bir olgu değildir. Sermaye birikim süreci, daraltılmış bir dünya pazarında işleyen, küreselleşmiş bir değer yarasınca biçimlendirilir. Böylelikle zorunlu olarak

dünya ölçeğinde kutuplaşmayı ve merkez-çevre karşıtlığını üretir. Dolayısıyla kutuplaşma kapitalizmin karakterinde vardır (Amin, 1993, s. 11). Ellwood'a göre, küreselleşme Avrupa sömürgecilik dönemi ve Amerika kıtasının keşfi ile birlikte başlamıştır. Bu tarihten itibaren küresel ekonomi giderek bütünleşmiş ve sömürge ülkelerin kaynakları Avrupa kıtasına aktarılmıştır (Ellwood, 2003, s. 13-15).

2.1.3. Eskinin Süreğenliği Yaklaşımı

Bu yaklaşımın savunucuları küreselleşmenin aslında üzerinde o kadar durulmaması gereken, nispeten önemsiz, uluslar arası dünya sistemini çok fazla etkilemeyen değişimleri anlatan bir süreç olarak görmektedirler. Küreselleşmenin aslında kısıtlı bir coğrafyada etkili olduğunun altını çizerler. Onlara göre, küreselleşme tartışmalarında konu edilen değişim ve dönüşümler yalnızca Kuzey Yarımküre için geçerlidir, oysa dünyanın büyük bir çoğunluğu için bu tartışmalar pek bir şey ifade etmemektedir. Hatta gelişmiş ülkelerdeki ekonomi piramidinin alt tabakalarında yaşayan insanlar da bu sürecin dışında bırakılmışlardır. Oysa onlara göre tam anlamıyla bir küreselleşmeden söz edilebilmesi için, dünyadaki tüm devletlerin ve o devletlerin vatandaşlarının birbirine benzer ekonomik ve sosyal seviyede olmaları gerekmektedir (Karadeli, 2005, s. 10-11).

2.2. Küresel Sistemin Kurumları ve İşleyişi

1944 yılında, İngiltere'nin Bretton Woods kentinde dünya ekonomisini içinde bulunduğu kriz durumundan kurtarmak amacıyla yapılan konferanstan küresel ekonomiyi yönlendirecek ve düzenleyecek üç kurum doğdu: IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası (DB) ve GATT (Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması) daha sonraki adıyla DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü).

2.2.1. IMF

IMF'nin kuruluş amacı, savaşın yıkımından çıkmış bir dünyaya ekonomik istikrar kazandırmaktı. Temel görevi ise, “uluslar arası ticaretin yayılmasına ve dengeli büyümesine yardımcı olmak” ve “yüksek düzeyde istihdam ile reel gelirin desteklenmesine ve sürdürülmesine katkıda bulunmak”tı. Ayrıca IMF, uluslararası ticarete döviz değişimini kolaylaştırarak küresel ticareti teşvik etmek ve canlandırmak ve -en önemlisi- nakit ihtiyacı olan ülkelere son çare olarak kredi sağlamak işlevlerini yerine getirmekle de görevlendirilmişti. IMF'nin bir ülkeye kredi vermesi, kota sistemi esas alınarak gerçekleştirilmektedir. Kotalar ülkelerin dünya ekonomisindeki konumuna göre belirlenmektedir. Üye ülkelerin sahip oldukları kota miktarı ne kadar fazlaysa, IMF kararlarına etkileri ve nüfuzları da o kadar artmaktadır. Bir karar alınırken ülkelerin oy haklarının ne kadar olduğu veya ihtiyaç halinde ne miktarda kredi çekebileceği, ülkenin kotasına göre belirlenmektedir (Ellwood, 2003, s. 27-28).

2.2.2. Dünya Bankası

Daha sonra Dünya Bankası olarak anılacak olan IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) savaş sonrası çöken ekonomilerin yeniden inşa edilmesine yardımcı olmak için kurulmuştur. “Üyelerden toplanan aidatlar ve uluslararası sermaye piyasalarından alınan borçla finanse edilen banka, üyelerine ticari bankalardan daha düşük faizli kredi sağlar.” Başlangıçta, alınan krediler yollar, barajlar, limanlar, havaalanları, eğitim ve sağlık gibi “altyapı” yatırımları için kullanılmak üzere tahsis edilmekteydi. Bu amaçla, savaş sonrası Avrupa'nın yeniden kalkınması için bölgeye para akıtılmıştır. Yeniden kalkınmanın hızını arttırmak için ABD bunu yeterli görmemiş ve kendi Marshall Planı'nı oluşturarak Avrupa'ya hibe şeklinde doğrudan para yardımı yapmıştır. Bunun sonucunda, 1950'lerde Avrupa ülkelerinin ekonomileri yeniden düzelmiştir. Bu tarihten sonra IBRD ilgisini ağırlıklı Üçüncü Dünya ülkelerine yöneltmiş ve yeni adıyla “Dünya Bankası” olarak anılmaya başlanmıştır.

Dünya Bankasının kuruluş ana sözleşmesinin 1. maddesi özet olarak şöyledir (Sönmez, 1998, s. 313-314):

- Üye ülkelerin yeniden inşası ve gelişmesine yardım için üretime yönelen yatırımları desteklemek, bu bağlamda savaş nedeniyle tahrip veya bloke olmuş ekonomileri yeniden düzenlemek, barış dönemindeki ihtiyaçları karşılayacak şekilde üretim araçlarının dönüşümünü sağlamak, az gelişmiş ülkelerdeki kaynakların ve üretim araçlarının gelişmesine destek olmak,
- Özel dış yatırımlara garanti vermek veya kredilere destek sağlamak; uygun koşullarda özel sermaye desteğinin yetersiz olması durumunda, üretime yönelik olmak koşuluyla kendi öz kaynaklarından sağladığı fonları veya diğer kaynaklardan veya aracılık rolü üstlenerek elde ettiği kaynakları uygun koşullarla az gelişmiş ülkelere sunmak,
- Uluslararası ticaretin uzun vadede dengeli gelişmesine destek vermek; üye ülkelerdeki üretkenlik artışına, çalışma koşullarının iyileştirilmesine ve yaşam düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmak,
- Banka tarafından verilen ve garanti edilen ödünçler ile diğer uluslararası ödünçler arasında eşgüdümü sağlamak; boyutları ne olursa olsun öncelikle en yararlı ve ivedi projelere öncelik tanımak,
- Uluslararası yatırımların üye ülkelerin ekonomik koşulları üzerindeki etkilerini dikkate alarak işlemlerini yürütmek ve savaş ekonomisinden sorunsuz biçimde çıkışı kolaylaştırmaktır.

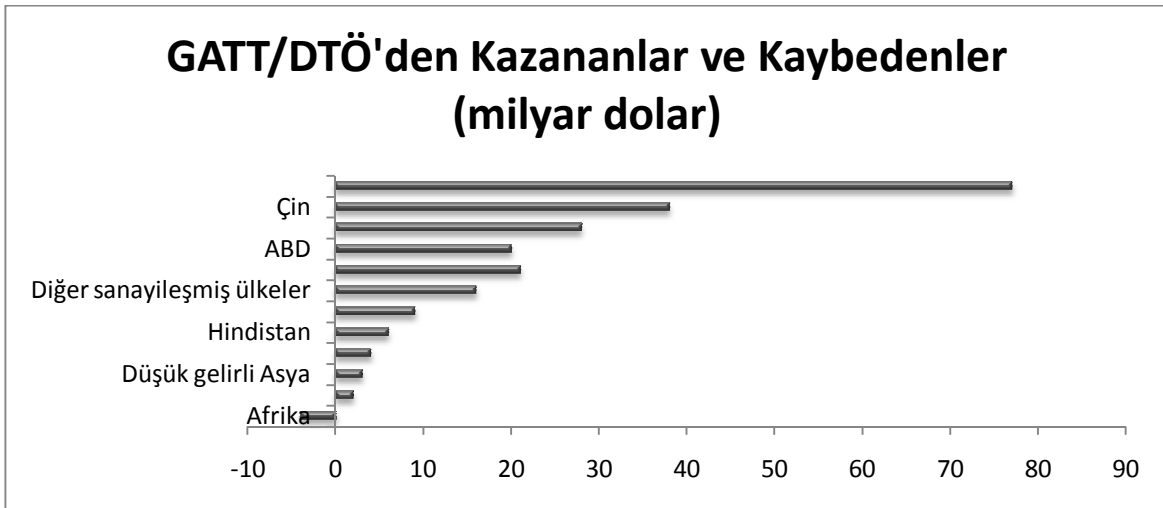
Dünya Bankası, Üçüncü Dünyanın altyapı sistemlerini finanse ederek, ülkelerin ekonomilerini yapılandırmalarına ve sanayileşmelerine yardımcı olmak için bu ülkelere düşük faizli kredi sağlamaktadır. Ancak, yoksul ülkelerin aldıkları kredileri yeniden ödeyememeleri ve biriken faizlerin ülke ekonomilerini içinden çıkılması zor bir kısır döngüye sürüklemesi Dünya Bankası'nın sıkça eleştirilen bir kurum olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Ellwood, 2003, s. 29-30).

2.2.3.Dünya Ticaret Örgütü

GATT küresel ticareti yönlendirmek amacıyla kurulmuştu. Başlangıçtaki görevi ulusal ticaret sınırlamalarını azaltmak ve rekabetçi ticaret politikalarına son vermektir. 1994'te GATT'ın yerine geçmek üzere DTÖ kuruldu. GATT anlaşmasından çok daha geniş kapsamlı

olan DTÖ, “137 üye ülkesi ve 30 gözlemciyle” yüksek resmi statüye sahip uluslararası bir kuruluştur. Gerek GATT, gerekse DTÖ kuruluşlarından beri Batı ülkelerinin kontrolü altındaki bir “zenginler kulübü” olarak algılanmışlardır. Bu yönüyle birçok eleştiriye maruz kalan kuruluşun BM gibi resmi makamlarca da olumsuz bir şekilde değerlendiriliyor oluşu, DTÖ’nün güvenilirliğini önemli ölçüde azaltmıştır. Bu eleştiriler DTÖ’nün “Üçüncü Dünya ülkelere karşı son derece taraflı ve dengesiz” politikalar ürettiği iddiasında yoğunlaşmaktadır (Ellwood, 2003, s. 30-33).

DTÖ’nün kurumsal yapılanması IMF ve Dünya Bankasına göre daha katılımcı bir örgüt izlenimi vermektedir. IMF ve Dünya Bankasının aksine DTÖ’de her üye ülkenin oy hakkı bir oy ile sınırlanmıştır. Başka bir deyişle, ülkelerin ekonomik gücü, kararları belirlemede herhangi bir önem arz etmemektedir. Bu durum DTÖ’ye daha demokratik bir kurum görünümü verse de, kurumun yönetim kadrosunu çoğunlukla ABD’li ve Avrupalı yöneticilerin oluşturması çeşitli eleştirilere neden olmaktadır (Serdaroğlu, 2005, s. 205-206). Bu eleştirilerin en öne çıkanı DTÖ’nün gelişmiş ülkelerin çıkarlarını koruduğu ve Üçüncü Dünya Ülkelerine zarar veren politikalar ürettiği iddialarıdır. Aşağıdaki grafikte 2000 yılına kadar ticaretin liberalleşmesinden elde edilecek yıllık kazançlar ve kayıplar (gümrükler ve sübvansiyonlarda %30 oranında azalma varsayımıyla) aktarılmıştır.

Şekil 2.1: DTÖ’den Kazananlar ve Kaybedenler

Kaynak: I. Goldin vd., *Trade Liberalization: Global Economic Implications*, OECD / World Bank, Paris, 1993’den aktaran: Ellwood, 2003, s. 31.

2.3. Küresel Kurumlara Yönelik Eleştiriler

Küreselleşme karşıtı hareketlerin protestolarında hedef aldıkları başlıca üç büyük kurum IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'dür. Birbirleriyle çok yakın ilişki içerisinde olan bu üç kurumun eleştirisinin ortak noktası, devletlerin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yapılarının ulus ötesi şirketler lehine yeniden düzenlenmesidir. Ayrıca kararları yaklaşık bir milyar insanın yaşamını birebir etkilemesine rağmen görüşmelerin gizlilik içinde yapılması ve alınan kararların kamuoyuna duyurulmaması gibi nedenler gerekçe gösterilerek bu kurumların anti-demokratik yapıları eleştirilmektedir. Son olarak, borçlu Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin yardım alabilmek için kabul etmek zorunda olduğu "yapısal uyum" programlarının o ülkelerde yaşayan halka hiçbir suretle danışılmaksızın düzenlenmesi ve bu yapısal uyum programlarının çoğu zaman ülkede yaşayan insanların aleyhine olan reformları içermesi nedeniyle ülkelerin bağımsızlıkları tartışmaya açılmaktadır.

2.3.1. Yapısal Uyum Politikaları

Yapısal uyum programları IMF tarafından ödemeler dengesinde güçlükler yaşayan ülkelere uygulanması zorunlu tutulan ve ülke ekonomisini içine düştüğü kötü durumdan kurtarıp yeniden kalkınmasını sağlamak amacıyla hazırlanan bir dizi sosyal ve ekonomik reform içeren programlardır.

Mittal, yapısal uyum programlarının temel unsurlarının şöyle sıralamaktadır (Mittal, 2005, s. 17):

- Hükümetin sağlık, eğitim ve toplumsal refah harcamalarını ciddi biçimde azaltmak
- Devlet teşebbüslerini özelleştirmek ve kuralsızlaştırmak
- Devalüasyon yapmak
- İthalatı serbest bırakmak ve yabancı yatırımcılara uygulanan kısıtlamaları kaldırmak
- Ücretleri düşürmek ve işçileri koruyan mekanizmaları ortadan kaldırmak ya da zayıflatmak

IMF'den borç almak isteyen ülkeler yapısal uyum programlarına uygun olarak ülke ekonomilerini yeniden düzenlemelidir. Zor durumda olan ülkeler diğer özel kurumlardan ya da Dünya Bankasından borç alabilmek için de çoğunlukla yine IMF'nin kredi anlaşmasını kabul etmek zorundadırlar. Yapısal uyum programlarının içeriği genellikle “serbest piyasa” ve “neoliberalizm” politikalarıyla paralellik arz eden, ülkelerin kapılarını ulusötesi şirketlere olabildiğince açan, devletin ve kamu kuruluşlarının ülke ekonomisindeki rolünü azaltmayı amaçlayan ve nihayetinde yapısal uyum programına tabi tutulan ülkeleri küresel ekonomiyle bütünleştirmeye çalışan bir dizi reformdan oluşur. Bu doğrultuda yapısal uyum programları, kamu işletmelerinin ve devletin sağladığı hizmetlerin özelleştirilmesini, faiz oranlarının yükseltilmesini, devlet tarafından sağlanan sübvansiyonların kaldırılmasını, sosyal güvenlik harcamalarında kesintiye gidilmesini gerektirir (Weissman, 2004, s. 95-96).

2.3.2. IMF ve DTÖ'nün Karar Alma ve Yönetim Yapısı

IMF yönetimi IMF'ye üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir yönetim kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir. Kuruma en fazla para temin eden ülkeler, oy hakkının da en fazlasına sahiptir. Başka bir deyişle, IMF'ye üye bir ülkenin fona temin ettiği paranın miktarı ne kadar fazlaysa, yönetimde söz hakkı da o oranda fazladır. IMF'nin en büyük üyesi ABD tüm oyların %17'sinden fazlasına sahiptir ve alınan tüm kararları tek başına veto etme hakkı vardır (Weissman, 2004, s. 97).

Dünya Bankası'nın eski baş iktisatçısı Stiglitz'e göre IMF ve DB'deki iktidar yapısı demokratik ilkelere aykırıdır. Stiglitz bu aykırılığı şu cümlelerle ifade eder: “IMF ve Dünya Bankası'nda gördüğüm temel sorun, oylama sistemlerinin hiçbir demokratik toplum ilkesine uygun olmamasıdır. Oy hakkı, zengin sanayi ülkelerinin elindedir. ABD ve Avrupa'da hiç kimse ‘bir dolar eşittir bir oy’ ilkesini kabul etmez. Oysa IMF ve Dünya Bankası'nda tam da bu ilkeye göre karar alınmakta ve parayı veren düdüğü çalmaktadır.” (Danaher, 2005, s. 41-42).

2.3.3. Çevreye İlişkin Değerlendirmeler

Üç büyük uluslararası kuruluş içerisinde çevre sorunlarıyla en fazla oranda ilgili kurum Dünya Bankası'dır. Dünya Bankası'nın çevreyle ilgili almış olduğu kararlara bağlılığını ilan eden IMF ise, teoride çevresel sorunları dikkate aldığını belirtse de, pratikte birçok açıdan çevreyi olumsuz yönde etkileyebilecek yatırımları ve uygulamaları desteklemektedir. IMF, yapısal uyum programları yoluyla pozitif ticaret dengesi sağlayarak döviz üretmeyi hedeflemektedir. Ülkeler döviz yaratmak için kaynak ihracatına dayalı ekonomi yolunu izleyerek çoğu zaman çevresel kirlenme veya yıkıma neden olan kısa vadeli ekonomi politikaları uygulamak zorunda kalmaktadırlar. Dünya Dostları adlı bir çevre örgütü IMF'nin çevre sorunlarına kayıtsız kalması, hatta çevresel yıkıma katkıda bulunması durumuna örnek olarak Brezilya'daki Amazon bölgesini göstermektedir: "1999 Temmuzundan itibaren çevresel düzenleme ve denetim programlarının yürütülmesi için ayrılan kaynaklar, IMF talimatlı bütçe kısıtlamaları nedeniyle yaklaşık %50 oranında azaltılmıştır." (Weissman, 2004, s. 106-107).

Çevre konusunda DTÖ de eleştirilere maruz kalmaktadır. DTÖ'nün en çok eleştirilen yönü çevre yasalarını dava etmek yoluyla şirketlerin kârlarını öncelediği iddialarıdır. Bu bağlamda, DTÖ'nün uygulamalarına örnek olarak ABD'deki Temiz Hava Yasasına, Soyu Tehlikede Olan Türler Yasasına, Yunus Koruma Yasalarına, Japonya'daki Kyoto Anlaşmasının hükümlerine, AB'deki Toksik Maddeler ve Geri Kazanım yasasına ve hayvanlara işkence ederek yapılan avlanma yöntemlerini yasaklayan yasalara somut müdahaleleri verilmektedir. Çevreciler ve eleştirmenler, yoğun uğraşlar ve mücadeleler sonucunda kazanılmış hakların ve yürürlüğe konmuş yasaların ticaretin gelişmesi ve şirketlerin kârları göz önüne alınarak değiştirilmesi veya yumuşatılmasını gerekçe göstererek DTÖ'yü suçlamaktadırlar (Wallach ve Sforza, 2002, s. 34-35).

2.3.4. Demokrasi Tartışmaları

Uluslararası bağlayıcı hükümleri olan bu üç kuruma üye ülkelerin hükümetleri çıkardıkları yasalarda, ekonomi politikalarında ve ülkenin yönetimi konusunda tavsiye niteliğinde çeşitli direktiflere maruz kalmaktadır. Bu durum hükümetlerin bağımsız hareket etmeleri, karar almaları ve onları seçen seçmenlerin ise ülkenin yönetim tarzını belirleme inisiyatiflerinde önemli ölçüde bir sınırlama ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme karşıtı hareketlerin bu üç büyük kurumu eleştirirken üzerinde en fazla durdukları nokta, insanların günlük yaşamını etkileyen çoğu kararın seçilmiş hükümetler tarafından değil, bunun yerine gücü elinde bulunduran ticaret bürokratları tarafından kapalı kapılar ardında alınıyor olmasıdır. Gücü elinde bulunduran bu azınlık halkın sağlığını, ekonomik refahını artırmak yerine şirketlerin kâr oranlarını artırmaya çalışmakla eleştirilmektedir. Nader'e göre: "Bu yeni sistemde, insanların yaşamlarını ilgilendiren birçok karar, yerel ve ulusal hükümetlerin yetki alanı dışına kaydırılarak Cenevre'de kapalı kapılar ardında oturan seçilmemiş ticaret bürokratlarının ellerine bırakılmaktadır." (Nader, 2002, s. 11).

Demokrasi başlığı altında sıklıkla eleştirilen bir diğer uygulama da IMF ve Dünya Bankası'nın Üçüncü Dünya'daki diktatörleri desteklemesi ve böylelikle ülkeyi demokratik olmayan bir yönetim biçiminin esareti altında yaşamak zorunda bırakmasıdır. Danaher'in belirttiği gibi:

"Bir girişimci (bireysel ya da kurumsal) başka bir ülkeye bir tek nedenden ötürü yatırım yapar: bir koyup üç almak için. Bu yüzden Filipinler'de Marcos, Zaire'de Mobutu, Haiti'de Duvalier'ler, İran'da Şah, Şili'de Pinochet, Endonezya'da Suharto, Suudi Arabistan'da Kraliyet Ailesi gibi diktatörlerle, Güney Afrika'da Apartheid rejimiyle, Guatemala'da, Brezilya'da ve Arjantin'de darbeci generallerle, Çin'de Komünist Partisi'yle, kısacası ticareti ve kârlılığı antidemokratik yollarla sağlayan iktidarlarla işbirliği yapmaktan pek de rahatsız olmazlar. Kendi halkını katleden diktatörler, ulusötesi şirketlerin ulusal ekonomiye nüfuz etmesine, insani ve doğal kaynakları sömürmesine izin verdikleri sürece "serbest piyasa" destekçileriyle bir sorun yaşamazlar." (Danaher, 2005, s. 42).

Bu durumu somutlaştırmak için Guatemala’da yaşananlar örnek verilebilir. 1954 yılında demokratik yollarla seçilmiş Guatemala hükümeti ABD’nin desteğini alan bir askeri darbe sonucu devrildi ve Guatemala 1990’lı yıllara kadar askeri rejim altında yönetildi. Tüm bu süre boyunca Washington’un maddi ve askeri desteğinden faydalanan dikta rejimi, Dünya Bankası’ndan Maya kökenli yerlilerin yaşadığı bir bölgeye baraj yapmak için kredi talebinde bulundu. Dünya Bankası yetkilileri yapılacak olan barajın yüzyıllardır o bölgede yaşayanların yaşam alanlarını sular altında bırakacağını bilmelerine rağmen hükümete kredi sözü verdi. Köy sakinleri barajın yapılmasına karşı çıktılar ve barışçıl protestolarla bunu dile getirdiler. Hükümetin buna karşı cevabı 440’tan fazla topluluk üyesi Guatemalalıyı öldürmek oldu. Bu katliamın hemen ardından Dünya Bankası barajın tamamlanması için hükümete daha fazla kredi vermeye başlamıştır (Cray, 2004, s. 139).

2.3.5. Yapısal Uyum Programlarının Sonuçları

Birçok eleştirmen, yapısal uyum programlarının gelişmekte olan ülke ekonomilerine -çok az sayıda istisna dışında- hiçbir gözle görülür büyüme getirmediğini öne sürmüştür. Eleştirmenlerin üzerinde durdukları bir diğer konu ise, başlangıçta küreselleşmenin mucizesi nitelendirmesiyle gelişmekte olan ülkelere örnek gösterilen ülkelerde (Asya Kaplanları, Arjantin, vb.) hızlı ve kısa ekonomik büyüme dönemlerinin ardından yaşanan krizler ve bu krizlerin sonucunda ortaya çıkan derin ekonomik ve toplumsal buhranların yaratmış olduğu hayal kırıklığıdır (Wallach ve Sforza, 2002, s. 101).

Bu krizlerin en dikkat çekici örneği Arjantin’de yaşanan 2001 krizidir. Arjantin, 1990’ların başlarında IMF ve Dünya Bankası tarafından reçetelendirilmiş serbest piyasa merkezli politikaları harfiyen uygulayarak kısa sürede çok büyük ekonomik gelişme kaydetmişti. Kişi başına düşen milli gelir neredeyse gelişmiş ülkeleri yakalayacak düzeye erişmiş ve enflasyon Arjantin tarihinde görülmedik oranda azalarak neredeyse sıfıra inmişti. Bu haliyle Arjantin küreselleşme yanlıları tarafından gelişmekte olan ülkelere örnek olarak gösterilmekteydi. 1998’den sonra ise, hızla düşüşe geçen Arjantin ekonomisi 2001’e gelindiğinde tamamıyla çökmüş, ülke borçlarını ödeyemez duruma gelmiş ve tam anlamıyla kaosa sürüklenmişti. “1990’ların sonlarında 8.500 dolara yükselen –Meksika’nın iki katı- kişi başı yıllık ortalama

gelir 2002 yılında 2.800 dolara düştü.” Krizin nedeni, IMF politikalarıyla dış sermayeye açılan ve tüm ekonomisini bunun üzerine kuran ülkenin, kriz söylentileri ortada dolaşmaya başlar başlamaz sıcak para akışını büyük ölçüde karşılayan dış sermaye ve yabancı yatırımcılar tarafından yalnızlığa terk edilmesidir. Bu açıdan bakıldığında IMF reçetelerini uygulayan ülkelerin ekonomileri sıklıkla içi havayla dolu balonlara benzetilirler. Bazı ekonomistler ise “küresel mali kaynakları dalgalı bir denize ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini dalgaların üzerinde çalkalanan, batması ya da alabora olması çok muhtemel küçük gemilere benzetirler. Çok daha büyük ve derin mali piyasalara sahip zengin ülkelerin ekonomileri diğerleriyle kıyaslandığında fırtınaları atlama kabiliyeti olan transatlantiklerdir.” Ülke krizin sarsıntısıyla toplumsal bir kargaşa ortamına sürüklenmiş, kalabalık gösterilerle başlayan ayaklanmalar kısa süre içinde mağazaları yağmalama, hükümet binalarını işgal etme eylemlerine dönüşmüş ve nihayetinde Devlet Başkanı De La Rúa’yı görevinden istifa etmeye zorlamıştı (Blustein, 2010, s. 15-25). Ancak IMF’nin bu krize verdiği yanıt ve De La Rúa’dan sonra başkan olan Eduardo Duhalde’ye önerisi yine aynıydı: daha fazla bütçe kesintileri ve reel ücretlerin yüzde 30 düşürülmesi (Callinicos, 2004, s. 28).

Yine IMF’nin yapısal uyum programını uygulayan Endonezya, Filipinler, Malezya ve Tayland gibi ülkelerde de Arjantin’de yaşanan olayların benzerleri yaşandı. Diğer bir taraftan, neredeyse Afrika kıtasındaki tüm ülkeler yapısal uyum politikalarını uygulamaya devam etmekte (IMF’ye borçlu olduklarından bir şekilde bu politikaları uygulamak durumundalar) ve hâlâ dünyanın en fakir ülkeleri olmak kaderinden kurtulamadılar. Hatta içlerinden birçoğunun (Somali, Sudan, Kongo, Ruanda, Liberya ve diğerleri) GSMH’sinde gözle görülür derecede bir düşüş meydana geldi. Sahra altı Afrika’nın içine düştüğü durum öylesine kötüdür ki, çoğu ülke borcunun yalnızca faizini ödeyebilmek için yine borç almak zorunda kalmaktadır. “Afrika’nın dış borcu, Dünya Bankası ve IMF’nin ulusal ekonomileri yapısal uyum politikalarıyla yönetmeye başlamasından bu yana %400 arttı. Bugün Etiyopya’da her yıl yüz bin çocuk kolayca önlenebilecek hastalıklardan ölürken, borç ödemeleri ulusal sağlık harcamalarının dört katı. Nüfusun %40’ının 35 yaşına varmadan öldüğü Tanzania’da, borç ödemeleri sağlık harcamalarının altı katı. Afrika çapında, ilköğretim yaşındaki her iki çocuktan biri okula gidemezken, hükümetler yurttaşlarının sağlık ve eğitime harcadıklarının dört katını borç ödemesi olarak Kuzey’e aktarıyor.” (Ellwood, 2003, s.47-48).

Benzer bir şekilde, Brezilya'nın içinde bulunduğu durum da dikkat çekicidir. Geniş doğal kaynaklara ve üretim potansiyeline rağmen Brezilya, günümüzde dünyanın en eşitsiz toplumlarından biri haline ge(tiri)lmıştır. Ülkenin tüm yeraltı ve yerüstü kaynaklarının bolluğuna karşın, milyonlarca Brezilyalı açlıkla mücadele etmektedir. Brezilya hükümeti dış borç ödeme konusunda IMF ve Dünya Bankasının tavsiyelerini eksiksiz bir şekilde uygulamaya koydu. Bu uygulamalar özellikle önde gelen bir tarım ülkesi olan Brezilya'nın tarım üretimini olabildiğince ticarileştirerek on milyonlarca Brezilyalı köylüyü topraklarından koparıp, büyük kentlerin kenarlarındaki varoşlara itti. Bunun sonucundaysa, varoşlardaki yoksulluk, suç ve kanunsuzluk arttı, sokaklarda yaşayan yedi ila on milyon evsiz çocuk ortaya çıktı. Brezilya'nın borçları yapısal uyum programını uygulamaya başladığından beri daha da arttı ve artmaya devam ediyor. Bir diğer çarpıcı örnek ise Meksika'dır. Meksika, petrol, verimli tarım arazileri, geniş ormanlık alanlar, turizme elverişli bir iklim ve çeşitli madeni kaynaklara sahip bir ülke olmasına rağmen, yoksullukla mücadele ediyor. "Birleşmiş Milletler verilerine göre, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) 1994'te yürürlüğe girmesinden bu yana, sıradan bir Meksikalının alım gücü %39 oranında düştü ve "aşırı" yoksulluk sınırının altında (günde 2 dolardan az parayla) yaşayan insan sayısı dört milyon arttı" (Danaher, 2005, s. 50-51).

2.3.6. Çözüm Önerileri ve Olası Alternatifler

Daha önce de belirtildiği üzere, küreselleşme karşıtı hareketler heterojen karakterlidir. Bu nedenle her grubun sorunlara yönelik kendi çözüm önerileri ve alternatifleri vardır. Örneğin küresel kurumlara ilişkin olarak kimi gruplar tamamen bu kurumların kapatılmasını savunurken, başka gruplar kurumların yapılarında ve yönetim şekillerinde kısmi bazı değişiklikler yapılmasını önermektedirler.

IMF, DTÖ ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarda reform yapmanın yeterli olacağını savunan grupların –hareketi oluşturan örgütlerin büyük çoğunluğu- üzerinde fikir birliğine vardıkları temel noktalar şöyle sıralanabilir: ulusal olarak gıda yeterliliğinin sağlanması, toprak reformu, yerel ihtiyaçlara yönelik üretim, gelir dağılımında adalet, işçi haklarının yasal olarak güvenceye alınması, kalkınmanın planlanması ve dış sermayeye kısıtlamalar getirilerek yerel

üreticilerin desteklenmesi (Weissman, 2004, s. 100). Reformcu kanattan yine yaygın olan bir diğer görüş, borçlu ülkelerin borçlarının koşulsuz olarak silinmesidir (bu görüşü savunan grupların en tanınmış Jubilee 2000 ağıdır). Ayrıca borçların silinmesinin, ülkenin demokratikleşmesi ve gelir dağılımında iyileştirilmeye gidilmesi koşullarına bağlanmasını öneren gruplar da vardır. Örneğin “Küresel Değişim” adlı grup, çoğu demokratik yönetim biçimine sahip olmayan ve yarı diktatörlerle yönetilen Üçüncü Dünya Ülkeleri seçkinlerinin borç iptalinden elde edilen parayı halkın durumunda iyileşmeye gidilmesi için kullanmayacakları veya ülkeyi kısa sürede yeniden borç batağına sokacakları kaygılarını dile getirerek borçların koşulsuz olarak silinmesine karşı çıkmaktadırlar. Bunun yerine borçlu ülkelerin borçlarını uluslararası kuruluşlara değil, demokratik kriterlere göre düzenlenmiş tüzüklere sahip halk komisyonlarına aktarmaları ve bu komisyonlarda biriken paranın da ülkenin eğitim, sağlık, barınma, çalışma koşulları ve toplumsal refah gibi temel ve acil sorunlarını çözmek için kullanmasını önermektedirler (Danaher, 2004, s. 205-207). Ancak bu uluslararası kuruluşların kapatılarak tamamıyla ortadan kaldırılmasını savunan gruplar (Anarşistler, Radikal Komünistler, Ulusalıcı Gruplar vb.) da vardır. Bu grupların katılımcılarına göre uluslararası kuruluşlar bağlayıcı hükümleriyle demokrasinin önünde bir engel oluşturmaktadırlar ve reforme edilemezler.

2.4. Küreselleşmenin Diğer Yüzü

Bu bölümde küreselleşme karşıtı hareketlerin doğuşuna kaynaklık eden ve hareketleri bir araya getiren, küreselleşme sürecinin getirdiği ortak sıkıntıların başlıcalarına değinilecektir.

Küreselleşme süreci tartışmalarda genellikle artan iletişim ve ulaşım olanakları, dünyanın küçülmesi, uzakların yakın olması, kültürlerin kaynaşması ve benzeri olumlu ifadeler kullanılarak betimlenmeye çalışılır. Oysa ülkeler arası ve ülke içi gelir dağılımında artan adaletsizlik, bu olanaklardan yararlanamayan milyarlarca insanın dışlanmışlık ve görmezden gelinmişlik duygularını somut bir şekilde yaşıyor oluşu ve çok küçük bir azınlık dışında dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin içinde bulunduğu “ontolojik güvensizlik” durumu da küreselleşme sürecinin bir parçasıdır. Dolayısıyla, küreselleşme karşıtı hareketleri daha iyi anlayabilmek için, küreselleşmeye neden karşı olunduğu veya karşı olunan şeyin tam olarak ne olduğunun daha fazla belirginleştirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, küreselleşmenin

eleştirel bir yeniden okumaya tabi tutulması şeklinde olmasa da, onun sorgulanması veya tartışılarda çokça üzerinde durulmayan, sosyo-kültürel boyutlarına değinilmesi yoluyla konunun aydınlatılması hedeflenmiştir. Bunun için öncelikle ileriki bölümlerde cevaplandırılmaya çalışılan soruları sorarak anlam bütünlüğü artırılabilir.

Amory Starr, küreselleşmenin tanımlanmaya çalışılan diğer yüzüne ilişkin şu soruları sormaktadır: “Bu olanlar hakkında ne düşünmeliyiz? Küresel teknolojinin insan yaşamının kalitesine ne gibi bir etkisi var? Bu tarafsız mı? Homojen mi? Kimler için bu bağlantıları sağlıyor ve buna değer mi? Küresel kültür ne şekilde antik ticaret rotalarından farklılaşabilir? Uygarlıktan nasıl vazgeçilebilir? Hangi kültürel maliyetleri ‘yeni kültürler’ telafi edebilir? Yeni ve eski kültürlerin mesajlarını ve kapasitelerini anlamsal olarak karşılaştırabilir miyiz? Ekonominin terazisinde mukayeseli avantajlar, iş gücünün endüstrileşmesi veya yeni ürünler yaşam kalitesini artırabilir mi? İnsan doğasına bir katkı sağlayabilir mi? Sosyal adaleti tesis edebilir mi? Barışı artırabilir mi? Yıkımları telafi edebilir mi? Seküler insani değerler çokkültürlü müdür? Bunlar merkezi olarak uygulanabilir mi ya da bu kurtarıcı mıdır? Kimler uluslararası kargaşadan korkar? Kimler için uluslararası kanunlar herkesi kapsayacak şekilde genişletilebilir? Kimler için uluslararası kurallar aniden ortaya çıkan öngörülmemiş şeylerdir?” (Starr, 2000, s. 6).

2.4.1. Az Gelişmiş Ülkeler ve Küreselleşme

Önceleri Üçüncü Dünya denen, Sovyet Blok’unun yıkılmasının ardından ise gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan ülkelere, çoğu Güney yarımkürede yer aldığı için kısaca “Güney” de denilmektedir. Az gelişmiş ülkelerin çoğu geçmişin sömürge ve yarı sömürge ülkeleridir.

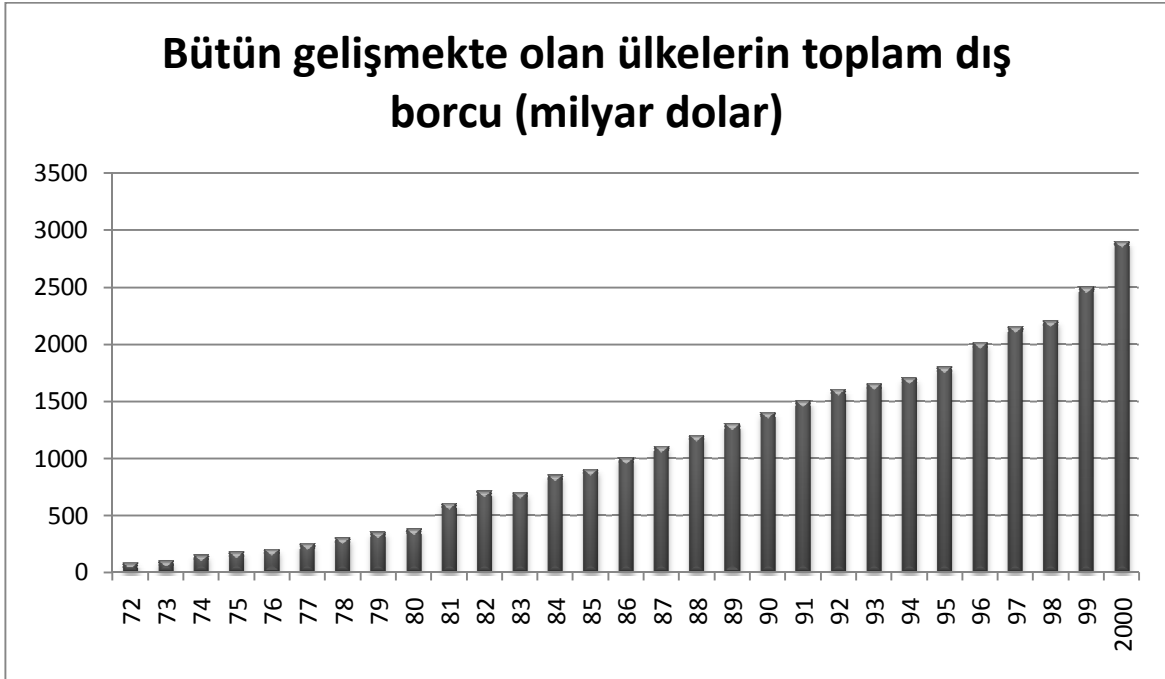
Yapılan araştırmalar ve elde edilen istatistiklerin gösterdiği gibi, az gelişmiş ülkeler küreselleşme sürecinden olumsuz yönde etkilenmektedir (Chossudovsky, 1999), (Bonefeld, 2007, s. 111-131), (Bkz. Şekil 2.2). Kapitalizmin doğuşundan günümüze geçen süre içerisinde ülkeler arası ekonomik eşitsizlik sürekli bir artış göstermektedir. Bauman’ın da belirttiği gibi, küreselleşme süreci bu eşitsizliği büyük oranda artırmıştır: “XVIII. yüzyılda Batı Avrupa’da kişi başına gelir, aynı dönemde Hindistan, Afrika ya da Çin’in kişi başına gelirinden sadece

yüzde 30 daha yüksekti. Ne var ki, bir yüzyıldan biraz fazla bir süre, bu oranı tanınmayacak bir şekilde dönüştürecek. 1870’te sanayileşmiş Avrupa’da kişi başına gelir, dünyanın yoksul ülkelerindekinin on bir katıydı. Sonraki yüzyılın gidişatı içinde bu sayı beş kat arttı ve 1995’te elliye ulaştı (Bauman, 2005, s. 28).

Artan eşitsizlik oranı özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde hiç olmadığı kadar artış göstermiştir. Foran’ın belirttiği gibi, “Ekonomik eşitsizlikler neredeyse dünyanın her yanında artıyor; 1998’deki hesapla, dünyanın en zengin üç kişinin serveti, 500 milyonun üzerinde insanın yaşadığı en az gelişmiş yirmi beş ülkenin toplam GSMH’sini aşmaktadır; aynı yılın oranlarıyla, dünyadaki en zengin 200 kişinin serveti, dünyada yaşayanların yüzde kırk birinin toplam gelirini geçmektedir.” (Foran, 2008, s. 93). Küreselleşme süreciyle birlikte dünyadaki gelir dağılımı eşitsizlikleri dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Aşağıda bu konuda yapılan çarpıcı istatistiklerin kısa bir özeti yer almaktadır:

“Dünyanın 6 milyar insanından 2.8 milyarı –neredeyse yarısı- günde 2 doların ve bunların 1.2 milyarı 1 doların altında bir gelirle geçinmektedir. Bu rakam sanayileşmiş ülkelerde 100 dolar civarındadır. Örneğin; İsviçrelinin yıllık ortalama gelirinin 38 bin dolar, Norveçlinin 33 bin dolar, Danimarkalının ve Japonun 32 bin dolar, Amerikalının 30 bin dolar, Alman, Fransız, Finlandiyalının 22-25 bin dolarken Sierra Leone, Nijerya, Etiyopya, Brundi gibi ülkelerde günde yarım dolar, Bangladeşlinin 1 dolar, Hintlinin 1.2 dolardır. Dünyadaki en zengin üç kişinin (ABD’li) servetinin toplamı, en yoksul 48 ülkenin GSMH’siden yüksektir. Zengin ülkelerde 100 çocuktan birinden azı beş yaşına erişemezken, en fakir ülkelerde bu oran beşte bir oranındadır. Zengin ülkelerde tüm çocukların %5’inden azı yetersiz beslenirken, fakir ülkelerde bu oran %50’lere varmaktadır. Küresel gelirler son derece eşitsizdir. En zengin 20 ülkenin ortalama geliri en yoksul 22 ülkenin 37 katıdır. Bu uçurum son 40 yılda ikiye katlanmıştır. Dünya nüfusunun yalnızca %20’sine sahip olan Batı ülkeleri (Japonya dahil), doğal kaynakların %80’ini, üretilen toplam ürünlerin %86’sını, toplam et ve balık üretiminin %45’ini tüketmektedir. Dünya nüfusunun yalnızca %4.5’ine sahip olan ABD ise dünya hammadde kaynaklarının yaklaşık %40’ını tek başına tüketmektedir. Dünya ihracat hacminin %65’ini Batı Avrupa ülkeleri, Amerika ve Güney Doğu Asya ülkeleri yapmaktadır. Bununla beraber en fakir 100 ülke bundan sadece %1 civarında pay almaktadır. Dünyada üretilen toplam enerjinin %25’ini tek başına ABD tüketmektedir. Her gün %95’i yoksullukla

ilgili hastalıklardan 12 milyondan fazla çocuk ölmektedir. Dünyanın en varlıklı 225 kişinin toplam servetinin yalnızca %4'üyle tüm dünya nüfusunun asgari gıda, su ve sağlık gereksinimleri karşılanabilmektedir. ABD ve AB'de bir yılda parfümler için harcanan toplam parayla tüm dünya nüfusunun gıda sorunu çözülebilir. 2000 yılı itibarıyla dünyada silahlanmaya harcanan paranın sadece %1'i ile açlık sorununu ortadan tamamen kaldırılabilir (Kalkavan, 2005, s. 85-86)."

Şekil 2.2: Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Dış Borcu

Kaynak: World Development Report 1999/2000, World Bank'dan aktaran: Ellwood, 2003, s. 44.

2.4.2. Küreselleşme, Ulus-Devletler ve Demokrasi

Küreselleşme tartışmaları -dolaylı ya da doğrudan bir şekilde- hemen hemen her toplumsal konuyu ilgilendirdiği gibi, ulus-devletler ve demokrasi konularını da sorunsallaştırmaktadır. Buna göre, makro ölçekli bir süreç olarak küreselleşmenin getirdiği sonuçların etkileri, sosyal yapının tümü üzerinde kuşatıcı etkisi olan ve sistemsel yönüyle toplumsal işlevleri düzenleyen bir güç olarak ulus-devletleri de etkilemektedir.

Habermas, küreselleşme sürecinin ulus-devletleri birçok yönden zayıflattığını, bu durumun ise demokrasinin niteliğinde köklü bir dönüşüme yol açtığını savunur. Habermas'a göre, dünya ekonomisi ve sosyo-kültürel yapıda meydana gelen değişimler ulus-devletlerin etkinlik gücünü önemli oranda azaltmıştır. Bu durum ise, küresel bir başıboşluğa ve onun -tabiri caizse- evcilleştirilmesinin göreceli güçlüğüne neden olmuştur. Daha önceleri kapitalist sistem ve sınır tanımaz sermaye çeşitli siyasi önlemlerle ulusal ölçekte sınırlandırılabilirken, şimdi onu durdurmanın koşulu küresel çapta muhalif bir hareketlilikle mümkün olmaktadır. Ancak bunun olabilirliği ve bu hareketliliğin yaratacağı caydırıcılık tartışmalı bir geçerlilik taşımaktadır. Modernizmle birlikte ortaya çıkan ve az çok demokratik işleyişe sahip olan bu tek devlet modeli, yüzyıllardır gerçekleşen mücadelelerin sonucunda bugünkü nispi demokratik karakterine ulaşmıştır. Başka bir deyişle, yüzyıllardır verilen mücadelelerin kazanımları, şimdi ortaya çıkan bu küreselleşme süreci ve onun küreselci söylemi tarafından törpülenmektedir. Üstelik böyle bir girişimin gerçekleştirilmesinin koşulu olabilecek herhangi bir meşruiyet zemini yokken ve en önemlisi onun gerçekliğini somut olarak deneyimleyecek olan halka danışmaksızın. Zira uluslararası bağlayıcı hükümleri olan anlaşmaları hazırlayanlar veya onaylayanlar bu eylemi halka danışarak gerçekleştirilmemektedirler. Tarihsel süreç içerisinde ulus-devletler kendilerini devlet, toplum ve ekonominin ulusal sınırlar dahilinde bir araya geldiği bir işlersellik üzerine kurmuşlardı. Bu açıdan bakıldığında, devletlerin ulusal ve uluslararası ekonomide başat rolü oynadığı görülmektedir. Yani geçmişte ekonomi devletin içinde yer alan bir faaliyetken, bugün devletler küresel pazarın içine dahil olmaktadır ya da dahil olmaya çalışmaktadırlar. Devletin bu özerklik ve eylem yeteneğinin kısıtlanması durumu, demokrasinin olabilirlik koşullarını ve geleceğini büyük ölçüde tehlikeye düşürmüştür. Habermas'a göre, Devletler-arası anlaşmalarla kanunlaşan hukuki ve ekonomik yaptırımlar ne ölçüde artarsa, alınan siyasi kararlar da o ölçüde demokratik niteliklerinden uzaklaşmaktadır (Habermas, 2008, s. 21-27).

Devletin küreselleşme süreciyle birlikte yitirdiği yetkinlik niteliği, küresel sistemin eylemde bulunan "yeni aktörler"ini tartışmaya açmıştır. Örneğin Kenichi Ohmae'ye göre (Ohmae, 1994), yeni aktörler ekonomiye hâkim oldukça, hükmettikleri etkinlik alanları da genişleyecek ve böylece bu aktörler devletlerin yerini alarak, sınırsız bir dünya yaracaklardır.

Bu varsayımların geçerliliği tartışmalı olsa da, günümüzün ulus-devletlerinin geleceği ve buna bağlı olarak demokrasinin varlığı, yıllık kazançları birçok ülkenin GSMH'sini geride bırakan şirketlerin patronları tarafından tehdit ediliyor görünmektedir. Günümüzde şirketler

devletlerin koydukları kurallara göre değil, devletler şirketlerin uygun gördüğü kanunlara göre yönetsel sistemlerini belirlemektedirler. Bu açıdan bakıldığında, şirketler arası rekabet giderek yatırımın ülkeye çekilmesi için gerçekleştirilen devletler-arası bir rekabete dönüşmektedir (Serdaroğlu, 2005, s. 203-205).

2.4.3. Küresel Sistem: Neo-Liberalizm

Küreselleşme karşıtı hareketler içerisinde yer alan neredeyse bütün grupların üzerinde fikir birliğine vardıkları nokta, neo-liberalist ekonomi politikalarının insanlığa ve yeryüzüne zarar verdiği düşüncesidir. Bundan dolayı, neo-liberalizme yönelik eleştiriler küreselleşme karşıtı hareketleri anlamak için üzerinde önemle durulması gereken temel konulardan biridir.

Neo-liberalizm ya da eşanlamlı olarak kullanılan “yeni muhafazakârlık” ekonomik sistem ile sınırlı kalmayan, çok boyutlu bir ideolojidir. Neo-liberalist proje ekonomik sistemi yeniden düzenlerken, toplumsal kültürü, gündelik pratikleri ve yaşam tarzlarını da dönüştürmektedir. Tüm bu boyutlarıyla neo-liberalizmin, yalnızca ekonomiyi düzenlemek için beliren alternatiflerden biri değil, kendi rasyonalitesini ve uygulanabilirliğini dayatan pazarın belirleyiciliğine dayanan politik bir tercihtir. Bu yönüyle neo-liberalizm, demokrasinin geçerliliğini tartışmaya açan siyasi bir projedir (Brown, 2006, s. 690-714).

Bourdieu, neo-liberalist ideolojinin toplumsal gerçeklikleri ekonomiden kopararak, ekonominin sanki kendi kendine işleyen ve durdurulması ya da yavaşlatılması mümkün olmayan dev bir makineymişçesine algılanışını, aslında onun mutlak gerçekliğini kazandığı bir baskı sistemine dönüşmesinin nedeni olarak görür. Böylelikle toplumun tüm kesimlerinin yararına olan kamu politikaları ve sosyal güvenlik yasaları, ülke ekonomisinin hızını kesen etkenler olarak tanımlanır. İşsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik ve benzeri toplumsal sorunların sorumluluğu ekonomik yönetsel sistemin yapısıyla değil, bireylerin performans etkinliklerinin düşüklüğüyle ilişkilendirilerek, tek tek kişilerin üzerine yıkılır. Bu söylem her ne kadar soyut olarak görülse bile, kendi gerçekliğini uluslararası finans piyasalarında işleyen, hisse senedi sahiplerinin iktidarına etkinlik kazandıran, milyonlarca genci ve yaşlıyı işsizliğin sosyo-psikolojik etkileriyle yüz yüze bırakan ve varlığını sürdürmek için emeğini satmak zorunda olan ücretli çalışanları yokluğunun getireceği felaketlerle tehdit eden “para”da somutlaştırmaktadır.

“Sonuçta, neo-liberal söylem ötekiler gibi bir söylem değildir. Erving Goffman’a göre, düşkünler yurdundaki psikiyatrik söylem türünde “güçlü” bir söylemdir, bir güç ilişkileri dünyasının şimdiki gibi olmasına, ekonomik ilişkilere egemen olanların ekonomik seçimlerini yönlendirerek ve tam tamıyla kendi simgesel gücünü bu güç ilişkilerine ekleyerek katkıda bulunur, bu nedenle bu dünyanın tüm güçleri onunla olduğundan, savaşmak için fazla güçlü ve zordur.” (Bourdieu, 2006, s. 82).

Burada, işsizliğin ve sürekli bir işsiz kalma tehdidinin yarattığı baskı ortamı, yalnızca daha iyi bir topluma ulaşma yolundaki demokratik taleplerin önüne geçmekle kalmaz, aynı zamanda tek çareyi terörde gören köktenci hareketleri ve geçmişten gelen bağların bütünselliğinde sığınacak güvenli bir liman arayışıyla neo-faşist hareketlere yönelişi de güçlendirmektedir. İnsani birçok hizmetin ve ihtiyacın para ile satın alınmasının toplumsal yaşama ve gündelik hayata getirdiği “orman kanunları” koşullarının geçerli olduğu bir ortamda, bu hizmet ve ihtiyaçları karşılayamayacak olanların kendi kaderlerine terk edilmesi, toplumsal duyarsızlığın ve bireyselleşmenin önünü açmakta; bu durum ise, “toplum” idealinin çöküşünü hazırlayarak “cemaat” yapılarının ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Bourdieu, bu durumu şöyle özetlemektedir: “Geçiciliğe ve hep belirsizlik içinde güvensizliğe yazgılı, işsizliğin erdemsizliğine sürgün edilme cezasıyla tehdit edilen çalışanlar, birey olarak kendilerinin ve topluluklarının düş kırıklığına uğratan bir imgesini tasarlayabilirler ancak; eskiden bir gurur nesnesi olan tüm teknik ve politik mirasına dayanan ve geleneklerde köklenen işçi topluluğu, eğer hâlâ böyle var oluyorsa yılgınlığa, değerini yitirmeye ve politik düş kırıklığına yazgılıdır. Bu da militancılık krizinde ya da daha kötüsü faşist eğilimli aşırılık tezlerine umutsuz bağlanmada dile gelir.” (Bourdieu, 2006, s. 85-86).

Neo-liberal sistemin ya da kapitalizmin yeni aşamasının modern birey üzerinde çok boyutlu etkileri vardır. Ekonomik anlamda, belirsizlik ve güvencesizlik bireyleri yarını düşünmeden bugünü yaşamaya teşvik etmekte, bu ise tüketimcilik eğilimini artırmaktadır. Sosyo-kültürel anlamda, post-modern toplum biçimi diye adlandırılan geçiciliğin ve anlık eğlence kültürünün yüzeysel biçimlerinin egemen olduğu bir sosyal yaşam belirlemektedir. Psikolojik anlamda ise, çok hızlı bir değişim ve kimliklerin çokluğu bireylerin karakterlerinde derin dönüşümlere neden olmaktadır.

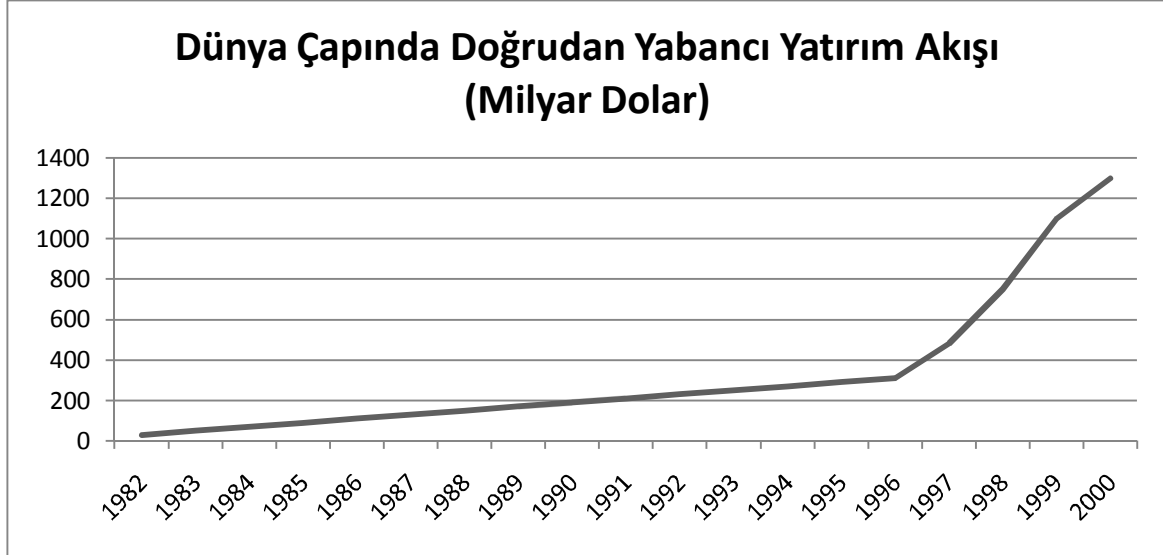
Sennett (Sennett, 2008), neo-liberal sistemde işin kişilik üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin sonucunda ortaya çıkan karakter yapısının belirgin özelliklerini araştırdığı

çalışmasında, ekonomik sistemin etkisiyle biçimlenen modern bireyin karakterinde yaşanan niteliksel değişimleri belirlemektedir. İş yaşamındaki esneklik, çalışanların hangi işi yapacağı, hangi işte ne kadar süre çalışacağı ya da ne kadar para kazanacağı gibi kişinin karakterinin şekillenmesi sürecinde başat rol oynayan işin tanımlanmasına yönelik soruların yanıtlarını belirsizleştirmiştir. Bu belirsizlik özellikle aile yaşamında çeşitli sorunlar doğurmakta ve kişilerin kendi yaşamları üzerindeki kontrolü yitirdikleri duygusunu yaratmaktadır. Neo-liberal ekonominin “Uzun vade yok” sloganının aile ilişkilerindeki karşılığı “bırak git”, “kendini adama” ve “fedakârlıkta bulunma” anlamına gelmektedir. Aslında güvenlik, sorumluluk ve bağlılık gibi niteliklerle anlam kazanan aile kurumu, bu işlevini giderek yerine getirememekte, bu durum ise, bu işlevi yerine getirebilecek cemaatsel yapılara yönelik artan ilgi ve modern bireyin muhafazakârlaşması sonuçlarını doğurmaktadır. Merkantilist ekonomi politikalarının geçerli olduğu refah devleti zamanında en fazla eleştirilen konu işteki rutinin insanları pasifize etmesi ve insanın yaptığı işe ve kendine yabancılaşması durumuydu. Sennett, yeni düzenin sadece geçmişin yürürlükten kaldırılmış kurallarının yerine yeni kontrol biçimleri getirdiğini savunmaktadır. Dolayısıyla, esnek üretimin iş rutinini kırmakla, yabancılaşma problemini aşamadığını, aksine yabancılaşmayı daha da arttırdığının altını çizmektedir. Sennett’e göre: “Rutin, insana zarar verdiği kadar onu koruyabilir de: emeği parçalara ayıran rutin, aynı zamanda bir yaşamı bir araya getirebilir.” Neo-liberal sistemdeki bu eksiklik modern bireyin yaşamını bir bütünlükten yoksun bırakmakta ve kişinin hayatını sanki bir kolaj gibi birbiriyle ilintisiz parçaların bir bütünü olarak algılamasına neden olmaktadır. Bu durum, bireyin toplumsal konumlanışını ve sınıf ayrılıklarının kalın çizgilerini belirsizleştirmektedir. Ancak, eşitsizlik ve sosyal ayrımların değişmeden kaldığı bir toplumda, kendi sınıfını tanımlayamamak şizoid bir varoluşa yol açmaktadır. “Yerinde saymak”, “hiçbir yere varamamak”, “içi boş bir başarı elde etmek ya da çabanın karşılığını almanın imkânsız olması” tüm bunlar son kertede şizofrenik algının deneyimiyle neticelenen ruh hallerini ortaya çıkarmaktadır. Bunun sonucunda ise, “kişisel öz saygının azalması”, “bölünmüş aileler” ve “parçalanmış kimlikler” toplumsal olgular olarak geçerlilik kazanmaktadır. Sonuç olarak, neo-liberalizm, güvensizlik kaygısı taşımayan güçlü azınlık için kâr getiren bir deneyim olsa da, toplumun genelini oluşturan alt ve orta sınıf için tam bir yön kaybına yol açmaktadır. Neo-liberal sistemin şekillendirdiği kültür kişinin iç bütünlüğünü ve karakterini büyük ölçüde zedelemektedir.

2.4.4. Şirketlerin Egemenliği

Küreselleşme tartışmalarının başladığı yıllar olan 1970’lerde, dünya genelinde ulus-ötesi şirketler de dünya ekonomisi ve politikasındaki etkinliklerini artırmaya başlamışlardır. 1980’lerde, Amerika’da Reagan ve İngiltere’de Teatcher öncülüğünde uygulamaya konulan neo-liberal ekonomi politikaları devletin şirketler üzerinde uyguladığı kısıtlayıcı kanunları olabildiğince azaltarak ve komünizm tehlikesinden kurtardıkları üçüncü dünya ülkelerine IMF ve DB aracılığıyla neo-liberalizmi dayatarak, şirketlere yeni pazarlar ve güç kazandırdılar. 1990’larda ise, Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından soğuk savaşın bitmesi ve oluşan tek kutuplu dünyada neo-liberal sistemin tek gerçekçi alternatif haline gelmesiyle birlikte, şirketlerin küresel politikaları belirleme yetkinliği önemli ölçüde artış göstermiştir (Bkz. Şekil 2.3). Nihayet, 1996 Şubatında, Bundesbank’ın başkanı Hans Tietmeyer Davos’ta şöyle diyecektir: “Finans piyasaları ‘jandarma’ rolünü giderek daha fazla üstlenecekler... Politikacılar bundan böyle finans piyasalarının kontrolü altında olduklarını, sadece ulusal tartışmaların kontrolü altında olmadıklarını anlamak zorundadır.” (Lipietz, 1996’dan aktaran: Groz, 2001, s. 32).

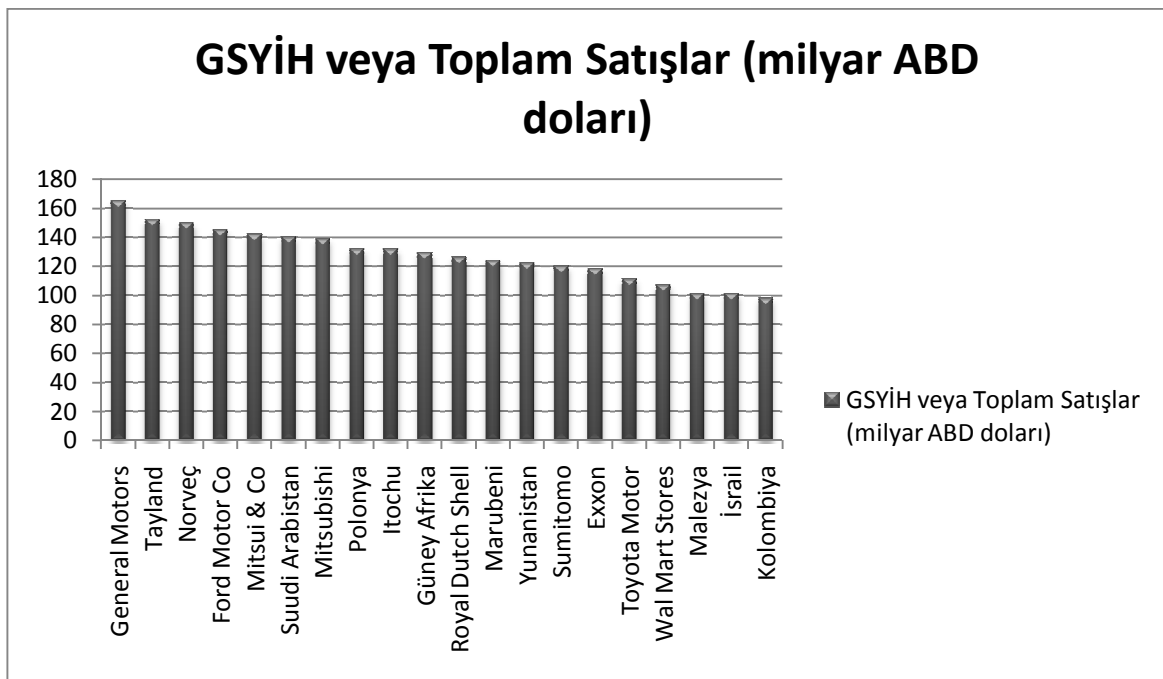
Şekil 2.3: Dünya Çapında Doğrudan Yabancı Yatırım Akışı

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), World Investment Report 2001.

Günümüzde şirketlerin dünya ekonomi-politikasındaki gücü o ölçüde artmıştır ki, neredeyse bütün ülkeler şirketlerin dikkatini çekebilmek ve dış sermayenin ülkeye girişini sağlamak için, şirketlerden talep edilen vergileri indirmek, emek fiyatını düşürmek ve kamu

sektörünü azami miktarda özelleştirme yoluna gitmek gibi nitelikler arz ederek şirketlere cazibeli yatırım imkânları sunmaya çalışmaktadırlar. Bu durum, şirketlerin hâkimiyet alanını küresel ölçekte geliştirmekte ve onları dünya siyasetinin önemli aktörleri konumuna taşımaktadır.

Şirket evlilikleri ve küresel ölçekte uygulanan ekonomi politikaları sayesinde daha önce hiç olmadığı kadar güç kazanan şirketlerin yıllık kazançları, birçok ülkenin gayri safi yurt içi hâsılasını (GSYİH) geçmektedir. Aşağıdaki grafikte 1997 yılındaki şirket kârları ve bazı ülkelerin GSYİH'leri karşılaştırılmaktadır.

Şekil 2.4: GSYİH – Toplam Satışlar

Kaynak: Human Development Raport 1999, UN Development Program / Oxford University Press'den aktaran: Ellwood, 2003, s. 52.

2.5. Küreselleşmeyi Tersten Okumak

Küreselleşme süreci her ülkeyi, her toplumu ve toplum içinde yaşayan her bireyi aynı şekilde etkilememektedir. Bu nedenden dolayı küreselleşmenin getirdiği değişimler ve dönüşümlerin toplum üzerindeki yansımaları tek yönlü değil çift yönlü gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, küreselleşmenin kendisi kendi karşıtını da beraberinde üretmektedir.

2.5.1. Birleştirirken Bölme, Bütünleştirirken Ayırmak

Bauman, küreselleşmenin toplumsal etkilerini araştırdığı kitabında, küreselleşme olgusunun yalnızca tek yönlü ilerleyen bir süreç olarak tanımlanamayacağı; küreselleşmenin aslında içinde zıtlıkları barındıran ve onları geliştiren bir süreç olarak tanımlanması gerektiğinin altını çizer. Bauman bu durumu açıklamak için David Harvey'den ödünç aldığı “zaman-mekân sıkışması” terimini kullanır. Zaman-mekân sıkışması kişilerin algısal dünyasında köklü değişimlere neden olarak, onların dünyayı tanımlama biçimlerini değiştirir. Bu nedenden dolayı, Bauman küreselleşmenin aslında küreselleştirirken böldüğünü ve ayırdığını savunur: “Bazıları için küreselleşme olarak görülen şey, başkaları için yerelleşme anlamına gelmekte; bazıları için yeni bir özgürlüğün işaretini veren şey, başkalarının üzerine davetsiz ve kötü bir kader gibi çullanmaktadır.” Bauman için küreselleşme bazılarımızı tam anlamıyla küreselleştirirken, bazılarımızı zorunlu olarak yerelleştiriyor. Bazılarımız küresel “yeni seçkinler” içerisinde yer alırken, bazılarımız tercih şansları bile olmaksızın kendi yerelliklerine saplanıp kalıyorlar. Buradaki dışlanma olgusuna dikkat çeken Bauman, küresel yeni seçkinler ile dışlanmış yereller arasında artan gerilime işaret ediyor. Bu dışlanmayı biz din merkezli köktenci hareketlerde, yeni cemaatsel oluşumlarda, yükselen milliyetçilik ve ırkçılıkta, aynı küreselleşme sürecinin parçası ve sonucu olarak deneyimliyoruz. Dolayısıyla, Bauman'a göre küreselleşme süreci piramidin tepesindekiler için başka, altındakiler için başka bir anlama gelmektedir. Bu süreçte “yeni orta sınıf” ise bu iki uç arasında gidip gelmekte ve yaşadığı belirsizliğin baskısıyla kaygı ve korku içinde yaşamaktadır (Bauman, 2006, s.7-12). Yeni orta sınıfın yaşadığı bu korku ve kaygı durumu küreselleşme karşıtı hareketleri ortaya çıkaran nedenlerin en önemlilerinden bir tanesidir.

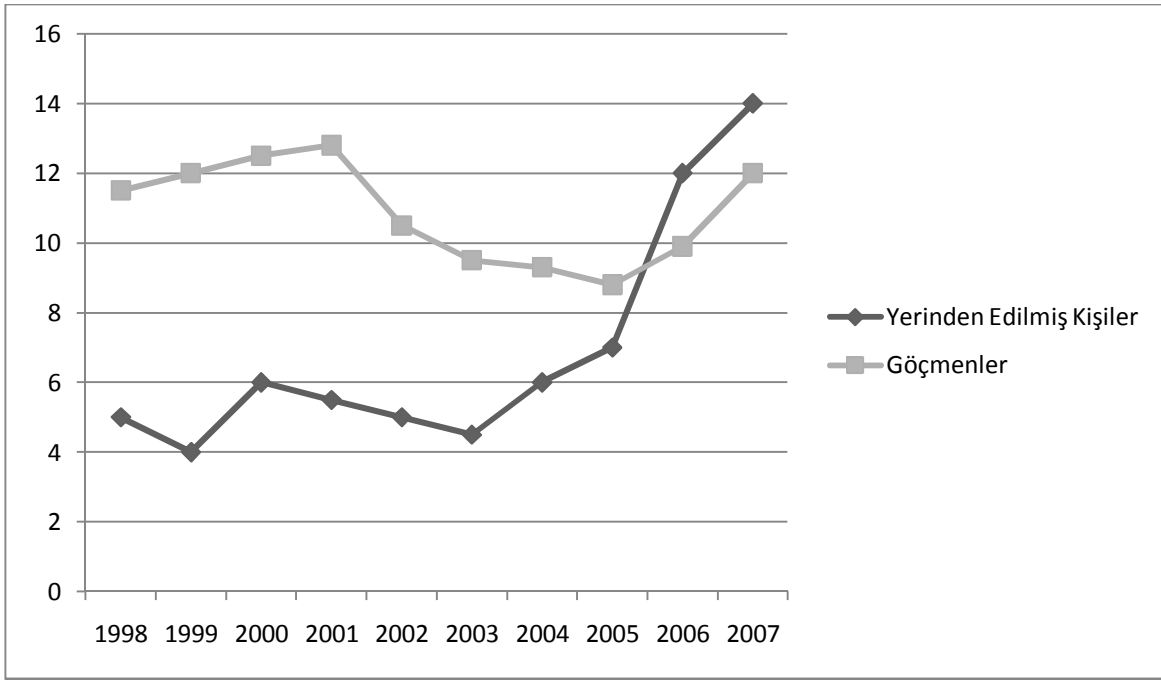
Touraine de aynı doğrultuda küreselleşmenin çift yönlülüğünü vurgulamaktadır. Touraine'e göre günümüz dünyası pazarın küreselleşmiş evreniyle, ulusal, dinsel veya kültürel kimliklerin evreni arasında ikiye ayrılmış durumdadır. Tüketim olanaklarına sahip olanlar ve bu olanaklara erişme şansı olmayanlar arasında giderek büyüyen bir uçurum oluşmaktadır. Bu durum, toplumun geniş bir kesiminin dışlanması ve toplum dışına atılması sonucunu doğurmuştur. Dışlanmışlığa uğrayan bireylerde kimlik saplantısı, toplulukçuluk veya gelenekçiliğe dönüş, bir savunma mekanizması olarak benimsenmektedir. Küreselleşen dünyada “bir yanda paranın ve bilginin hızla artan dolaşımı gözlemlenir; öte yanda köktenci

bir çokekinlilik. Bu iki eğilim birbirleriye karşıt oldukları ölçüde birleşirler” (Touraine, 2004, s. 274).

2.5.2. Belirsizleşen Sınırlar ve Örülen Duvarlar

Küreselleşme birçok yönüyle toplumları birbirlerine hiç olmadığı kadar yaklaştırmış, en azından onları geçmişe oranla çok daha fazla birbirlerine bağımlı hale getirmiştir. Küreselleşme tartışmalarında yoğun bir şekilde dile getirilen bu yakınlaşma durumu, somut ifadesini küreselleşmiş bireyde bulmaktadır. Örneğin iş, eğitim, tatil ya da resmi görev gereği sık sık başka bir ülkeye seyahat eden; en az bir yabancı dili akıcı bir şekilde konuşabilen; gerek yaşam tarzı, gerekse gündelik pratiklerinde içinden çıktığı toplumun geleneklerinden ve kurallarından önemli oranda bağımsızlaşmış; başarılı, geniş görüşlü, kalifiye, esnek zamana sahip kişi tipi küreselleşmiş birey olarak adlandırılabilir. Küreselleşmiş bireyler için küreselleşme süreci her yönüyle özgürleştirici bir deneyim imkânı sunmaktadır. Yapılan uluslararası anlaşmalar, imzalanan protokoller, artan ulaşım ve iletişim olanakları küresel bireylerin deneyimlerine zemin hazırlamakta ve onları dünyanın dört bir yanına kolaylıkla ulaştırabilmektedir. Ancak, büyük çoğunluğu oluşturan halk kesimi için bu süreç ters yönde işlemektedir. İmzalanan uluslararası anlaşmaların bağlayıcı hükümleri, özellikle Üçüncü Dünya’da yaşayan sıradan insanlar için, onları vatandaşı oldukları ülkenin ekonomik koşullarının gerçekliğine mahkûm eden, deyim yerindeyse küresel dünyanın yeni hapishanelerine kapatan ekonomik, sosyal, kültürel ve politik bir olgu olarak belirmektedir. Bu durum, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin trajedilerinde toplumsal gerçekliğini kazanmaktadır. Eğer denilebilirse, hapishaneden kaçan firariler, bu sefer modern toplama kampı benzeri yerlerde, mülteci kamplarında hüküm giymektedirler.

Mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişilerin sayıları gün geçtikçe artmaktadır. BM’nin verilerine göre, 2007 yılında yapılan araştırmanın sonucunda bir yıl içerisinde mültecilerin sayısının 9.9 milyondan 11.4 milyona, yerinden edilmiş kişilerin sayısının ise 24.4 milyondan 26 milyona ulaştığı belirlenmiştir. Aşağıdaki grafik 1998 – 2007 yılları arasındaki artışı göstermektedir.

Şekil 2.5: Mülteciler ve Yerinden Edilmiş Kişiler 1998-2007

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) İstatistik Yıllığı, 2007, s. 5.

2.5.3. “11 Eylül”den Sonra Kültürlerin Kaynaşması, Küresel Barış ve Hoşgörü

Fukuyama 1989 tarihinde tarihin sonunu ilan ettiğinde, bir kısım iyimser araştırmacı bu görüşü büyük bir heyecanla benimsemiş ve artık barış ve refah dolu huzurlu bir dünyanın kapılarının aralandığını hararetle savunmuşlardı. Ancak aradan çok değil yalnızca on iki sene geçtiğinde, 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör eylemleriyle birlikte, tarihin sonunu ilan etmek için henüz çok erken olduğu anlaşılmıştı.

11 Eylül’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan terörist saldırı küreselleşme sürecinde yaşanan çok şiddetli bir krizin varlığını ortaya koymaktaydı. Bu durum, teoride küreselleştiği söylenen bir dünyanın, pratikte o kadar da küreselleşemediğini ya da beklenildiğinin aksine bazılarının –bu anlamda- küreselleş(tiril)mek istemediğini göstermekteydi. Elbette ki, yaşanan bu kriz küreselleşme sürecinin getirdiği çok boyutlu birçok nedene dayanmaktaydı. Foran, bu nedenlerin bazılarını şöyle açıklamaktadır (Foran, 2008, s. 98): “Varolan ve gittikçe daha vahim hale gelen yoksulluk ve açlık şeytanlarına ek olarak, ekolojik intihar, kadınlara ve siyahlara yönelik sosyal şiddet ve devlet şiddeti, refah

devletleri ve demokratik hakların erozyona uğraması ve benzerleri ABD'nin lokomotif olduğu şirketsel küreselleşme çağının bastırın diğer problemleri.”

Bu kültürel farklılaşma durumu ABD'de özellikle belirgindir. 11 Eylül'den sonra Amerikalıların dini ve milliyetçi duygularında gözle görülür oranda bir artış gerçekleşmiştir. Bu duyguların yaratılmasında Amerikan basınının ve devlet politikalarının etkileri olmuştur. Dönemin devlet başkanı W. Bush, söylemleriyle bu milliyetçi-muhafazakâr iradeye sıklıkla göndermede bulunmuştur. Bu tarihten sonra aynı zamanda, Amerikan “yabancı politikası” da, Amerikan ulusal kimliğinin misyoner boyutlarının kökenine ve doğasına ilişkin abartılı devlet propagandasıyla şekillenmeye başlamıştır. Tüm bunlar gün geçtikçe Amerikan ulusunu dünyanın geri kalanından ayıran bir sürece girildiğini göstermektedir (McCartney, 2004, s. 399-423). 11 Eylülün ardından Huntington'un “medeniyetler çatışması” tezine (Huntington, 2005) gösterilen yoğun ilgi de, kültürler arasında yaşanan bir krizin dışavurumunu ifade etmektedir. 11 Eylül'den sonra, New York Times gibi seçkin gazetelerde “Bu Bir Din Savaşıdır”, “Evet, İslam Budur”, “Müslüman Gazabı”, “İslam Coşkusu”, “Cihat 101”, “İslam Terörünün Derin Entelektüel Kökleri”, “İnanç ve Seküler Devlet”, “Gerçek Kültürel Savaşlar”, “İlk Kutsal Savaş” vb başlıklı makalelerin yayınlanması ve İslam ile terörün neredeyse eş anlamlı sözcüklermişçesine bir arada yaygın kullanımı, yine bu yönde bir olgunun varlığını kanıtlar niteliktedir (Abrahamian, 2002, s. 62-63).

BÖLÜM 3

YÜKSELEN DEMOKRASİ TALEBİ: KÜRESELLEŞME KARŞITI SOSYAL HAREKETLER

3.1. Küreselleşme Karşıtlığı mı? Yoksa Karşı Küreselleşme mi?

Bu bölümde, küreselleşme karşıtı hareketlerin ortaya çıkış sürecinde yaşanan gelişmelere değinilerek, bu gelişmeler ışığında küreselleşme karşıtı hareketlerin ilk örneği olan Seattle protestolarının öncesi ve sonrası ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

3.1.2. Hareketi İsimlendirmek

Küreselleşme karşıtı hareketler küreselleşmenin getirdiği olumsuzluklara karşı gelişen bir mücadele olarak tanımlanabilirse de, bu hareketleri küreselleşmeye tümüyle karşı olarak algılamak yanılgıya düşmek olacaktır. Zira harekete katılan hemen hemen her örgüt uluslararası ölçekte örgütlenmiş olup, ulaşmaya çalıştıkları hedeflerle de (barış, adalet, eşitlik vb.) küresel bir nitelik arz etmektedir. Bu nedenle, genel kabul görmüş (hareketlerin ortaya çıkmasının şaşkınlığıyla belki de aceleci bir şekilde isimlendirilmiş) “küreselleşme karşıtı hareketler” adlandırmasının geçerliliği ve hareketleri tam olarak ifade edebilme yetisi sıklıkla tartışma konusu olmuştur. Hareketler içerisinde yer alan birçok aktivist de küreselleşme karşıtı adlandırmasının hareketi yanlış ya da eksik tanımladığı kanısındadır (Bkz. Klein, 2001; George 2001; Agnoletto 2002). Bazı çevreler bu hareketleri “alternatif küreselleşme hareketleri”, “karşı küreselleşme hareketleri”, “aşağıdan küreselleşme hareketleri” ya da “anti-kapitalist hareketler” şeklinde adlandırmayı tercih etmektedirler. Callinicos, bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: “Genellikle uygun görülen isim, yani küreselleşme karşıtı

hareket, tam anlamıyla uluslararası bir karakter taşıyan ve beş kıtada ulusal sınırların ötesinde insanları son derece etkin bir biçimde harekete geçirebilmiş bir hareket için düpedüz absürt bir isim.” (Callinicos, 2004, s.14).

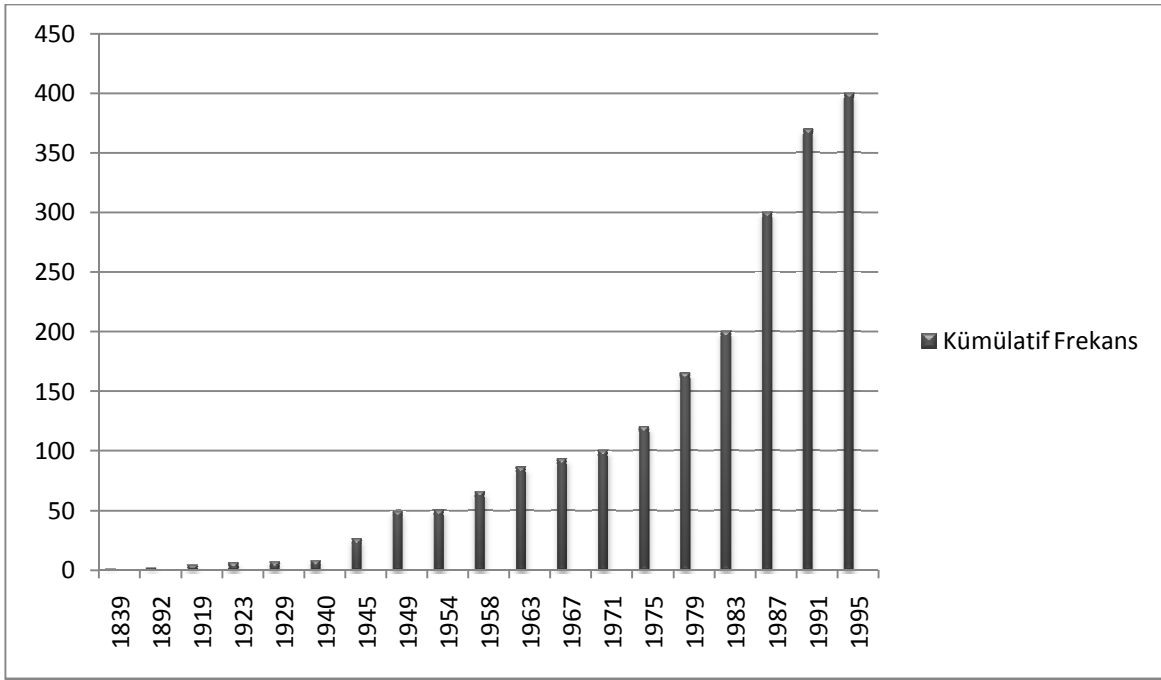
Dolayısıyla küreselleşme karşıtı hareketleri anlayabilmek için her şeyden önce onu milliyetçi-muhafazakâr hareketlerden ayırmamız ve onun küresel niteliğini görmemiz gerekmektedir. Her ne kadar hareketlerin içinde ulusalcılığı savunan küçük gruplar olsa da, bunlar hareket içinde dikkate alınamayacak kadar küçük ölçekli oluşumlardır. Hareketlere katılan grupların tartışmalarında üzerine fikir yürüttükleri konuların neredeyse tamamı küresel sorunlardır ve çözüm önerileri de yine küresel boyutta tartışılmaktadır. Bu açıdan, küreselleşme karşıtı hareketlerin küreselleşme sürecini durdurmayı ya da bu süreci tersine çevirmeyi değil, başka tür bir küreselleşmeyi hedefledikleri rahatlıkla söylenilebilir.

3.1.2. Her Şey Nasıl Başladı?

30 Kasım 1999 günü Amerika'nın Seattle kentinde Dünya Ticaret Örgütü'nü protesto etmek amacıyla yetmiş bine yakın kişi toplandı. Göstericiler farklı gelir gruplarından, farklı etnik kökenlerden ve farklı inanışlardan geliyordu ve her bir grubun küreselleşmeye yönelik farklı bir eleştirisi vardı. Çevreciler, sendikalar, öğrenciler, sivil toplum kuruluşları, köylüler, sosyalistler, anarşistler vb grupların tümü tek bir amaç için bir araya geldiler: neo-liberal politikaların hayatın her yönünü metalaştırmasına karşı çıkmak (Margulies, 2003, s. 7-11). Küreselleşme sürecinden zarar gören veya zarar görenlerin haklarını savunmak için orada bulunan kişilerin ortak bir amaç etrafında buluşmaları tarihte neredeyse ilk kez gerçekleşiyordu. Bu açıdan, sosyal hareketler çalışmalarında, 1968'den sonra ayrışma eğilimine giren sosyal hareketlerin yeniden bir araya gelmeye başladıkları veya sosyal hareketlerin yeniden “sistem karşıtı” bir karaktere büründüğü gibi önemli iddialar yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandı (Çetinkaya, 2008, s. 50-53).

Seattle protestosu elbette ki bir günde ortaya çıkmış ya da kendiliğinden gelişmiş bir oluşum değildir. 90'lar boyunca tek kutuplu dünyanın yarattığı alternatiflere yer olmayan baskıcı kültürel, ekonomik ve politik ortam, tek seçenek olarak sunulan neo-liberal sisteme karşı eleştirel tutumu geliştirmekteydi. 90'ların sonunda yaşanan Asya Krizi ise neo-liberal politikalara olan güveni iyice sarsmıştır. Bu dönem boyunca, küreselleşme savunucularının iddia ettiklerinin aksine zenginlik ve refah artışı yaşanmıyor, hatta ülke içi ve ülkeler arası gelir dağılımı eşitsizlikleri hiç olmadığı kadar artış gösteriyordu. Bunun yanı sıra, daha önce devlet denetimine tabi tutulan şirketler, artık önüne geçilemez şekilde büyümüş ve kontrolden çıkmış olarak insanı ve çevreyi hesaba katmaksızın, yalnızca kendi kârlarını düşünerek hareket etmekteydiler. Neo-liberal sistemin tüm dünyada yaygınlık kazanması ile birlikte, ucuz emek gücü sunduğu için üretim alanlarının Üçüncü Dünya'ya kayması sonucu, dev çokuluslu şirketlerin Uzak Asya'da ve Sahra-altı Afrika'sında -genellikle çocuk ve kadın emeğine dayalı- kötü çalışma koşullarının hâkim olduğu "ecel tezgâhları" (Sweatshops) diye adlandırılan yerlerin giderek yaygınlaşması, küresel kamuoyunu rahatsız edecek boyutlara ulaşmıştı. Bunun yanı sıra, IMF ve Dünya Bankası'nın politikalarıyla borçları sürekli katlanarak artan üçüncü dünya ülkelerinin durumu da küreselleşmenin barış, refah ve mutluluk söylemiyle çelişmekteydi. Ayrıca kamu harcamalarının ve sosyal güvencelerin kısıtlanması kitlelerde yoğun bir güvenlik bunalımına neden olmaktaydı. Tüm bu nedenler ve elbette ki çok daha fazlası yaklaşık 70.000 kişiyi Dünya Ticaret Örgütü'nü protesto etmek amacıyla bir araya getirmiştir.

Bu dönemde, sivil toplum kuruluşlarının büyük ölçüde küreselleşmeye başlamaları da Seattle protestolarını ortaya çıkaran bir başka gelişmeydi. Uluslararası sivil toplum örgütlerinin sayısı 1980'li yıllarla 1990'lı yıllar arasında büyük bir artış göstererek yaklaşık iki kat artmıştır, 2000'lere gelindiğinde ise bu fark üç kata ulaşmıştır (Bkz. Şekil 3.1 ve Tablo 3.1). Çevreci örgütler, Üçüncü Dünya ile dayanışma içindeki kuruluşlar, insan hakları örgütleri ve sendikaların küresel dayanışma arayışıyla birlik kurduğu örgütler yeni eylemci koalisyonların doğuşuna yardım etmiştir (Callinicos, 2004, s. 6-9). Amerika Sendikalar Birliği başkanı Sweeney küreselleşmeye karşı direnişi geliştirmek için yeni ittifaklara ihtiyaç duyulduğunu şu sözlerle ifade ediyordu: "Küreselleşme bugün tüm dünyayı saran ve yıllardır devam etmekte olan büyük bir savaştır. Bu savaşta sendikalar, öğrenciler, çevre örgütleri ve kiliseler olarak hepimiz yan yana durmalı ve birlikte mücadele vermeliyiz." (Salmon, 2000'den aktaran: Aguiton, 2005, s. 140).

Şekil 3.1: Uluslararası İnsan Hakları Sivil Toplum Örgütlerinin Kümülatif Hesabı

Kaynak: Tsutsui ve Wotipka, 2004, s. 598

1990'lar boyunca yaşanan uluslararası gelişmeler de küresel bir muhalefet dalgasının gelmekte olduğunu habercisiydi. Bunlardan en önemlisi 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) idi. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Güneydoğu Meksika'nın Chiapas eyaletinde yerli halkla dayanışma içerisinde olan Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) adında yeni bir örgütün adı duyuldu. Örgütün NAFTA'ya karşı çıkış nedeni, anlaşmanın köylülerin anayasal hakları olan "ortak toprak alanlarını kullanım hakkı"nı ortadan kaldırmış olmasıydı. Daha sonraları küreselleşme karşıtı hareketlerde de yoğun bir şekilde kullanılacak olan internetin bir şekilde hareketin talep ve eleştirilerini dünyanın her tarafına aynı anda ulaştırabilmesi, hareketi yerel boyuttan çıkarıp bir anda küreselleştirmişti. Nitekim Zapatistalar neo-liberalizme getirdikleri eleştiriler ve küreselleşmenin mağdurlarının dilini sahiplenmesiyle dünyanın dört bir yanından taraftar toplayabilmiş ve onların desteğini alabilmiştir (Holloway, 2007, s. 227-252). Burada EZLN'nin küreselleşme karşıtı hareketlere miras bıraktığı bir diğer önemli unsur, hareketlerdeki anti-hiyerarşik (yatay) örgütlenme formu ve öne çıkan belli bir liderin yokluğu nitelikleridir.

Tablo 3.1: Ulusötesi Toplumsal Hareket Örgütleri, 1973-2003

Yıl	Örgüt Sayısı
1973	183
1983	348
1993	711
2000	957
2003	1011

Kaynak: Simith, 2003'ten aktaran Tilly, 2008, s. 187.

Küreselleşme karşıtı hareketlerin nasıl küreselleştiğini ve örgütlenme tarzlarının nasıl geliştiğini anlayabilmek için, hareketlerin gelişim evreleri üzerinde durmak ve süreçte yaşanan deneyimlerin ayrıntılarını aktarmak gerekmektedir.

3.1.3. “J-18” İlk Büyük Buluşma

Küreselleşme karşıtı hareketlerin ilk büyük provası J-18 (June 18) protestolarıydı. 18-21 Haziran 1999 tarihleri arasında Almanya'nın Köln kentinde yapılacak olan G-8 toplantısını protesto etmek amacıyla dünyanın belli başlı kentlerinde eşzamanlı olarak gerçekleştirilen eylemler küresel bir muhalefetin doğuşunun ilk göstergesidir. Her kıtada, kırkı aşkın ülkede gerçekleşen eylemlerin katılımcılarının tek bir siyasi görüşü yoktu. Sosyal demokrasiden anarşizme uzanan sol çizginin her kesiminden ve çeşitli inanç gruplarından, bir araya gelmesi düşünülemeyecek sosyal statü ve meslek gruplarından, binlerce kişi küreselleşmeye karşı birlikte mücadele etmek için sokaklara çıkmıştı. J-18 eylemlerini diğerlerinden ayıran belki de en önemli nitelik, protestoların planlanmasından, yapılan duyurulara kadar neredeyse tüm örgütlenme sürecinin internet aracılığıyla gerçekleştirilmiş olmasıdır. “Londra'daki aktivistlerin ve Galler'deki çiftçilerin çağrısına Arjantin'deki dini kesimden Kuzey Amerika'daki sayısız işçi sendikasına, Kanada'daki çevreci derneklerden Avustralya'daki otonomlara oldukça geniş bir tabandan ve eylemlerin gerçekleştirildiği tüm ülkelerdeki aktivist sanatçılardan gelen cevap” hareketin küresel niteliğini ortaya koymaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu ise, yapılan eylemlerin tamamıyla barışçıl (çevreci ve anarşist grupların dikkate alınamayacak kadar küçük çatışmaları haricinde) ve şiddet içermeyen bir şekilde gerçekleştirilmesiydi. Özellikle muhalif sanatçı grupların

eylemlere kattığı renkli hava, gösterileri karnavala dönüştürmekteydi (Tuna, 2005, s. 111-112).

J-18 gösterileri küreselleşme karşıtı hareketin yöntem ve araçlarının belirlenmesini sağlayan ilk kitlesel girişimdi. Bundan sonra dünyanın dört bir yanında gösteri yapan kalabalıklar Seattle’da buluşmak üzere sözleştiler. Gazeteci Ainger protestolardan hemen sonra kaleme aldığı makalesini şu sözlerle noktalamaktaydı: “ABD bugüne kadar Avrupa ve Üçüncü Dünya Ülkeleri’nde gerçekleşen bu tür bir kitlesel küreselleşme karşıtı protestoya tanıklık etmemiştir. Ancak şimdi bütün gözler 30 Kasım – 3 Aralık tarihleri arasında Seattle’da gerçekleştirilecek olan Dünya Ticaret Örgütü’nün milenyum toplantısına çevrilmiş durumdadır. Amerikalı bir resmi ticaret görevlisi Seattle 1999’un Chicago 1968’i gibi olacağını öngörmektedir. Serbest ticaretin gündemiyle iş güvensizliği, sömürü, işsizlik ve sosyal-çevresel bozulma gerçekleri arasındaki çatışma, gün geçtikçe mülksüzleştirilenlerin isyancı karnavalında gün yüzüne çıkmak zorunda kalacaktır.” (Ainger, 1999).

3.1.4. Seattle Gösterileri

Seattle gösterileri küreselleşme karşıtı hareketlerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. J-18 protestolarında prova edilen ve her biri ayrı ülkelerde gerçekleşen gösteriler, şimdi tek bir şehirde, biraz daha örgütlü ve profesyonel bir şekilde Seattle’da gerçekleştirilecekti. Seattle protestolarının hazırlıkları bir sosyal hareket olarak küreselleşme karşıtı hareketlerin örgütlenme şekillerine ve yapısına ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır.

Seattle protestolarının gerçekleştiği 30 Kasım 1999 tarihinden çok önce oluşturulan merkezlerde, eylemlerin planlanası ve koordine edilmesi sağlanmıştır. Bu organizasyonun oluşumuna katkısı olan en büyük kuruluş “Doğrudan Eylem Ağı” isminde bir sivil toplum girişimidir. Bu amaçla Doğrudan Eylem Ağı eylemlerin öncesinde katılımcı grupların sözcülerini bir araya getirerek “Spokecouncils” adı verilen toplantılar düzenledi. Bu toplantılarda her gruba tahsis edilen özerk bir bölge ve görev verilerek şiddet içermeyen mücadele taktikleri öğretildi (Aguiton, 2005, s. 9). Aktivistlerin gözaltına alınmaktan

çekinmeyenleri bir gruba ayrılarak pasif direniş için oluşturulacak alanlara sevk edildi. Gözaltına alınmak istemeyenler ise, daha arka bölgelerde, nispeten polisle yüz yüze bir karşılaşmanın yaşanmayacağı yerlere yönlendirildi. Bunun yanı sıra, aktivistler içindeki doktorlara ilkyardım malzemeleri temin edildi ve katılımcıların yaralanmaları ya da göz yaşartıcı gazlardan etkilenmeleri durumunda yapılması gerekenler doktorlar tarafından aktivistlere aktarıldı. Ayrıca, yine eylemciler arasında bulunan avukatlar katılımcıları kanuni hakları ve eyalet yasaları hakkında bilgilendirdiler. Eylem planına göre, şiddetten arındırılmış eylemciler şehrin kilit noktalarına yerleştirilecek ve delegelerin toplantı salonuna girmeleri engellenecekti. Bu amaçla oluşturulan gruplar cep telefonu aracılığıyla diğer gruplarla sürekli bir iletişim halindeydi ve şayet polis aşırı güç kullanırsa, bu grupların yerlerine geçebilecek olan başka gruplar hazır bulunmaktaydı. Pasif direniş eyleminde bulunan bu protestocuların çoğu direnişe yönelik haftalarca süren seminerlere katılmıştı ve yanlarında göz yaşartıcı gazlara karşı gaz maskeleri, tıbbi ilaçlar, koruyucu giysiler vb. bulunmaktaydı (Hawken, 2004, s. 23-25).

Seattle'daki örgütlenme modeli ademi merkeziyetçi ve demokratikti. Her grubun kendi sorunlarını dile getirme hakkı vardı, kimse herhangi bir şekilde kısıtlanmıyor ya da ne yapması gerektiğine ilişkin direktifler almıyordu. Merkezi yapılardan gelen uyarılar kontrol amaçlı değil, koordinasyon amaçlıydı. Ancak ortak kabul gören birkaç kural vardı: “fiziksel veya sözlü şiddete başvurulmayacak. Silah, uyuşturucu ve alkol taşınmayacak”. Bunun dışında herkes tepkisini dilediği biçimde dile getirebilecekti. “Bazı gruplar sokak tiyatrosu düzenleyecek, bazıları kendilerini binalara zincirleyecekti. Bazıları pankartlar ve dev kuklalar taşıyacak, diğerleri sadece kol kola girerek delegelerin yolunu şiddet kullanmadan kesecekti. Aşağı yukarı her grupta gözaltına alınma riskine hazır olanlar ve onlara dışarıdan destek verecek olanların yanı sıra, ilk yardım yapacak bir kişi de bulunuyordu.” Ayrıca, tüm grupları bir araya getirecek ve en çok ihtiyaç duyulan yerlere en hızlı şekilde ulaşabilecek “çevik grup”lar oluşturulmuştu. Tüm bu hazırlıklar ve örgütlenme taktikleri her grubun bir temsilci gönderdiği toplantılarda fikir birliğiyle elde edilen uzlaşmalarla sağlanmaktaydı (Starhawk, 2004, s. 41-43).

Bu örgütlenme biçimi –polislin aşırı şiddet kullanımına rağmen- protestocuların amacına ulaşmalarını sağlamıştır. Yetkililer, daha önce hiç karşılaşmadıkları bir sosyal hareket yapısıyla baş etmekte çeşitli zorluklar çekmişlerdir. Bunun en önemli nedeni, hareketlerin başında öne çıkan bir lider ya da sivil toplum kuruluşunun olmayışıdır. Daha önce liderlerle ve öncü sivil toplum kuruluşu veya sendikalarla pazarlık yaparak uzlaşmayı sağlayabilen yetkililer, her biri birbirinden bağımsız küçük gruplara ayrılmış, on binlerce kişiden oluşan bir kitle karşısında nasıl bir yöntem geliştirmesi gerektiğine dair uzun süren tereddütler yaşamıştır. Ayrıca, 50 ila 60 kişilik şiddet yanlısı (bu şiddet insanlara yönelik değil, özel mülke yöneliktir) bir grubun dışındaki eylemcilerin tümü barışçıldır ve hepsi de direnç göstermek konusunda oldukça kararlı ve inatçıdır. Protestolara karşı özel eğitilmiş ve tam donanımlı polisler, karşılarında müzik eşliğinde dans eden, pankartlar taşıyarak slogan atan, dev kuklalarla gösteriler yapan, sokak tiyatrosu performansı sergileyen göstericilere ve kaplumbağa kostümleri giyinmiş çocuklara karşı ne yapılabileceği hakkında önceden bilgilendirilmemiştir. Bu renkli kitle Seattle’ın merkezini tam bir festival alanına çevirmişti, ancak aynı zamanda eyalette her şey kontrolden çıkmaktaydı ve şehir giderek büyüyen bir kaos içerisine çekilmekteydi. Şehrin en işlek caddeleri göstericiler tarafından trafiğe kapatılmış haldeydi ve delegeler toplantı salonuna giremiyordu. Yetkililerin yaşadığı tereddüt sonucu polis barışçıl protestoculara karşı aşırı şiddet kullandı. Bu ise, kaosun daha da artmasına yol açtı ve nihayet şehirde sokağa çıkma yasağı ve “olağan üstü hal” ilan edildi. Sonuçta protestocular amaçlarına ulaştı ve DTÖ toplantıları gerçekleştirilemeden iptal edildi (Hawken, 2004, 27-30).

Seattle’ın önemi, zorunlu bir yazgı olarak kabul edilen küreselleşmeye yönelik muhalefetin artık görmezlikten gelinemeyecek kadar büyümüş olduğu ve bu sürece etkisi kaçınılmaz bir varlık olarak belirlediği olgusudur. Bir diğer önemli nokta ise, yeni örgütlenme şekilleri ve hareketler arasında kurulan bağlar ile küreselleşmeye karşı duyulan çeşitli sıkıntıların ortak bir platformda, uzlaşma içinde dillendirilmesinin sosyal hareketlerin yeni bir evresine girildiğine ilişkin verdiği ipuçlarıdır.

3.1.5. Seattle'dan Sonra

Seattle protestolarından sonra, neredeyse bütün uluslararası üst düzey toplantıları - dünyanın neresinde yapılırsa yapılsın- takip eden büyük kitlesel gösteriler düzenlenmiştir (Bkz. Tablo 3.2). Ancak Seattle'dan sonra toplantıların yapılacağı yerlerdeki devletler de protestolara karşı kendi savunmasını geliştirmiş ve daha önce hiç olmadığı kadar güvenlik önemlerini sertleştirmiştir. Bu amaçla, ilk olarak toplantıları göstericilerin ulaşmalarının nispeten zor olduğu yerlerde yapılması denenmiş (DTÖ'nün 2001 toplantısı küçük bir Arap Emirliği olan Katar'ın başkenti Doha'da yapıldı), daha sonra ise, toplantı tarihinden günler öncesinde eylemcilerin ülkeye girişini engellemek amacıyla çeşitli yöntemler (uçak, deniz yolu vb. seferleri iptali, sınır bölgelerinde sıkı denetim uygulamaları, toplantının yapılacağı alanların boşaltılması, uluslararası antlaşmaların geçici süreliğine durdurulması vb) geliştirilmiştir.

Tablo 3.2: Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Seçilmiş Eylemleri (1999-2003)

Yer	Tarih	Eylem	Katılımcı Sayısı
Seattle, ABD	30 Kasım 1999	DTÖ toplantısına karşı gösteri	70,000
Washington, ABD	16 Nisan 2000	IMF-DB toplantısına karşı gösteri	30,000
Mi Lau, Fransa	30 Haziran 2000	Mc Donalds'a saldıran çiftçi José Bové'un yargılanmasına karşı yapılan gösteri	60,000
Okinawa, Japonya	Temmuz 2000	IMF-DB toplantısına karşı gösteri	5,000
Melbourne, Avustralya	11 Eylül 2000	Dünya Ekonomik Forumu toplantısına karşı gösteri	10,000
Prag, Çek Cumhuriyeti	26 Eylül 2000	IMF toplantısına karşı gösteri	20,000
Seul, Güney Kore	10 Ekim 2000	Dünya Liderleri Asya-Avrupa zirvesine karşı protesto	10,000
Nice, Fransa	6 Aralık 2000	AB Zirvesi protestosu	100,000
Washington, ABD	20 Ocak 2001	Başkan G. W. Bush'a karşı protesto	20,000
Porto Allegro, Brezilya	25-30 Ocak 2001	Dünya Sosyal Forumu buluşması	40,000
Quebec, Kanada	20 Nisan 2001	FTAA toplantısına karşı gösteri	80,000
Göteborg, İsveç	15 Haziran 2001	AB toplantısı ve Bush protestoları	30,000
Cenova, İtalya	21 Temmuz 2001	G8 Toplantısına karşı gösteriler	300,000
Barcelona, İspanya	15 Mart 2002	Avrupa Birliği Zirvesi protestosu	500,000
Floransa, İtalya	6-10 Kasım 2002	Birinci Avrupa Sosyal Forumu	1,000,000
Londra, İngiltere	15 Şubat 2003	Irak Savaşı'na karşı düzenlenen gösteri	2,000,000 (Dünya genelinde 100,000,000)

Bu durum, protestoların barışçıl havadan uzaklaşarak giderek sertleşmesine ve şiddetlenmesine neden olmuştur. Nitekim üç yüz binin üzerinde katılımcıyla gerçekleştirilen Cenova G-8 zirvesi protestosunda Carlo Guiliani adlı İtalyan vatandaşı bir genç polis tarafından vahşi bir şekilde öldürülmüştür. Ayrıca gösteriler sırasında yüzlerce sivil yaralanmış, büyük oranda maddi hasar meydana gelmiştir. Çoğu kişi, İtalyan hükümetinin gösteriler için aldığı tedbirlerin ve polisin sert müdahalelerinin böyle bir sonucu doğurduğunu iddia etmiştir. Zira hükümet zirvenin yapılacağı tarihten çok önce göstericilerin ülkeye girişini engellemek amacıyla Shengen Antlaşması'nı geçici olarak durdurmuş ve toplantının yapılacağı bölgeyi boşaltarak duvarlarla çevirmiştir (Tuna, 2005, s. 115-116).

3.1.6. “11 Eylül”ün Hareketlere Etkisi

11 Eylül 2001 tarihinde kaçırılan dört yolcu uçağından ikisi New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kuleler'ine, biri Washington'daki Pentagon binasına çarptı, sonuncu uçak ise Pensilvanya'daki Shanksville kırsalında boş bir araziye düştü. Saldırlardan sonra yapılan resmi açıklamalarda, elde edilen bulgulardan saldırıyı İslami bir örgüt olan El Kaide örgütünün gerçekleştirdiğinin tespit edildiği bildirildi. Bundan sonra ise, dünya politik konjonktürünü derinlemesine değiştirecek olan, Bush'un “ya bizdensiniz, ya da onlardan” ve “artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” sözleriyle başlattığı teröre karşı savaş çağrısı gerçekleşti ve ardından önce Afganistan, daha sonra ise Irak işgalleri.

Bu gelişmelerin küreselleşme karşıtı hareketler üzerinde oldukça büyük etkileri olmuştur. Her şeyden önce saldırılar, Batılı dünyada gittikçe gelişen korku kültürünü (Furedi, 2001) iyice artırmıştır. Bu durum ise, Batılı insanların Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne bakışını derinden değiştirmiştir. Daha önceleri, Üçüncü Dünya Ülkeleri dünya sisteminin emperyalist döneme benzeyen döngüsü altında sömürülmekte olan uluslar olarak ya da uluslararası kurumların borçlu kıldığı mağdur ülkeler olarak değerlendirilme eğilimindeyken, 11 Eylül'den sonra, terör tehdidi yayan, baskı altında tutulması gereken bölgeler olarak değerlendirmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, hareketlerin büyük ölçüde Batılı ve “Beyaz” (Martinez, 2004, s. 79-86) nitelikte olduğu göz önüne alındığında, bu algı dönüşümünün küreselleşme karşıtı

hareketin tabanında doğrudan etkileri olmuştur. Küreselleşme karşıtı hareket içerisinde birçok siyasal, kültürel ve ekonomik eleştirileri barındırır da, tüm bu çokluğu tek bir çatı altında bir araya getiren unsur, sonuçta uluslararası kurumların ve ulusötesi şirketlerin önderliğinde yürütülen neo-liberal politikaların dünyayı daha adaletsiz bir yer haline getiriyor olması eleştirisiydi.

11 Eylül sonrası yaşanan süreçte, medyanın konuya yaklaşım biçiminin de küreselleşme karşıtı hareketlerin bir tehdit unsuru olarak algılamasına önemli katkısı olmuştur. Amerikan basını saldırıların hemen ardından, bu saldırıların aslında küreselleşmenin huzur dolu dünyasına karşı gerçekleştirildiğini öne süren haberlerle, kimi zaman ise doğrudan doğruya küreselleşme karşıtlarını terörist eylemcilerle ilişkilendirerek, onları aynı amaçta olan gruplar olarak değerlendiren yorumlarıyla, küreselleşme karşıtlığını bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde marjinalleştirmiştir (Callinicos, 2004, s. 16-18). 11 Eylül'den önce küreselleşme karşıtı hareketler kamuoyunun büyük çoğunluğunca demokratik taleplerin barışçıl bir şekilde dile getirildiği gösteriler olarak değerlendirilirken, 11 Eylül'den sonra giderek özgür dünyaya karşı gelişen bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmıştır.

Bunların yanı sıra, 11 Eylül'den sonra gelişmiş ülkelerin terörle mücadele söylemi altında yürürlüğe koyduğu birçok yasa, gösteri yapmanın ve toplantı düzenlemenin koşullarını oldukça zorlaştırmıştır. ABD'de yürürlüğe giren "Yurttaşlık Yasası" ve İngiltere'de genişletilen "Terörist Yasası" buna örnek olarak verilebilir. Bu yasaların yürürlüğe girmesiyle örgütlenme hakkı ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanlarına yönelik önemli yasal kısıtlamalara gidilmiştir. Böylelikle, yasal düzenlemeler, muhalif sivil toplum kuruluşlarına uygulanan sıkı denetim ve baskıyı yasallaştıracak kadar genişletilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak, harekete katılımın eskisinden çok daha riskli bir hale gelmesiyle, küreselleşme karşıtı hareketler tabanının büyük bir kısmını oluşturan orta sınıfın verdiği desteği yitirmeye başlamıştır (Tuna, 2005, s. 121-124; Karadeli, 2005, s. 133-137).

3.2. Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Ayırıcı Nitelikleri

Bu bölümde, bir sosyal hareket olarak küreselleşme karşıtı hareketlerin, kendinden önceki sosyal hareketlerden farklılaştığı noktalar üzerinde durularak, hareketlerin taşıdığı ayırt edici niteliklere değinilecektir.

3.2.1. Teknolojinin Önemi

Küreselleşme karşıtı hareketler, teknolojiyi kullanma biçimleriyle ve teknolojinin hareketlerin her aşamasında oynadığı temel rolle kendinden önceki sosyal hareketlerden önemli ölçüde ayrılır. Günümüzde teknolojinin yaşam dünyasında oynadığı büyük rol arttıkça, sosyal hareketler için de teknolojik boyut ve olanaklar giderek önem kazanmaktadır (Hess, 2005, s. 515-516). Özellikle 1990'lı yıllarda hızla gelişen ve yaygınlaşan iletişim ve bilişim teknolojileri sosyal hareketleri önemli ölçüde etkilemiştir (Bkz. Tablo 3.3). Kuşkusuz ki, modern sosyal hareketler tarihinde hemen hemen her hareket tipi zamanın teknolojik imkânlarından yararlanmıştı. Örneğin 18. ve 19. yüzyıllarda yazılı basının sosyal hareketler tarafından yaygın bir şekilde kullanılmakta olduğu ve kendi dolayısıyla demokratik hareketliliği şekillendiren ve artıran bir “kamusal alan” yaratığı bilinmektedir (Habermas, 2010). Benzer bir şekilde, 1968 hareketleri de televizyonun yaygınlaşmasından büyük ölçüde etkilenmiş ve radyo ya da yazılı basının sunduğu olanakları olabildiğince değerlendirmişti. Ancak bunlar örgütlenme süreçlerinden koordinasyon sürecine, hatta eylem halindeyken bile yoğun bir şekilde teknoloji kullanımının söz konusu olduğu küreselleşme karşıtı hareketlerle bir arada düşünüldüğünde, farklılaşmanın derecesi daha iyi anlaşılacaktır. Her şeyden önce, küreselleşme karşıtı hareketlerin varlığı (hareketler arasındaki bağlantıların sağlanması, duyuru ve enformasyonun bu kanallar yoluyla alıcılara iletilmesi, hareketle aktivistlerin sürekli iletişimi vb.) teknoloji kullanımına dayanmaktadır.

Tablo 3.3: Bazı Ülkeler İçin İletişim Bağlantıları, 1990-2000

Ülke	Bin kişiye düşen telefon hattı sayısı (2000)	Oran (2000/1990)	Bin kişiye düşen cep telefonu aboneliği (2000)	Oran (2000/1990)	Bin kişiye düşen internet (2000)	Oran (2000/1990)
Avustralya	525	1.2	447	40.6	85.7	5.0
Kanada	677	1.2	285	131.3	77.4	6.1
Çin	112	18.7	66	-	0.1	-
Kongo	7	1.0	24	-	-	-
Çek Cumhuriyeti	378	2.4	424	-	15.4	7.3
Gabon	32	1.5	98	-	-	-
İzlanda	701	1.4	783	20.1	143.0	4.6
Hindistan	32	5.3	4	-	-	-
Endonezya	31	5.2	17	-	0.1	-
İsrail	482	1.4	702	234.0	29.5	6.0
Kazakistan	113	1.4	12	-	0.5	-
Norveç	532	1.1	751	16.3	101.1	5.2
Paraguay	50	1.9	149	-	0.2	-
Filipinler	40	4.0	84	-	0.3	-
Suudi Arabistan	137	1.8	64	64.0	0.2	-
Birleşik Krallık	589	1.3	727	38.3	28.2	3.8
ABD	700	1.3	398	19.0	295.2	12.8
Dünya	163	1.6	121	60.5	17.8	10.5

-: 1990 yılı için bilgi yok ya da sıfır adet.

Kaynak: UNDP 2002: 186-189'den aktaran: Tilly, 2008, s. 159

Teknoloji analizcisi Rheingold, hareketlerdeki teknoloji kullanımını açıklamak için “akıllı kalabalıklar” terimini kullanmaktadır. Buna göre, akıllı kalabalıklar terimi “birbirlerini tanımasalar dahi uyum içinde hareket eden topluluk”a göndermede bulunmaktadır. Özellikle cep telefonları –herkesin ulaşabileceği kadar hesaplı ve yaygın oluşu nedeniyle- Üçüncü Dünya Ülkeleri’nde sosyal hareketlerin ayrılmaz bir aracı haline gelmiştir. Rheingold,

teknolojinin küreselleşme karşıtı hareketlerdeki önemini vurgulamak için şu örnekleri vermektedir (Rheingold, 2003'ten aktaran: Tilly, 2008, s. 155-157):

- 30 Kasım 1999'da Dünya Ticaret Örgütü'nün toplantısını protesto eden, birbiriyle bağlantılı ama otonom müfrezeleri, "Seattle Savaşı"ni kazanmak için "kümelenme" taktiklerini, cep telefonlarını, web sitelerini, dizüstü bilgisayarları ve el bilgisayarlarını kullandılar.
- Eylül 2000'de Britanya'da gazolin fiyatlarının aniden artışına sinirlenen binlerce vatandaş, öfkeli bir siyasi protestoda, seçilmiş servis istasyonlarında gaz sevkiyatına engel olan dağılık grupları koordine etmek için cep telefonlarını, SMS'i, dizüstü bilgisayarlardan e-maili ve taksilerdeki CB radyolarını kullandılar.
- 2000 baharında Toronto'da yapılan şiddetli siyasi gösteriyi, gördükleri her şeyi dijital videoyla netten yayımlayan bir grup başıboş muhabir-araştırmacı halka bildirdi.
- 1992'den itibaren, binlerce bisikletli eylemci San Fransisco'daki aylık "Kritik Kitle" gösterileri için toplandı, sokaklarda toplu halde gösteri yaptı. Cep telefonu ve e-mail trafiğiyle bilgilendirilen Kritik Kitle gevşek bağlantılı ağlar (network) yoluyla faaliyette bulundu ve gerektiğinde daha küçük, telekoordineli gruplara ayrıldı.

Teknolojinin sunduğu olanaklar hareketlere daha önce olmadığı ölçüde bir akışkanlık niteliği kazandırmaktadır. Bu nitelik, günümüz toplumunun "akışkan modernlik" (Bauman, 2000) durumu içinde hareketlere yeni olanaklar sunmaktadır. Bu sayede, küçük gruplar organize bir şekilde hareket edebilmekte ve gerek duyulduğunda bir araya gelebilmekte veya dağılabilmektedirler (Langman, 2005, s. 44-47). Bu olanaklar aynı zamanda alternatif medya ya da bağımsız haberciler tarafından aktarılan enformasyonlar sayesinde hareketler arasında bir eşzamanlılık ve koordinasyon da oluşturabilmektedir. Naomi Klein'in Dünya Sosyal Forumu'nda tanık olduğu bir sahneye dair izlenimleri teknolojinin küreselleşme karşıtı hareketler için önemini açıklar niteliktedir:

“Yaklaşık bin genç bir hoparlörün önünde toplanmıştı. New York’ta, Waldorf-Astoria Otelinin önünde sokakta eylemcilerin [New York’ta toplanan DEF’i protesto eylemleri] arasından canlı yayın yapılıyordu. Haberler, eylemci kalabalığının arasında olan Bağımsız Medya Merkezi (Indy Media) muhabiri bir kadının cep telefonundan bağlantıyla aktarılıyordu. Muhabirin sesi canlı olarak internet üzerinden yayınlanıyordu. Yayın Kamp’ta kurulmuş olan küçük bir radyo istasyonu tarafından alınarak, kadının konuşması Portekizceye çevriliyor ve yayınlanıyordu. Bir ara Amerika’daki bilgisayar servis dışı kalınca, derhal İtalya’dan bir diğer bilgisayar devreye girdi.” (Klein, 2002’den aktaran: Şensever, 2003, s. 49).

1990’lı yıllardan bugüne sosyal hareketlerde “internet”in giderek artan bir öneme sahip olduğu görülmektedir. İnternetin sosyal hareketler tarafından kullanımı oldukça çeşitli amaçlar taşımakla beraber, temel olarak “bilginin yayılması, deneyimlerin paylaşılması, tartışma ve organizasyonun kolaylaştırılması ve mücadelenin gelişmekte olan tarihinin arşivlenmesi” hedeflerine yönelik olarak kullanılmaktadır. Böylelikle sosyal hareketler yerel ölçekli olsalar dahi, tüm dünyada takip edilebilen bir platformda yer almakla, küresel bir nitelik kazanmaktadırlar. Ayrıca, internetin sosyal hareketlere sunmuş olduğu iletişim imkânı sayesinde, ulusal sınırlar önemini yitirerek hareketlerin ve aktivistlerin birbirleriyle bağlantılar kurması kolaylaşmaktadır. Bu durum, sıradan insanların aktivizmini rahatlıkla kitlesel eylemlere dönüştürebilme kapasitesini ortaya çıkarmaktadır. Bunun dışında, “siber-protesto” ya da “hackercılık” olarak adlandırılan yeni aktivizm türlerinin siyasi amaçlarla kullanımına da rastlanılmaktadır. Bunlar yerel seçimleri protesto etmekten ulusal savunma bakanlıklarının sitelerini bloke etmeye kadar uzanan bir çeşitlilik sergilemektedir (Zimbra, Chen ve Abbasi, 2010, s. 48-49).

3.2.2. Çoğulculuk

Küreselleşme karşıtı hareketler, kendinden önceki tüm hareketlerden daha çoğulcu ve heterojen bir karaktere sahiptir. Küresel neo-liberal ekonomi politikalarının sonuçlarından olumsuz şekilde etkilenen tüm sosyal grupların ve bu olumsuzlukla mücadele etmeyi hedefleyen toplumsal katmanların oluşturdukları bir birliktelikte vücut bulan hareket, çeşitli

sosyo-ekonomik yapılardan gelen insanları -her birinin farklı talepleriyle birlikte- ortak bir amaç etrafında bir araya getirmektedir. Bu doğrultuda işçi sendikalarından hayvan hakları savunucularına, radikal devrimci gruplardan reformist çevreci örgütlere kadar küçük ya da büyük sivil toplum kuruluşları ve siyasi oluşumlar aynı platformda, birbirleriyle dayanışma sergileyebilmektedirler. Brezilya'daki Topraksız Köylüler Hareketi'nin liderlerinden biri olan Stedile, hareketler arasındaki dayanışmayı şu sözlerle dile getirmektedir: “Biz sonuç olarak bundan böyle diğer toplumsal hareketlere; ücretli çalışanların örgütlerine, kendiliğinden kitle hareketlerine ve kiliselere açılmamızın bir zorunluluk olduğu sonucuna varıyoruz... ‘İşsizliğe Karşı Avrupa Yürüyüşü’, *Sans-Papiers* hareketi, Zapatistalar ve Latin Amerika’da sürmekte olan diğer mücadeleler ile birlikte neo liberalizme karşı uluslararası ölçekte bir ittifak oluşturmak istiyoruz.” (Stedile, 1999, aktaran: Aguiton, 2005, s. 140).

Hareketler arasındaki bu dayanışma, demokrasi ve çoğulculuğun bir ön gereklilik olarak kabul edilmesine dayanmaktadır. Birçok farklı görüş ve inanç sisteminden gelen insanlar, birbirleri arasındaki farklılıkları kabul ederek ve onaylayarak “başka bir dünya” yaratmayı arzulamaktadır. Zapatistaların dediği gibi: “Arzuladığımız dünyada her dünyaya yer olacak.” (EZLN, 2002’den aktaran: Foran, 2008, s. 111). Bu doğrultuda örgütlenen ve bağlantılar oluşturan küçük ya da büyük, radikal veya reformist gruplar kendi öncelik verdikleri konularda talep ve şikâyetlerini dile getirebilirken, birbirleriyle de dayanışma sergileyebilmektedir. Hawken Seattle protestosunda tanık olduğu bir sahneyi şöyle aktarıyor: “İleride kalabalık kaynaşıyordu, Anarşistler oradaydı, aşağı yukarı 40 kişiydiler. Hepsinin siyah pantolonu, siyah fuları, siyah beresi ve uzun çizmeleri vardı; kostümleri sayesinde kendini fark ettiren iki gruptan biriydiler. Diğer grup ise bir gün önce Sierra Kulübü yürüyüşünde rengârenk kaplumbağa kostümleri giymiş 300 çocuktü.” (Hawken, 2004, s. 23). Gerçekten de küreselleşme karşıtı gösterilerde çok çeşitli sosyal statü ve gelir gruplarından, farklı etnik köken, dini inanç, ideoloji ve yaş gruplarından gelen insanlar birbirlerine karşılıklı saygı içerisinde kolektif bir eylem gerçekleştirebilmektedir. Hardt ve Negri’ye göre, hareketler arasındaki bu dayanışma ve çoğulculuk olgusu, küreselleşme karşıtı hareketlerin yalnızca “rastgele bir küme veya farklı seslerin kakofonisi” değil, küresel politikalara karşı sesleri duyulmayanların “ortak bir koro”su olduğunu göstermektedir (Hardt ve Negri, 2004, s. 304).

Hardt ve Negri çağdaş küresel düzeni “İmparatorluk”, bu sürece karşı muhalefeti ise “Çokluk” terimleriyle açıklamaktadırlar. Buna göre, İmparatorluk terimi (Hardt ve Negri, 2003) emperyalizmin yeni bir evresini, “karma bir kuruluş yapısı”, “iktidar merkezinin yokluğu” ve “dışarının olmayışı” nitelikleriyle tanımlanan, dünyayı yönetme gücüne sahip yeni bir politik-yönetmel yapıya göndermede bulunmaktadır. Bu yapıya karşı doğabilecek tek muhalif alternatif ise Çokluk’tur. Çokluk kavramıyla tanımlanmak istenen oluşum halk, kitle veya kalabalık kavramlarından oldukça uzaktır. Çokluk kendi içinde çok boyutluluk ve çeşitlilik taşıyan, tehlike altındaki demokrasiyi gerçekleştirebilme kapasitesine sahip, ağ şeklinde örgütlenen etkin bir öznedir. “Çokluk asla bir tekilliğe ya da tek bir özdeşliğe indirgenemeyecek sayısız içsel farklılıktan müteşekkildir: Kültür, ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet ve cinsellik farkları kadar farklı emek biçimlerini, farklı yaşam tarzlarını, farklı dünya görüşlerini, farklı arzuları da kapsar (Hardt ve Negri, 2004, s.12). Bu anlamıyla Çokluk kavramı, küreselleşme karşıtı hareketlerin çoğulculuğunu en iyi şekilde açıklayabilecek terimdir.

3.2.3. Liderin Yokluğu

Küreselleşme karşıtı hareketlere katılan çoğu grubun seçilmiş bir lideri yoktur. Aynı zamanda, bir bütün olarak küreselleşme karşıtı hareketi temsil eden bir lider de yoktur. Bu durum, hareketlere büyük bir esneklik ve karar almada demokratik süreçlerle işleyen bir özerklik niteliği kazandırmaktadır. Elbette, sendikaların liderleri ve sivil toplum kuruluşlarının sorumlularının kendi grupları üzerinde bir karar mercii olarak çeşitli yetkileri vardır, ancak bunlar ortalama bir protestoda yüzlerce örgütün iştiraki göz önüne alındığında (Seattle protestosuna yedi yüzün üzerinde örgüt katıldı), tüm hareketi kontrol edebilecek bir liderin olmadığı ve olamayacağı söylenebilir.

19. yüzyıldan beri sosyal hareketler, birbirleriyle iktidar mücadelesi içindeki partilerin hiyerarşik olarak örgütlenmiş yapısının başında bulunan liderlerin hareketler üzerindeki kontrolünü ve otoritesini mutlaklaştıran piramitsel bir örgütlenme yapısına sahipti. Bu örgütsel yapı 1968 hareketlerinde –bizzat hareketlerin kendileri tarafından- doğrudan bir şekilde eleştiriye maruz kalmış olsa da, 68 hareketlerinin tabanını oluşturan öğrenci ve işçi

örgütlerinin liderleri hareketler üzerinde büyük ölçüde söz sahibiydi (örneğin, Almanya’da Rudi Dutschke, Fransa’da Daniel Cohn Bendit öne çıkan öğrenci liderleriydi ve işçi sendikaları başkanları da işçileri kitlesel olarak yönlendirebiliyordu). Dolayısıyla, eski sosyal hareketlerdeki mitselleştirilmiş karizmatik lider tipinin küreselleşme karşıtı hareketlerin örgütsel yapısında var olmadığı görülmektedir. Ancak yeni sosyal hareketlerin örgütlenme tarzının küreselleşme karşıtı hareketlere birçok yönden benzediği öne sürülebilir (Tilly, 2008; Habermas, 2008 (1); Çetinkaya, 2008; Touraine, 2008). Bununla birlikte, sistem karşıtı kitlesel bir hareket olarak küreselleşme karşıtı hareketleri yönlendirebilecek lider ya da liderlerin yokluğu durumu, küreselleşme karşıtı hareketleri önceki hareketlerden ayıran önemli bir niteliksel dönüşüme işaret etmektedir.

Küreselleşme karşıtı hareketlerin içinde yer alan EZLN’nin örgütlenme yapısı bu durumu açık bir şekilde örneklemektedir. EZLN örgütünün başında hiçbir lider yoktur, örgütün aldığı kararları ve açıklamaları kumandan yardımcısı unvanıyla Marcos adında bir kişi yapar ve bu kişinin yüzünde bir maske olduğu için tam olarak kim olduğu bilinmemektedir. Burada geleneksel sosyal hareketler için vazgeçilmez olan, öne çıkan karizmatik lider karakterinin ya da hiyerarşik parti örgütlenmesinin bilinçli bir şekilde reddedildiği görülmektedir. Küreselleşme karşıtı hareketlerin de resmi bir lideri, bağlı oldukları bir parti programı veya hiyerarşik bir örgütlenmesi yoktur.

3.2.4. Değişen Sınıf Yapısı ve Hareketlerin Tabanı

Küreselleşme karşıtı hareketlerin tabanı önceki sistem karşıtı hareketlerden oldukça farklıdır. Modern sosyal hareketler tarihinde, sistem karşıtı hareketin tabanını oluşturan en büyük grup işçilerdi. Küreselleşme karşıtı hareketlerde örgütlü işçi gruplarının varlığı söz konusuysa da, bu gruplar hareketin tabanını oluşturabilecek niceliksel çokluktan uzaktırlar. İşçilerin hareketlerin tabanını oluşturup oluşturmadığı sorusu 1968’den beri sosyal hareketler alanında gerçekleşen tartışmaların temel konusu olmayı sürdürmesine rağmen, bugün küreselleşme karşıtı hareketlerin bilinen anlamıyla işçi tabanına dayanmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Marcuse, daha 1968’de sosyal hareketleri konu alan bir konferansta hareketlerin tabanını değerlendirirken şöyle diyordu: “Radikal öğrenci hareketinin ve Siyah militanların günümüzde bu ülkede bulunan *yegâne* muhalefet grupları olduklarını düşündüğümü baştan belirtmek isterim. Başka muhalefet yok. Varsa da ben daha keşfedemedim.” (Marcus, 1998, s. 69). 1968’den bugüne kadar yaşanan sosyo-ekonomik değişimler, sosyal hareketlere katılan gruplar üzerinde doğrudan bir şekilde yansımaları bulmuştur. Özellikle 1980’lerden sonra gelişen hareketlere bakıldığında, işçilerin hareketler içerisinde oldukça zayıf bir varlık gösterebildiği görülecektir. Bu dönemdeki hareketler daha çok gelişmiş toplumlarda kimlik temelli, Üçüncü Dünya’da ise etnik ve dinsel temele dayalı idi (Connolly, 1995; Tok, 2003; Morley ve Robins, 1997; Jacques ve Hall, 1995). Bu dönemde benimsenen neo-liberal politikaların ve üretimin esnekleştirilmesinin bir sonucu olarak sendikal örgütlenmeler zayıflamış, mavi yakalı işçiler ise yerlerini ağırlıklı hizmet sektöründe çalışan “esnek işçiler”e (geçici, sigortasız, kısmi zamanlı çalışan işçiler) bırakmıştı.

Kalouche ve Mielants günümüzün yeni sınıfsal yapısını dört ayrı gruba dayanarak açıklamaktadır. Buna göre, yeni sınıf yapısı “küresel elitler”, “profesyonel sınıf”, “geçici işçiler” ve “yeni köleler”den oluşmaktadır. “Küresel elitler”, bu piramitsel yapının en üstünde yer almaktadırlar. Sayıları oldukça az olan bu sınıfın üyeleri üretim etkinliğine ya hiç katılmamakta, ya da yönetsel ve organizasyona dayalı alanlarda faaliyet göstermektedirler. İkinci grupta yer alan “profesyonel sınıf”, üretim alanına doğrudan katılan, güvenli ve uzun süreli bir mesleğe sahip, krediler ve artan alım gücü yoluyla temel ihtiyaçlarını ve genellikle daha fazlasını karşılayabilecek bir gelir düzeyi ve yaşam tarzıyla tanımlanmaktadır. Profesyonel sınıf “tüketici özne”yi en iyi şekilde örnekler niteliktedir. Özellikle “ev” bu sınıfın temel yaşam alanıdır. Ev dekorasyonu, ev içi elektronik aygıtlar, internet, kablolu TV vb nesnelere, moda, yaşam tarzı ve bilgiye erişim vazgeçilmez öneme sahiptirler. Üçüncü gruptaki “geçici işçiler sınıfı”, temel gereksinimlerini düzenli bir şekilde temin edemeyen, hükümet ya da başka bir kurumdan gelecek desteğe muhtaç olan kişilerin oluşturduğu sınıftır. Bu sınıfın krediye ulaşım imkânı çok kısıtlıdır ve harcanabilir gelirlerinin miktarı oldukça sınırlıdır. Geçici işçiler üretim etkinliklerinin büyük çoğunluğunu gerçekleştirmelerine rağmen, yükselme ihtimalleri -suça karışma, fuhuş, uyuşturucu satıcılığı ya da piyangolar vb dışında- neredeyse sıfırdır. Düzensiz gelir ve sürekli işten çıkarılma korkusu bu sınıfı belirleyen temel niteliktir. Sonuncu grup ise “yeni köleler” olarak tanımlanmaktadır. Bu sınıfın üyeleri çok kötü çalışma koşullarına sahip işyerleri, seks ve uyuşturucu ticareti ve suça

yönelik faaliyetler tarafından uzun dönemli istismara maruz kalan kişilerden oluşmaktadır. “Buradaki kullanım işgücüne değil, doğrudan zorlama yoluyla insan-metaların (satılabilir bedenlerin) inşasına dayalıdır. Genellikle bu köleler mekânsal kısıtlamalara tabidirler ve herhangi bir “alım gücü”ne sahip değildirler. Evsizler, açlar, yiyecek ve hayatta kalmak için, barınabilmek için, kendilerinin ve evlerinin ihtiyaçlarını sağlayabilmek için her gün savaş vermek zorunda olanlar (özellikle de çevre ve yarı çevre ülkelerdekiler) ve STÖ’lerden veya devletten yardım *almayanlar* da ayrıca “yeni köleler” olarak adlandırılabilir” (Kalouche ve Mielants, 2008, s. 263).

Yukarıda özetlenen sınıfsal yapının ışığında, küreselleşme karşıtı hareketlerin küreselleşme süreciyle giderek belirgin hale gelmekte olan yeni toplumsal tabakalaşma biçimine yönelttikleri temel eleştiriler ve hareketlerin tabanını oluşturan sosyal sınıf daha iyi anlaşılabilir. Her şeyden önce, küreselleşme karşıtı hareketlerin karşı çıktıkları küreselleşme biçimi, bu sınıfsal yapıyı ortaya çıkaran küresel ekonomi ve politikaların demokratik katılım esasına dayanmayan uygulayımıdır. İkinci olarak, hareketler büyük oranda profesyonel sınıftan ve henüz sınıfsal açıdan herhangi bir yere konumlandırılmamış olan öğrenciler ve genç kuşaktan destek görmektedir. Bunun dışında köylüler, yerli halklar, marjinal alt-kültürler vb sınıf dışı örgütlü kesimler de harekete destek vermektedir. Üçüncü olarak, geçici işçiler ve yeni köleler sınıfının içinde bulunduğu yoksunluk durumu, onların küresel politikaları değerlendirebilecek eleştirel bir bakış açısına sahip olmalarını engellediğinden ve bir araya gelip örgütlenebilecek imkânların varlığına izin vermediğinden dolayı, -hareketlerin eleştirileri bu iki sınıfın varlığı üzerinde temellenmesine rağmen- bu sınıfların hareketlere katılımı yok denecek kadar az sayıdadır. Son olarak, karşı olunan sınıf küresel eşitsizliği arttırmak ve desteklemekle suçlanan küresel elitler sınıfıdır.

Buna göre, basit bir mantıksal akıl yürütmeye küreselleşme karşıtı hareketlerin tabanının eğitilmiş (küresel sorunlarla ilgileniyor ve en az bir yabancı dili akıcı bir şekilde konuşabiliyor olmalıdırlar) ve orta düzeyde gelir sahibi olduğu (en azından yol ve barınma masrafını karşılayabilecek gelir düzeyinde olmaları gerekir) varsayımına ulaşılabilir. Bu taban büyük oranda profesyonel sınıfa ve sınıf dışı kesime dayanmaktadır. Hawken’in dediği gibi: “... Protestocular örgütlü, eğitilmiş ve kararlıydı. Onlar, insan hakları aktivistleri, işçi hakları aktivistleri, yerli halklar, din adamları ve kadınları, çelik işçileri ve çiftçilerdi. Onlar,

ormanları koruma aktivistleri, çevreciler, sosyal adalet için çalışanlar, öğrenciler ve öğretmenlerdi.” (Hawken, 2004, s. 22).

3.2.5. Örgütlenme Şekli

Küreselleşme karşıtı hareketlerin büyük çoğunluğu “eylem birlikleri” adlı küçük gruplar yoluyla örgütlenmektedir. Eylem birlikleri adı verilen gruplar ortak değerleri veya amaçları paylaşan insanların bir araya gelmesiyle oluşan, beş ila yirmi kişilik otonom ekiplerdir. Herhangi merkezi bir yönetim şeklinin, lider veya örgüt içi hiyerarşinin olmadığı, yatay biçimde örgütlenmiş gruplar konsensüs yoluyla karar alıp eylemde bulunurlar. Eylem birliklerinde her bireyin ayrı sorumlulukları ve rolleri vardır. Bunlar temel olarak şu şekilde incelenebilir (Welton ve Wolf, 2004, s. 50-52):

- **Tıbbi:** Eylem sırasında gerekebilecek tıbbi müdahaleyi yapabilen ve sağlık sorunlarını giderebilen eğitimli doktorlar bu grupta yer almaktadır.
- **Yasal Gözlemci:** Yasalar konusunda bilgili kişiler, eylem sırasında hukuk ihlali durumlarını ve polisin aşırı müdahalelerini not alarak ya da belgeleyerek gruba katkı sağlar.
- **Medya:** Grubun içinde hitabet yeteneği olanlar medya sözcüsü olarak işlev görür. Basını eylemcilerin talepleri ve şikâyetleri hakkında bilgilendirir.
- **Duygusal Ortam Gözlemcisi:** Duygusal ortam gözlemcisi ya da diğer adıyla “eylem cini”, grubun motivasyonunu yüksek tutmak için çalışan kişi veya kişilerdir. Kimi zaman eylem sırasında gerekli olan ihtiyaçları karşılayarak, kimi zamansa sloganlar veya şarkılarla eylemcilerin morallerini yükseltmeye çalışır.
- **Trafik:** Yürüyüşlerde trafiğin akışını kontrol edecek ve kargaşayı önleyebilecek kişiler bu grupta yer alır.
- **Gözaltına alınabilir üyeler:** Birliğin içinde gözaltına alınmaktan çekinmeyen, gönüllü aktivistler eylemin ön saflarında yer alarak pasif direniş (oturma eylemi, kendini zincirleme vb) yöntemleriyle protestoya katkıda bulunur.
- **Gözaltı Desteği:** Gözaltı desteği sağlamakla görevlendirilmiş kişi ya da kişiler gözaltına alınabilecek olan kişilerin adres, telefon gibi kişisel bilgilerini not

olarak ve dışarıdan gözaltındaki üyelere destek olarak (avukatlarla görüşmek, polis merkezine gitmek vb) birliğe katkıda bulunur.

- **Genel Destek:** Çeşitli nedenlerle eylemlere katılmak istemeyen ya da katılamayacak durumda olan kişiler, birliğe maddi-manevi destek sağlamaktadır. Gruptaki insanlar hakkında gerekli bilgiye sahip olan bu kişiler, gözaltına alınanların arabaları, evleri, kişisel eşyaları vb ile ilgilenir. Bunun dışında eylem yerine ulaşım, yemek vb ihtiyaçlarla ilgilenirler.

Hareketleri bir araya getirmek ve örgütlemek amacıyla oluşturulmuş çeşitli organizasyonlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri arasında “Doğrudan Eylem Ağı” (Direct Action Network), “Jubilee 2000”, ATTAC, “Halkların Küresel Eylemi” (Peoples Global Action), “Küresel Ekonomik Adalet İçin Ağ” (Network for Global Economic Justice) ve “Ya Basta!” sayılabilir. Bu organizasyonların hepsi yukarıda açıklanan örgütsel yapıyla benzer bir şekilde örgütlenmektedir. Bunun dışında, hareketlere ulusal sendikalar ve siyasi, kültürel, dini veya kamusal kurumlar da destek vermektedir.

Hareketlerin dışarıdan dağınık ve kendiliğindenmiş gibi görünen örgütlenme yapısı, aslında baştan sona düşünülmüş ve planlanmış bir organizasyon sürecinin ürünüdür. Burada, küçük ve yerel sivil toplum kuruluşlarının bir koalisyon oluşturarak başka diğer koalisyon gruplarıyla küresel düzeyde etkileşime girdikleri bir “ağ” örgütlenmesi, küreselleşme karşıtı hareketlerin başat örgütsel karakteridir. Bu örgütsel yapının benimsenmesinde hareketlerdeki niceliksel oranları çok küçük olmasına rağmen, hareketlerin merkezinde yer alan anarşist otonomların etkisi özellikle göze çarpmaktadır. Epstein’in belirttiği gibi: “Günümüzün genç radikal aktivistlerinin çoğu, özellikle küreselleşme karşıtı ve şirketleşme karşıtı hareketin merkezindekiler kendilerini anarşistler olarak isimlendirmektedir... anarşizm küreselleşme karşıtı hareket içinde hakim bir perspektiftir.” (Epstein, 2001’den aktaran: Gautney, 2010, s. 111).

Anarşist örgütlenme merkezileşmiş bir politik organizasyon biçimini reddeder ve bunun yerini alabilecek kesin bir kalıp önermez. Ancak, siyasi örgütlenmeye yönelik üç temel prensibi vardır: tasarlamak, anti-otoritercilik ve anti-kapitalizm. Tasarlamak, planlı ve

gerçekçi bir şekilde alternatifleri değerlendirmek, ulaşılabilir hedefleri saptamak ve arzulanan özgürlüğü ileriki bir zamanda değil, mevcut koşullar dâhilinde “hemen şimdi” gerçekleştirmeyi içerir. Anti-otoritercilik ise, örgütsel yapının yataylığına vurgu yapmaktadır. Son olarak anti-kapitalizm, örgütün sistem karşıtı duruşunu tanımlamaktadır (Gautney, 2010 s. 124-125). Küreselleşme karşıtı hareketlerin örgütlenme süreçlerinde bu üç temel prensibi uygulamaları, anarşist öğretinin hareketlerin genel karakteri üzerindeki hâkimiyetini ortaya koymaktadır.

3.3. 21. Yüzyılda Küresel Demokrasinin Olabilirliğini Düşünmek

Bu bölümde, küreselleşme karşıtı hareketin şekillenme sürecinde önemli bir dönüm noktası olan Dünya Sosyal Forumu’nun yapısı ve dayandığı temel ilkeler aktararak, hareketlerin taşıdığı potansiyel dinamikler araştırılacaktır.

3.3.1. Dünya Sosyal Forumu

Dünya Sosyal Forumu (DSF), Ocak 1971’den beri İsviçre’nin Davos kentinde düzenlenmekte olan Dünya Ekonomik Forumu’na (DEF) bir alternatif oluşturmak ve ekonomi odaklı ilgileri halkın sosyal yaşamına ve sosyal yapıya yöneltmek suretiyle, “kâr”ı değil “insan”ı önceleyen açık bir platform yaratmak amacıyla ortaya çıkmış bağımsız bir sivil toplum girişimidir.

Dünya Ekonomik Forumu’na karşı bir Forum düzenleme fikrinin gerçeklik kazanmasında özellikle MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) karşıtı uluslararası hareketler ve ATTAC’ın (Yurttaşlarla Dayanışma Amacıyla Finans İşlemlerinin Vergilendirilmesi Derneği) çabalarının önemli bir yeri vardır. 1999’da Seattle’da gerçekleşen protestolar da uluslararası hareketleri bir araya getirmeye yönelik bir ihtiyacı karşılamının aciliyetini ortaya koymaktaydı. Ayrıca,

DSF'den çok önceleri, DEF toplantılarını protesto etmek amacıyla aktivist öğrenci ve akademisyenler tarafından Davos'ta halka açık alternatif tartışma platformları kurulmaktaydı. Burada alternatif bilimsel toplantılar gerçekleştirilirken, sloganı “kamu yararına girişimcilik” olan DEF'in 20.000 dolarlık katılım ücreti ve 6 milyar insanın kaderini doğrudan ilgilendiren konuların az sayıda siyasetçi ve iş adamının katılımıyla gerçekleştirilen toplantılarda tartışılması protesto edilmekteydi (Şensever, 2003, s. 27-28).

Bu gelişmelerden ilham alarak kurulan DSF girişimi, “Başka bir dünya mümkün!” sloganıyla küresel düzeyde tüm toplumsal hareketleri bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. DSF, kendini “neo-liberalizme ve paranın ya da emperyalizmin herhangi bir biçiminin egemen olduğu bir dünyaya karşı muhalefet gösteren sosyal hareketler, ağlar, sivil toplum örgütleri ve diğer sivil toplum organizasyonlarının düşüncelerini savunmak, fikirlerini demokratik olarak tartışmak, önerilerini formüle etmek, deneyimlerini özgürce paylaşmak ve aktif eylem için ağlar oluşturmak amacıyla bir araya geldiği açık bir platform” olarak tanımlamaktadır.

25-30 Ocak 2001 tarihleri arasında Brezilya'nın Porto Alegre kentinde düzenlenen Birinci Dünya Sosyal Forumu, 117 farklı ülkeden gelen yaklaşık 30.000 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Forumda “refahın üretimi ve toplumsal yeniden üretim”, “refaha erişim ve sürdürülebilirlik”, “öne sürülen sivil toplum ve kamusal alan” ve “yeni toplumda politik güç ve etik” olmak üzere dört tema ile ilgili olarak konferanslar, seminerler ve workshoplar düzenlenmiştir.

Birinci Dünya Sosyal Forumu sonrasında tüm katılımcı kurumların üzerinde fikir birliğine vardığı on dört ilke benimsenmiştir (Şensever, 2003, s. 34-37):

- 1) DSF, neoliberalizme, dünyaya sermaye tarafından hükmedilmesine, emperyalizmin her çeşidine karşı olan ve hem insanlar arasında, hem de insanlar ile yerküre arasında yapısal ilişkilerin olduğu küresel bir toplum inşa etmeyi amaçlayan grupların ve sivil toplum hareketlerinin, eleştirel düşünce, demokratik fikir alışverişi, öneriler

- oluşturulması, deneyimlerin özgürce paylaşılması ve ortak etkili faaliyetler kurulması amacıyla bağlantılar kurulması için açık bir buluşma yeridir.
- 2) Porto Alegre'deki DSF zaman ve mekânda yerleşen bir oluşumdur. Bundan sonra ise Porto Alegre'de ortaya atılan "Başka bir dünya mümkün" söyleminin kesinliğiyle, DSF kalıcı bir alternatif arayışı ve inşası sürecine dönüşmeye başlamıştır.
  - 3) DSF bir dünya sürecidir. Bu sürecin parçası olarak yapılan tüm toplantıların uluslararası bir boyutu vardır.
  - 4) DSF'de önerilen alternatifler, büyük uluslararası şirketler ve onlara hizmet eden uluslararası kurumlar tarafından, ulus devletlerin de onayıyla yönetilen küreselleşme sürecine bir karşı duruş içindedir. Bu alternatifler dayanışma içinde farklı bir küreselleşme biçiminin dünya tarihinde yeni bir safha olarak yaygınlaşmasını sağlayacak şekilde oluşturuldu. Dayanışmanın küreselleşmesi, insan haklarına ve çevreye saygı gösteren, toplumsal adalet, eşitlik, halkların bağımsızlığı için mücadele eden uluslararası demokratik örgütlenme ve kurumlar üzerine inşa edilecek.
  - 5) DSF sadece bütün dünya ülkelerinden örgütleri ve sivil toplum hareketlerini bir araya getirip ilişki kurmalarını sağlar ama kesinlikle dünya sivil toplumunu temsil eden bir varlık ya da kurum olma amacını gütmeyiz.
  - 6) DSF'nin toplantıları DSF'nin kurumsal varlığı adına karar vermez. Buna göre, herhangi bir sosyal forum oluşumu adına hiç kimse bütün katılımcıları temsil etme iddiası taşıyan pozisyonlar ifade etme yetkisine sahip değildir. Forumun katılımcıları, foruma katılanların tümünü ya da çoğunu bağlayan, forumun kurumsal olarak temel pozisyonlarını belirleyebilecek faaliyet önerileri veya beyannameler hakkında, oy birliğiyle bile olsa kurum adına karar alamaz. DSF toplantılardaki katılımcıların itiraz edebileceği türden bir güç odağı temsil edemez. DSF, katılan örgüt ve hareketlerin eylemlilikleri ve birbirleriyle ilişkilerini sağlayacak tek olanağı teşkil etmeyi amaçlamaz.
  - 7) Buna rağmen, forumun toplantılarına katılan örgütlerin ya da örgüt gruplarının, bu toplantılar sırasında tekil olarak ya da diğer katılımcılarla birlikte verdikleri kararlar üzerine hareket edebilme hakları garanti edilmelidir. DSF, hiçbir yönlendirme, hiyerarşileştirme, sansür ya da sınırlama getirmeksizin, elindeki bütün imkanları kullanarak, bu kararların, kararları veren örgüt veya örgüt gruplarının inisiyatifi olarak, geniş dağıtımını sağlar.
  - 8) DSF çoğulculuk ve çeşitliliğe önem veren, devletçilik, merkezîyetçilik ve partilikten uzak bir ortamdır; başka bir dünya inşa etmek amacıyla, yerel ve küresel düzeyde

somut eylemlilikler içinde bulunan örgütlerin ve hareketlerin merkezîyetçi olmayan bir biçimde birbirleriyle ilişkiye geçmesini sağlar.

- 9) Katılımcılar bu tüzüğün maddelerini kabul ettikleri sürece, DSF, çoğulculuğa, katılımcıların girişim biçimleri ve eylemliliklerinde çeşitliliğe, cinsiyet, etnik kimlik, kültür, kuşak, ve fiziksel kapasite çeşitliliğine açık bir forum olacak. Siyasi parti temsilîyetleri veya askeri örgütler foruma katılamaz. Bu tüzüğü kabul eden devlet liderleri veya parlamento üyeleri kişisel olarak katılmak üzere foruma davet edilebilir.
- 10) DSF, ekonomi, tarih ve gelişmeye dair totaliter ve indirgeyici yaklaşımlara ve devlet tarafından toplumsal kontrol adına şiddet kullanılmasına karşıdır. DSF, insan hakları; doğrudan demokrasi; barış ilişkileri; insanlar, etnik kimlikler, halklar ve cinsiyetler arası eşitlik ve dayanışmaya saygıyı ön planda tutar; her çeşit üstünlük veya hâkimiyet ilişkisini ya da bir insanın başka bir insanı tahakkümü altına almasını kınar.
- 11) Bir tartışma platformu olarak DSF, sermayenin hâkimiyet araçları ve mekanizmaları, bu hâkimiyete direniş yolları, kapitalist küreselleşme sürecinin ırkçı, cinsiyetçi ve çevre düşmanı boyutlarıyla küresel düzeyde yarattığı sosyal eşitsizlik sorunlarına getirilebilecek alternatif önerileri üzerine derin düşünciyi teşvik eden bir fikir hareketidir.
- 12) Deneyim alışverişinin alt yapısı olarak DSF, katılımcı örgüt ve hareketler arasında karşılıklı saygı ve birbirini tanıma ilişkilerini teşvik eder. DSF toplumun ekonomik ve siyasi faaliyetinin, şimdi ve sonraki kuşaklar için, insanların ihtiyaçları ve doğaya saygı üzerine temellendirilmesine büyük önem verir.
- 13) Bir karşılıklı ilişki kurma ortamı olarak DSF, dünyanın geçirmekte olduğu insanlık dışı sürece ve devlet şiddetine karşı şiddet içermeyen toplumsal direnişi artırma kapasitesi olan örgütler ve hareketler arasında yeni ulusal ve uluslararası bağlar kurmayı ve böylece bu örgütler ve hareketler tarafından gerçekleştirilen insanca çabalara destek vermeyi amaçlar.
- 14) DSF, katılımcı örgüt ve hareketlerin eylemliliklerini yerelden ulusal düzeye taşımalarını, küresel bağlamda aktif katılımı amaçlamalarını ve dayanışma içinde yeni bir dünya yaratmak adına denemekte oldukları değişim sağlayıcı pratiklerini küresel gündeme oturtmalarını teşvik eden bir süreçtir.

İkinci Dünya Forumu yine Brezilya'nın Porto Alegre kentinde gerçekleştirildi. Birinci DSF'den daha yüksek düzeyde bir katılım oranıyla (yaklaşık 40.000 kişi) gerçekleşen forum,

yerküre üzerindeki tüm sosyal hareketleri tek bir platformda bir araya getirmenin olanaksızlığını gerekçe göstererek DSF'nin yanı sıra yerel forumların da düzenlenmesi gerektiği kararını aldı. Böylece, Avrupa Sosyal Forumu, Türkiye Sosyal Forumu, İstanbul Sosyal forumu gibi çeşitli girişimler gerçekleştirilerek kıtasal ve yerel düzeyde örgütlenme ve katılım teşvik edilmiştir. 2011 yılında dünyanın en yoksul ülkelerinden Senegal'in başkenti Dakar'da toplanacak olan DSF, 2001 yılından bu yana düzenli olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Tablo 3.4: Dünya Sosyal Forumu İstatistikleri (2001-2003)

Etkinlik:	2001	2002	2003
Konuşmalar	—	27	—
Seminerler	—	96	—
Atölyeler	—	652	—
Delege Sayısı	4750	12274	20763
Kayıtlı Örgütler	1500	4909	5717
Temsil Edilen Ülkeler	117	123	130
Delegasyonlar (Delege sayısına göre):			
Brezilya	—	6847	19500
Arjantin	—	799	750
İtalya	—	693	600
Fransa	—	576	700
ABD	—	—	1100
Delegasyonlar (Örgüt sayısına göre):			
Brezilya	—	1698	3400
İtalya	—	266	150
Fransa	—	144	150
Arjantin	—	134	120
ABD	—	126	—
Diğer:			
Düzenlenen toplam etkinlik	—	—	1200
Forumda çalışan gönüllü sayısı	—	—	650
Gençlik kampına katılan örgüt	—	—	700
Gençlik kampına katılan genç	2000	—	25000
Atölye/Seminer:			
Uluslar arası	—	10	—
Araştırma merkezleri	—	27	—
Kooperatif	—	15	—
Bilimsel örgüt	—	37	—
Dini örgüt	—	33	—
Sosyal hareket	—	66	—

Sivil toplum kuruluşu	—	185	—
Koalisyon/Kampanya	—	36	—
Sendika	—	114	—
Düzenlenen atölye	—	700	1286
Katılım:			
Toplam katılımcı	25000	40000	100000
Medya:			
Toplam gazeteci	1870	3356	4094
Serbest gazeteci	—	697	—
Medya kurumu sayısı	764	1066	1423
Ülke	—	—	51

Kaynak: Şensever, 2003, s.57.

Bu süreç içinde DSF’ye gösterilen ilgide gözle görülür bir düşüş meydana gelmiştir. Bu durum, DSF’nin yerel sosyal forumlara ayrışma sürecine girmesinden, forumun kendi içindeki bazı çelişkilerden (Şensever, 2003, s. 195) ve 11 Eylül’den sonra değişen dünya konjonktüründen kaynaklan olumsuz gelişmelerin etkisinden kaynaklanıyor görünmesine rağmen, forumun geleceğine yönelik iyimserlik bugün de devam etmektedir. Wallerstein’in belirttiği gibi: “Dünya Sosyal Formu bazen ters dönmüş bir kaplumbağaya benzese de Ezop’un fablında yarış kaybeden, hızlı ve gösterişli Davos tavşanıdır” (Wallerstein, 2007).

3.3.2. Başka Bir Dünya Mümkün!

“Başka bir dünya mümkün!” sloganı küreselleşme karşıtı hareketleri özetler niteliktedir. Bu sözle, neo-liberal sistemin bir alternatifinin olabileceği ve yüzyılımızın apolitik bireyinin tekrar daha iyi bir dünya için mücadele verebileceği mesajları verilmektedir. Bu sloganın iletmiş bir diğer ileti de, daha iyi bir dünyanın nasıl kurulacağı sorusunun ucu açık bırakılmış olmasıdır. Küreselleşme karşıtı hareketlerin heterojen niteliği düşünüldüğünde, böyle bir talepler, öneriler ve ideolojiler çokluğu içinde tek bir düşünce sisteminin savunuculuğunu üstlenmek anlamlı görülmemektedir. Bunun yerine, neo-liberalist ekonomi politikalarından olumsuz yönde etkilenen ve kapitalist sistemin tek yönlü dayatmacı yapısından dolayı yaşam tarzları, gündelik hayat veya insan hakları konularında sıkıntılarını dile getirmek isteyen tüm grupların birbirleriyle ittifak içerisine girdikleri bir “karşı blok” oluşturulmaktadır. Bu nedenden ötürü, hareketlerin mücadelesi yalnızca tek bir amaca doğru ilerlemek değil, birçok amacın aynı anda gerçekleşebileceği demokratik bir platform yaratabilmek üzerinde şekillenmektedir.

Stammers, sosyal hareketler arasındaki bu dayanışmayı “hareketlerin hareketi” olarak adlandırmaktadır. Çevre, kadın, yerli halklar, insan hakları hareketleri ve daha pek çok sorun etrafında örgütlenmiş olan hareketler, ekonomik küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı yeni bağlantılar ve ağlar oluşturarak birlikte mücadele etmektedirler (Stammers, 2009, s. 206-207). Hareketler arasındaki bu güç birliği, birbirlerini inkâr etmeden kabullenebilecek bir konsensüs imkânını yaratmayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, “başka bir dünya” olasılığı, küreselleşme sürecinden olumsuz şekilde etkilenen tüm toplumsal katmanların talep ve önerilerini içerecek biçimde yapılandırılmaya çalışılan ucu açık bir süreç olarak tanımlanmıştır.

Hardt ve Negri’ye göre, modern sosyal hareketler tarihi incelendiğinde, hareketlerin hepsinde mevcut olan üç temel ilke çıkarılabilir. Birinci ilke, tarihsel koşullar dâhilinde belirli bir iktidar biçimiyle mücadele için en etkili direniş biçimini bulmayla ilgilidir. İkinci ilke, varolan ekonomik ve toplumsal üretim biçimiyle direniş biçimi arasında bir uyumluluğun sağlanmasıdır. Diğer bir deyişle, bir dönemdeki hâkim ekonomik ve toplumsal yapıya uygun olan bir direniş biçimi, o dönemdeki en etkili direniş biçimidir. Üçüncü ilke ise, sosyal hareketlerin evrimiyle ilgilidir. Buna göre, her sosyal hareket kendinden önceki hareketlerin eksikliklerini ve baskıcı yönlerini telafi ederek daha demokratik ve özgürlükçü bir yapıya dönüşmektedir. Küreselleşme karşıtı sosyal hareketler üç ilkenin birbiriyle örtüştüğü bir noktada durur: “Dağınık ağ yapısı, hem hâkim ekonomik ve toplumsal üretim biçimlerine tekabül eden hem de hâkim iktidar yapısına karşı en güçlü silah olan, tamamen demokratik bir örgütlenme modeli sunar bize” (Hardt ve Negri, 2004, s. 85-104).

SONUÇ

Küreselleşme karşıtı sosyal hareketler ilk olarak 30 Kasım 1999'da ABD'nin Seattle eyaletinde düzenlenen Dünya Ticaret Örgütü zirve toplantısı protestolarıyla birlikte bir sosyal olgu olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşme karşıtı hareketler, birçok yönden kendinden önceki sosyal hareketlerden ayrılmakta ve bu yönüyle kendine özgü niteliksel farklılıklar taşımaktadır. Gerek örgütsel yapılarındaki ademi-merkeziyetçilik, gerekse katılımcıların heterojenliği küreselleşme karşıtı hareketlerin en önemli ayırıcı nitelikleridir. Bu anti-hiyerarşik ve heterojen yapı çok farklı sosyal statüdeki insanları ve ideolojileri yan yana getirirken, farklılıkların korunmasına ve bir zenginlik olarak benimsenmesi gerektiğine yapılan vurgu, hareketin çoğulcu ve demokratik karakterini ortaya koymaktadır. Dünyanın her tarafındaki sosyal hareketleri farklılıklarına rağmen bir araya getiren ortak inanç ise, küresel neo-liberalist sistemin dünyanın ve insanlığın geleceğine yönelik büyük bir tehdit haline geldiği inancıdır.

Tezin ulaştığı birinci temel bulgu şu şekilde ifade edilebilir: Küreselleşme karşıtı sosyal hareketler, modern sosyal hareketler tarihinin evrimsel süreçleri içinde ele alınarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, küreselleşme karşıtı sosyal hareketler kendinden önceki sosyal hareketlerden önemli ölçüde ayrılmasına ve sosyal hareketlerin yeni biçimlerini sunmasına rağmen, bütünüyle yeni bir olgu veya geçmiş sosyal hareketlerden tümüyle bağımsızlaşmış bir sosyal hareket formu değildir. Sosyal hareketlerin tarihsel evrimi içinde edinmiş olduğu birikimler, bu süreçte kazanmış olduğu deneyimler ve her dönemin toplumsal sistem modeline göre şekillenen dönüşümler, sosyal hareketlerin durağan ya da zamandan ve mekândan bağımsız bir olgu değil, içinde doğduğu toplumsal sistem gibi ve onun bir parçası olarak sürekli bir değişim içinde olan sosyal bir olgu olduğunu göstermektedir.

Çalışmada elde edilen ikinci temel bulgu ise, çok boyutlu bir sosyal olgu olan küreselleşme sürecinin kendi muhalefeti olarak beliren sosyal hareketleri de küreselleştirdiğidir. Küreselleşme kavramı, modern toplumsal yapının en önemli unsurlarını köklü bir şekilde dönüştüren bir toplumsal sürece göndermede bulunmaktadır. Bu yönüyle küreselleşme, modern toplumların karakteristik yapısının en önemli unsurlarından biri olan ulus-devlet kavramını tartışmaya açmasıyla, ulusal veya kültürel toplumsal sistemlerin

giderek tek bir küresel sisteme doğru evrildiğini ifade etmektedir. Ancak, bu evrimsel süreç sorunsuz ya da kendiliğinden bir şekilde gerçekleşmediğinden dolayı, yeni toplumsal problemleri ortaya çıkarması ve mevcut bazı sorunların boyutlarının genişlemesi sonuçlarını da beraberinde getirmektedir. Bu durum, küreselleşme sürecinde yaşanan bir krizin demokratik bir ifadesi olarak küreselleşme karşıtı hareketlerde, bastırılmış ve görmezlikten gelinmiş bir toplumsal problemin dışavurumu olarak ise Doğu-Batı kutuplaşmasında ve küresel terörizmde kendini ortaya koymaktadır.

Üçüncü temel bulgu, küreselleşme karşıtı hareketlerin kendine özgü ayırıcı nitelikleri ve ileriye yönelik mevcut potansiyeli ile birlikte bir sosyal hareket örneği olarak ele alınması gerektiğidir. “Küreselleşme karşıtı hareketler” adlandırması, hareketlerin küresel niteliğini görmeyi engellememelidir. Zira hareketler uluslararası bir örgütlenme süreci sonucunda ortaya çıkmakta ve ulaşmaya çalıştıkları hedeflerle de küresel bir nitelik arz etmektedir. Bu nedenle hareketler “alternatif küreselleşme hareketleri”, “karşı küreselleşme hareketleri”, “aşağıdan küreselleşme hareketleri” ya da “anti-kapitalist hareketler” şeklinde de adlandırılabilir. Ayrıca, küreselleşme karşıtı hareketlerin heterojen karakteri, küresel düzeyiyle paralel olarak çokkültürlü ve çokuluslu yapısını ortaya koymaktadır.

Küreselleşme karşıtı hareketlerin gelişiminde Seattle protestolarının önemli bir yeri vardır. Seattle protestolarıyla birlikte küreselmeye yönelik toplumsal muhalefetin artık üstü örtülemeyecek bir toplumsal gerçeklik kazandığı anlaşılmıştır. Seattle protestolarından sonra eylemlilik düzeyini artıran ve bağlantılarını kuvvetlendirerek hızlı bir yükseliş ivmesi yakalayan küreselleşme karşıtı hareketlerin gelişimi, 11 Eylül saldırılarıyla birlikte duraklama sürecine girmiştir. 11 Eylül’ün ardından oluşan dünya konjonktüründe Dünya Sosyal Forumu oluşumuyla yeni bir yön kazanan küreselleşme karşıtı hareketler, bugün de gelişimini sürdürmekte ve yeni biçimler kazanmaktadır.

Küreselleşme karşıtı hareketler bir sosyal hareket örneği olarak ele alınıp incelendiğinde, başlıca beş ayırt edici niteliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Bunlar, teknolojinin önemi, çoğulculuk, liderin yokluğu, değişen sınıf yapısı ve hareketlerin tabanı, son olarak ise örgütlenme şekli başlıkları altında incelenmiştir. Teknolojinin önemi, küreselleşme karşıtı

hareketlerde teknoloji kullanımının hareketler için varoluşsal bir öneme sahip olduğunu ve örgütlenme süreçlerinden eylemlilik süreçlerine kadar teknolojinin ve hareketlerin iç içe geçmiş yapısal karakterini ifade etmektedir. Çoğulculuk, küreselleşme karşıtı hareketlerin heterojen örgütsel yapısına göndermede bulunmakta ve onun çokkültürlü ve çokuluslu bir oluşum olduğunu vurgulamaktadır. Liderin yokluğu, hareketlerin ademi-merkeziyetçi örgütsel yapısını tanımlamaktadır. Değişen sınıf yapısı ve hareketlerin tabanı, küreselleşme karşıtı hareketlerin ortaya çıktığı toplumsal yapının özellikleri bağlamında hareketlerin destek gördüğü toplumsal katmanların sınıfsal niteliklerine ışık tutarak, hareketleri ortaya çıkaran koşullara göndermede bulunmektedir. Örgütlenme şekli ise, küreselleşme karşıtı hareketlerin örgütlenme modellerindeki demokratik karar alma süreçlerini ve ağsal örgüt yapısını açıklamaktadır.

Küreselleşme karşıtı sosyal hareketler, içinde doğduğu toplumsal yapının geçirmekte olduğu sürekli değişim ve kriz durumlarına paralel bir şekilde, sürekli bir evrim içindedir. Bu evrimsel sürecin etkin bir öznesi konumunda öne çıkan küreselleşme karşıtı sosyal hareketler, tıpkı modern sosyal hareketler tarihindeki her sosyal hareket tipi gibi, bir yandan muhalefet gösterdiği sistemi dönüştürürken, bir yandan da sistemin sunduğu koşullarla şekillenmektedir.

KAYNAKÇA

- Abrahamian E., “The US Media, Samuel Huntington and September 11”, Middle East Report, No. 223, (2002), 62-63.
- Agnoletto V., İkinci Dünya Sosyal Forumu’ndaki konuşma, Porto Alegre, 2002.
- Aguiton C., Bu Dünya Bizim: Başka Bir Küreselleşmenin Aktörleri, Çev. Umut Konuş – Burcu Onar, İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ainger K., “Global Carnival Against Capital”, Z Magazine, September 1999, (İndirilme Tarihi: 03. 10. 2010)
http://www.thirdworldtraveler.com/Global_Economy/GlobalCarnival.html
- Amin S., Kaos İmparatorluğu, Çev. Işık Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993.
- Anieri P., Ernst C. ve Kier E., “New Social Movements in Historical Perspective”, Comparative Politics, Vol. 22, No. 4, (1990), s. 445-458.
- Arrighi G., Hopkins T. ve Wallerstein I., Sistem Karşıtı Hareketler, Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Bauman Z., Bireyselleşmiş Toplum, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bauman Z., Liquid Modernity, Polity Press, Cambridge, 2000.
- Bauman Z., Küreselleşme Toplumsal Sonuçları, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) İstatistik Yıllığı, 2007.
- Blustein P., Ve Paralar Geldiği Gibi Gitti, Çev. Derya Yüksek, Varlık Yayınları, İstanbul, 2010.
- Bonefeld W., “Küreselleşme ve İnsani Gelişim”, Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi, Çev. A. Serkan Mercan, 111-131, Otonom Yayınları, İstanbul, 2007.
- Boratav K., “Ekonomi ve Küreselleşme”, Küreselleşme, Der. Işık Kansu, 22-33, İmge Yayınları, İstanbul, 1999.

- Bosanquet H., "The Crowd: A Study of the Popular Mind by Gustave Le Bon", *International Journal of Ethics*, Vol. 9, No. 4, (1899), 521-523.
- Bourdieu P., *Karşı Ateşler*, Çev. Halime Yücel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Brown W., "American Nightmare: Neoliberalism, Neoconservatism, and De-Democratization", *Political Theory*, Vol. 34, No. 6, (2006), 690-714.
- Callinicos A., *Anti-Kapitalist Manifesto*, Çev. Derya Kömürcü, Literatür Yayınları, İstanbul, 2004.
- Chossudovsky M., *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çev. Neşenur Domaniç, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Ciliv S., "Editör'den", *Cogito Dergisi*, Sayı 14, 5-8, 1998.
- Connolly W. E., *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Karşı Çözüm Önerileri*, Çev. Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Coşkun M. K., "Yeni Toplumsal Hareketler ve Demokrasi Teorileri", *Kapitalizm ve Türkiye II*, Der. Fuat Ercan-Yüksel Akaya, 163-183, Dipnot Yayınları, İstanbul, 2005.
- Coşkun M. K., *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007.
- Cray C., "Dünya Bankası'nın Döner Kapısı", *Küresel Ekonomi ve Demokrasi*, Der. Danaher K., Çev. Bilal Çölgeçen, 134-139, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Çayır K., "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", *Yeni Sosyal Hareketler*, Der: Çayır K., 13-33, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.
- Çetinkaya Y. D., "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", *Toplumsal Hareketler*, Der: Çetinkaya Y. D., 15-61, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Çoban B., "Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya", *Yeni Toplumsal Hareketler*, Der. Çoban B., 9-41, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009.
- Dalla Costa, M. R., "The Native Within Us", *Common Sense*, No. 23, (1998), 14-52.
- Danaher K., *IMF ve Dünya Bankasına Karşı 10 Neden*, Çev. Bülent Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

- Danaher K., “Borç Krizi İçin Bir Alternatif”, Küresel Ekonomi ve Demokrasi, Der. Danaher K., Çev. Bilal Çölgeçen, 205-207, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Dutschke R., “Anti-Otoritercilik Üzerine”, Çev. Özden Arıkan, Cogito Dergisi, Sayı 14, (Bahar, 1998), 27-35.
- Epstein B., "Anarchism and Anti-Globalization," Monthly Review, Review of the Month, (2001), 1-14.
- EZLN, “Fourth Declaration from the Lacandón Jungle”, Ed. Tom Hayden, The Zapatista Reader, Thunder’s Mouth Press and National Books, New York, 2002.
- Foran J., “Devrim ve Küreselleşme: Chiapas’tan Seattle ve Ötesine” Toplumsal Hareketler, Der: Çetinkaya Y. D., 85-112, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Foster J. B., “Marks ve Enternasyonalizm”, (İndirilme tarihi: 26.05.2009).
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1581
- Fukuyama F., Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev. Zülfü Dicleli, Gün Yayınları, İstanbul, 1999.
- Furedi F., Korku Kültürü: Risk Almamanın Riskleri, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Frankel B., Sanayi Sonrası Ütopyaalar, Çev. Kamil Durand, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Gautney H., Protest and Organization in the Alternative Globalization Era: NGOs, Social Movements and Political Parties, Palgrave Macmillan, New York, 2010.
- George S., “Que faire á present?”, ilk Dünya Sosyal Forumu’na sunulan bildiri, Porto Allegre, 2001.
- Goldin I., Trade Liberalization: Global Economic Implications, OECD / World Bank, Paris, 1993.
- Gorz A., Yaşadığımız Sefalet, Çev. Nilgün Tural, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gusfield J. R., “Mass Society and Extremist Politics”, American Sociological Review, Vol. 27, No. 1 (1962), 19-30.
- Habermas J., Kamusalığın Yapısal Dönüşümü, Çev. Mithat Sancar – Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

- Habermas J., Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, Çev. Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul, 2008.
- Habermas J., “New Social Movements”, Social Movements a Reader, der. Ruggiero V. & Montagna N., 201-205, Routledge, New York, 2008
- Hardt M. ve Negri A., Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hardt M. ve Negri A., İmparatorluk, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Harvey J., Horne J. ve Safai P., “Alterglobalization, Global Social Movements, and the Possibility of Political Transformation Through Sport”, Sociology of Sport Journal, (2009), 26, 383-403.
- Hawken P., “İskelet Kadın Seattle’da”, Hadi Bunu Küreselleştirin!, Der. Kevin Danaher & Roger Burbach, Çev. Özlem Dalkıran, 21-40, Metis Yayınları, 2004.
- Heberle R., “Observations on the Sociology of Social Movements”, American Sociological Review, Vol. 14, No. 3 (1949), 346-357.
- Hess D. J., “Technology- and Product-Oriented Movements: Approximating Social Movement Studies and Science and Technology Studies”, Science, Technology, & Human Values, Vol. 30, No. 4 (2005), Sage Publications, 515-535.
- Holloway J., “Zapata Wall Street’te”, Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi, Çev. A. Serkan Mercan, 227-254, Otonom Yayınları, İstanbul, 2007.
- Human Development Raport 1999, UN Development Program / Oxford University Press.
- Huntington S., Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Çev. Cem Soydemir & Mehmet Turhan, Okuyan Us Yayınları, 2005.
- Jacques M. ve Hall S., Yeni Zamanlar: 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Jasper J. M., Ahlaki Protesto Sanatı, Çev. Senem Öner, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kalkavan F., “Küreselleşen Dünyada Terör ve Değişim”, Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme, Der. Karadeli C., 81-104, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005.

- Kalouche F. ve Mielants E., “Dünya Sisteminin ve Sistem Karşıtı Hareketlerin Dönüşümü: 1968-2005”, *Toplumsal Hareketler 1750-2005 Dipten Gelen Dalgalar*, Der. William G. Martin, 219-282, Çev. Deniz Keskin, Versus Yayınları, İstanbul, 2008.
- Karadeli C., “Küreselleşme ve Dünya Düzenleri”, *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, Der. Cem Karadeli, 3-24, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005.
- Karadeli C., “Küreselleşme Karşıtlığının Sorunları ve Sonuçları”, *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, Der. Cem Karadeli, 129-142, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005.
- Klein N., “Bad Capitalist! No Martini!”, [www. tompaine.com](http://www.tompaine.com), 2002.
- Klein N., “Reclaiming the Commons”, *New Left Review*, (II) 9, 2001.
- Langman L., “From Virtual Public Spheres to Global Justice: A Critical Theory of Internetworked Social Movements”, *Sociological Theory*, Vol. 23, No. 1, (2005), 42-74.
- Lelandais G. E., “Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme” *Yeni Toplumsal Hareketler*, Der. Çoban B., 63-90, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009.
- Lipietz A., *La Société En Sablier*, Paris, Gallimard, “La Découverte” koleksiyonu, 1996.
- Liotard J. F., *Postmodern Durum*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997
- Marcuse H., “Yeni Baskı Döneminde Hareket: Bir Değerlendirme”, Çev. Mert Keçik, *Cogito Dergisi*, Sayı 14, (1998), 69-80.
- Margulies R., “Bir Hayalet Kol Geziyor”, *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*, Wayne Ellwood, Çev. Betül Dilan Genç, 7-11, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- Marshall G., *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999
- Martinez E., “Seattle’da Beyaz Olmayan Aktivistler Neredeydi?”, *Hadi Bunu Küreselleştirin!*, Der. Kevin Danaher & Roger Burbach, Çev. Özlem Dalkıran, 79-86, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- McCartney P. T., “American Nationalism and U.S. Foreign Policy from September 11 to the Iraq War”, *Political Science Quarterly*, Vol. 119, No. 3, (2004), 399-423.
- McCarthy J. D., Zald M. N., “Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory”, *The American Journal of Sociology*, Vol. 82, No. 6, (1977), 1212-1241.

- Meadows P., "Teaching and Research in the Social Sciences", *Social Forces*, Vol. 24, No. 4 (1946), 408-412.
- Mittal A., "İktisadi Savaşa Karşı Büyüyen Hareket", *IMF ve Dünya Bankasına Karşı 10 Neden*, Kevin Danaher, Çev. Bülent Doğan, 15-21, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.
- Morley D. & Robins K., *Kimlik Mekanları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, Çev. Emirhan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Nader R., "Giriş", *DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü?*, Wallach L. ve Sforza M., Çev. Deniz Aytaş, 11-17, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- Negri A., *İmparatorluktaki Hareketler: Geçişler ve Görünümler*, Çev. Kemal Atakay, Otonom Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ohmae K., *The Borderless World: Power and Strategy in the Global Marketplace*, Londra, Collins, 1994.
- Petras J., *Küreselleşme ve Direniş*, Çev. Ali Ekber, Mephisto Yayınları, İstanbul, 2004
- Pinard M., "Mass Society and Political Movements: A New Formulation", *The American Journal of Sociology*, Vol. 73, No. 6 (1968), 682-690.
- Poloma M. P., *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.
- Rheingold H., *Smart Mobs: The Next Social Revolution*, New York, Perseus, 2003.
- Rose F., "Toward A Class-Cultural Theory of Social Movements: Reinterpreting New Social Movements", *Sociological Forum*, Vol. 12, No. 3, (1997), 461-494.
- Rosenberg M., "The Meaning of Politics in Mass Society", *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 15, No. 1 (1951), 5-15.
- Rucht D., "Social Movements Challenging Neo-liberal Globalization", *Social Movements and Democracy*, Ed. Pedro Ibarra, Palgrave Macmillan, New York, 2003.
- Salmon, J-M., *Un Monde A Grande Vitesse*, Seul, Ekim, 2000.
- Sanlı L., *Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler*, Alan Yayınları, İstanbul, 2005.

- Sennett R., Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Serdaroğlu S., “Küreselleşme, Ticaret ve Uluslararası Düzenlemeler”, Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme, Der. Karadeli C., 197-240, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005.
- Slattey M., Sosyolojide Temel Fikirler, Çev. Ümit Tatlıcan-Gülhan Demiriz, Sentez Yayınları, İstanbul, 2007.
- Smith A. M., “Direniş Olarak Rastafari ve Yeni Toplumsal Hareketlerde Özcülüğün Belirsizlikleri”, Siyasal Kimliklerin Oluşumu, Der. Laclau E., Çev. Ahmet Fethi, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995.
- Smith J., “Exploring Connections between Global Integration and Political Mobilization” Journal of World Systems Research, 2003.
- Sönmez S., Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, İmge Yayınları, Ankara, 1998.
- Stammer N., Human Rights and Social Movements, Pluto Press, Londra, 2009.
- Starhawk, “DTÖ’yu Nasıl Kapattık”, Hadi Bunu Küreselleştirin!, Der. Kevin Danaher & Roger Burbach, Çev. Özlem Dalkıran, 41-45, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Starr A., Naming The Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization, Zed Books, London and New York, 2000.
- Stedile J. P., L’Humanité, 29 Aralık 1999.
- Swingewood A., Kitle Kültürü Efsanesi, Çev. Aykut Kansu, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.
- Şensever F. L., Dünya Sosyal Forumu: Aşağıdan Küreselleşme Hareketi ve Küresel Direniş, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- Şeylan G., “Küreselleşmenin Gelişimi”, Küreselleşme, Der. Işık Kansu, 9-21, İmge Yayınları, İstanbul, 1999.
- Tilly C., “Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor”, Toplumsal Hareketler, Der: Çetinkaya Y. D., 143-188, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Tok N., Kültür, Kimlik ve Siyaset, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

- Touraine A., "An Introduction to the Study of Social Movements", Social Movements a Reader, der. Ruggiero V. & Montagna N., 214-219, Routledge, New York, 2008
- Touraine A., Demokrasi Nedir?, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Tsutsui K. ve Wotipka C. M., "Global Civil Society and the International Human Rights Movement: Citizen Participation in Human Rights International Nongovernmental Organizations", Social Forces, Vol. 83, No. 2 (2004), University of North Carolina Press, 587-620.
- Tuna O. D., "Küreselleşme Karşıtlığının Gelişimi Üzerine", Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme, Der. Cem Karadeli, 105-127, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005.
- Wallach L. ve Sforza M., DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü?, Çev. Deniz Aytaş, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- Wallerstein I., "Dünya Sosyal Forumu: Savunmadan Saldırıya", (İndirilme Tarihi: 23.05.2009). http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=9699, 2007.
- Wallerstein I. ve Zukin S., "1968, Revolution in the World-System: Theses and Queries", Theory and Society, Vol. 18, No. 4, (1989), 431-449.
- Wallerstein I., Tarihsel Kapitalizm, Çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- Walsh E. J., "New Dimensions of Social Movements: The High-Level Waste-Siting Controversy", Sociological Forum, Vol. 3, No. 4 (1988), 586-605.
- Weissman R., "IMF Hakkında 20 Soru", Küresel Ekonomi ve Demokrasi, Der. Danaher K., Çev. Bilal Çölgeçen, 95-110, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Welton N. ve Wolf L., Küresel Başkaldırı: Yirmi Birinci Yüzyıl Tiranlarına Karşı Mücadele, Çev. Aydın Ekim Savran, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Witheyford N. D., Siber Marx, Çev: Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Wood E. M., Kapitalizm Demokrasiye Karşı, Çev. Şahin Artan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yenal Z. ve Kırılı B. K., "Distopyalar ve Ütopyalar Arasında Karşı Küreselleşme Hareketleri", Birikim Dergisi, No. 197, (2005), 10-17

Young T. R., "Marxism and Social Movements: Theory and Practice for Social Justice", *Contemporary Sociology*, Vol. 28, No. 3, (1999), 268-270.

Zimbra D., Chen H ve Abbasi A., "A Cyber-Archaeology Approach to Social Movement Research: Framework and Case Study", *Journal of Computer-Mediated Communication*, (2010), 48-70.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI: Necdet Coşkun ALDEMİR

Doğum Tarihi ve Yeri: 05.12.1982 İskenderun

Medeni Durumu: Bekâr

Mezun Olduğu Lise: İskenderun Lisesi

Lisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Tez Konusu: Küreselleşme Karşıtı Sosyal Hareketler

Yabancı Dil / Diller: İngilizce, Almanca

Yurt İçi Bildiriler: Aldemir Necdet C., Köse Begüm (2007) “Kim İçin ve Ne İçin Bilim?”, Karaburun Bilim Kongresi, Karaburun, İzmir.

Yurt Dışı Bildiriler: Özpınar Ş., Aldemir N. C., Özpınar Ö. (2010), “Consumption Perseption In Turkey Within The Context Of Globalisation”, Rethinking Global Society Conference, Bauman Institute, Leeds.

Projeler: Türkiye’de Sosyal Dışlanma ve Subjektif Yoksulluk (İstanbul, Ankara ve İzmir Örneği) Tübitak Projesi Bursiyeri

Adres: Efeler Mah. 326. Sok. No: 19 Kat: 3 Şirinyer/İZMİR

Tel. no: 05417271676